

Moninainen taiteen kaanon kasvatuksen tukena

Kyselytutkimus sukupuolen moninaisuuden representaatioista lukion kuvataiteessa

Susanna Lehtonen
Pro gradu -tutkielma
Kuvataidekasvatus
Taiteiden tiedekunta
Lapin yliopisto
2023

Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta

Työn nimi: Moninainen taiteen kaanon kasvatuksen tukena - Kyselytutkimus sukupuolen moninaisuuden representaatioista lukion kuvataiteessa

Tekijä: Susanna Lehtonen

Koulutusohjelma: Kuvataidekasvatus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 77, liitteet (2)

Vuosi: 2023

Tiivistelmä:

Kuvataide on keskeinen luovan itseilmaisun ja itsetutkiskelun mahdollistava oppiaine, jossa visuaalisen kulttuurin tarkastelun myötä tutustutaan moninaiseen taiteen kaanoniin. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten sukupuolen moninaisuuden representaatioita on käsitelty lukion kuvataidekasvatuksessa, ja miten kuvataidekasvattajat voisivat käsitellä aihetta osana opetusta, sekä luoda turvallisemman tilan kuvataideluokkaan.

Tutkimusotteeni on fenomenografis-hermeneuttinen, sillä tutkin ja tulkiten kuvauksia kokemuksista. Keräsin tutkimusaineiston kvantitatiivisista ja kvalitatiivisista kysymyksistä koostuvalla kyselytutkimuksella, johon vastasi 55 lukiolaista tai lukion hiljattain käynnyttä henkilöä. Kyselylomake jaettiin syksyllä 2022 Seta ry:n ja sen jäsenjärjestöjen sosiaalisen median kanavissa. Analyysimenetelmänä käytin aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Tutkimuksen kehys on kriittinen kehittämistutkimus, jonka myötä syntyi tutkimuksen taiteellinen produktio, jonka olen laatinut opettajan oppaan muotoon.

Tutkimus osoittaa, että sukupuolen moninaisuutta on käsitelty lukion kuvataideopetuksessa vähän tai ei lainkaan. Lukioiden välillä ilmeni hajontaa. Tutkimustuloksien mukaan oppilaat ja opiskelijat toivovat, että sukupuolen moninaisuus olisi luonteva osa muuta opetusta. Oppijat kokevat erityisen tärkeäksi opettajan osoittavan sanoillaan ja teoillaan kaiken syrjinnän kielletyksi. Sukupuolitietoisuus opetuksessa edistää kaikkien sukupuolien etuja.

Avainsanat: Kuvataidekasvatus, sukupuolen moninaisuus, representaatio, kyselytutkimus, kehittämistutkimus

University of Lapland, Faculty of Art and Design

Title: The manifold art field supporting education – Survey based research on representation of gender diversity in high school art education

Author: Susanna Lehtonen

Degree programme: Art Education

Type of Work: Master's thesis

Number of pages: 77, attachments (2)

Year: 2023

Abstract:

Art as a school subject enables self-expression and self-exploration, exploring a diverse field of art through the study of visual culture. The purpose of this research is to discover how representations of gender diversity have been addressed in high school art education, how art educators might address the topic as part of their teaching, and how to create a safer space in the art classroom.

My research approach is phenomenographic-hermeneutic, as I examine and interpret descriptions of experiences. I collected the research data through a questionnaire consisting of quantitative and qualitative questions, which was answered by 55 high school students or recent high school graduates. The questionnaire was distributed in autumn 2022 on the social media channels of Seta and its member organisations. I used data-driven content analysis as the method of analysis. The framework of the study is a critical development research, which resulted in an artistic production of the study, which I have prepared in the form of a teacher's guide.

The research shows that there is little or no coverage of gender diversity in high school art education. There was variation between high schools. The findings suggest that students would like to see gender diversity as a natural part of teaching. Students feel that it is particularly important for teachers to demonstrate through their words and actions that all discrimination is prohibited. Gender awareness in education promotes the interests of all genders.

Keywords: Art education, gender diversity, representation, survey-research, development research

Sisällys

1. Johdanto.....	5
2. Queer teoreettisena viitekehyksenä	7
3. Terminologia muutoksessa	10
3.1. Sukupuolen moninaisuus	11
3.2. Representaatio taiteessa.....	15
3.3. Intersektionaalinen feministinen pedagogiikka	17
4. Metodologiset valinnat	19
4.1. Fenomenografis-hermeneuttinen tutkimusote	21
4.2. Opetusta tukevan materiaalin kehittäminen	23
4.3. Tutkimuksen eteneminen.....	25
5. Lukion opetussuunnitelman perusteet lähtökohtana.....	28
6. Lainsäädäntö ja yhteiskunnalliset rakenteet	30
6.1. Tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki	31
6.2. Turvallisemman tilan periaatteet	32
7. Kyselytutkimus.....	35
7.1. Kyselylomake lukiolaisille	37
7.2. Määrällisten kysymyksien tulokset ja analyysi	38
7.3. Laadullisten kysymyksien tulokset ja analyysi	52
7.4. Yhteenvedo.....	59
8. Kuvataideopettajan opas.....	61
8.1. Opas sukupuolen moninaisuudesta opettajalle – Kuvataideopettajien tueksi	62
8.2. Oppaan jatkokehittämismahdollisuudet	66
9. Pohdinta	69
Lähteet	73
Liitteet.....	78

1. Johdanto

Tämä tutkimus sai alkunsa ensimmäisenä yliopistovuoteni, kun tutustuimme tutkimuksen eri menetelmiin ja teimme harjoitustutkielmat. Aiheeni tuolloin – sukupuolittietoisuus taidekasvatuksessa – valikoitui heti. Siitä asti sukupuoli aiheena on ollut tavalla tai toisella osana opintojani. Se tuntuu loputtoman kiehtovalta jo moninaisen historiansa vuoksi, mutta erityisesti nykyajassa muodostuvat uudet merkitykset ja muutokset aiheen ympärillä tarjoavat uusia näkökulmia ja tutkimusaiheita. Esimerkiksi keväällä 2023 jännitettiin miten Suomen uuden translain käy eduskunnan käsittelyssä, ja hiljattain juhlistettiin sen läpimenoa. Myös taiteellinen esikuvani Tove Jansson on käsitellyt sukupuolta aivan erityisellä tavalla luomiensa hahmojen kautta, ja hän onkin toiminut osaltaan opinnäytteeni suurena innoittajana.

Tässä opinnäytteessä tutkin kyselytutkimuksen menetelmin, miten sukupuolen moninaisuutta on käsitelty lukion kuvataidekasvatuksessa viime vuosina. Tutkimustuloksia apuna hyödyntäen olen laatinut oppaan lukion kuvataideopettajille aiheen käsittelyn tueksi. Tutkielman pyrkimyksenä on tarjota katsaus lukiolaisten omiin kokemuksiin ja toiveisiin sukupuolen moninaisuuden käsittelystä kuvataiteen oppitunneilla, sekä esitellä luontevia tapoja ottaa sukupuolen moninaisuus osaksi taidekasvatusta, esimerkiksi huomioimalla taiteen kaanon perinteistä laajemmin. Representaatio on samaan aikaan esittävää, edustavaa ja tuottavaa, minkä vuoksi moninaisten taiteilijoiden esitleminen on ensiarvoisen tärkeää. Taidekasvattajina esitämme ja tuotamme todellisuutta. (Paasonen 2010, 40.)

Kandidaatin tutkielmassani vertailin vuosien 2004 ja 2014 perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteita keskenään sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden näkökulmista. Halusin tutkia, onko jotakin muutoksia tapahtunut, sekä miten ne konkreettisesti opetussuunnitelmissa ilmenevät. Tutkimukseni osoitti, että aiheiden käsittelyssä on tapahtunut kehitystä. Yksi keskeisimmistä muutoksista on se, että syksystä 2016 lähtien perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan perusopetuksen tehtävänä on ollut lisätä tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta (Opetushallitus 2014, 18). Opetusharjoitteluisa ja kuvataidekasvatuksen kontekstissa käytyjen keskustelujen myötä on kuitenkin käynyt ilmi, että opetussuunnitelmia on tulkittu eri tavoin, jolloin opettajilla on ollut mahdollisuus tuoda sukupuolen moninaisuus käytäntöön eri tavoin, tai halutessaan ei ollenkaan. Useat opettajat ovat myös kertoneet haasteelliseksi käsitellä aihetta oman tietotason tuntuessa

vajavaiselta, tai aiheen käsittelyn tuntuessa pinnalliselta tai muuten tarpeettomalta. Näihin ilmi nousseisiin haasteisiin halusin osaltani vastata jatkamalla tutkimusta aiheen ympärillä, sekä luomalla oppaan, joka on lähtökohtaisesti suunnattu lukion kuvataiteen opettajille, mutta josta voivat hyötyä kaikki aiheesta kiinnostuneet.

Tämä tutkimus on tehty fenomenografis-hermeneuttisella tutkimusotteella. Toteutin tutkimuksen kyselymenetelmällä. Kyselylomakkeen olen koostanut kvantitatiivisista ja kvalitatiivisista kysymyksistä (Liite 2). Lomake jaettiin syksyllä 2022 Seta ry:n ja sen jäsenjärjestöjen sosiaalisen median kanavissa, ja siihen vastasi 55 lukiolaista tai hiljattain lukiosta valmistunutta henkilöä. Tutkimustuloksien analyysimenetelmänä käytän aineistolähtöistä sisälönanalyysia. Tutkimuksen kehys on kriittinen kehittämistutkimus. Tutkimustuloksia ja tutkimuskirjallisuutta hyödyntäen olen laatinut tutkimuksen taiteellisen produktion, opettajan oppaan, jonka äärelle löytää linkin kautta Liitteet-osiosta (Liite 1).

Tutkimuksen asetelusta; Tutkielman aluksi esittelen sen teoreettisen kontekstin ja kirjallisuuskatsauksen, sekä keskeiset käsitteet ja teoretisoinnit. Luvussa 4. esittelen tutkimuksen metodologiset valinnat, sekä taustoitan kehittämistutkimuksen teoriaa ja osuutta opinnäytteessäni. Tämän jälkeen taustoitan Lukion opetussuunnitelman perusteiden, sekä lainsäädännön asemaa tutkimuksen lähtökohtina, minkä jälkeen tutkimus jakautuu kahteen sekvenssiin, Kyselytutkimus ja Opas. Luvussa 7. ja sen alaluvuissa käyn läpi kyselytutkimukseni etenemisen vaiheita suunnittelusta toteutukseen ja tutkimustuloksiin, sekä niiden analyysiin. Luvussa 8 esittelen tutkimuksen toisen vaiheen, taiteellisen osion - oppaan. Lopuksi reflektoin tutkimuksen onnistumisia, luotettavuutta, jatkotutkimusmahdollisuuksia ja tulevaisuuden näkymiä.

Keväällä 2023 viimeistellessäni tätä opinnäytettä eduskuntavaalikampanjoissa ilmenee räikeää syrjintää ja keskustelu sukupuolen moninaisuudesta on jyrkästi polarisoitunutta. Yhdenvertaiseen yhteiskuntaan on siis vielä matkaa. Tammikuussa 2023 Helsingin peruskouluissa on aloitettu sateenkaarityöpajat 6.-9-luokkalaisille. Työpajat ovat perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisia ja niillä pyritään esimerkiksi lisäämään tietoa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta. Lisäksi alkuvuodesta 2023 on perustettu Sateenkaariopettajat -yhdistys. Konkreettisia muutoksia tasa-arvoa kohti tehdään koko ajan ja sukupuolen moninaisuus aiheena tuntuu yhä vain ajankohtaisemmalta.

2. Queer teoreettisena viitekehyksenä

Tämä tutkimus pohjaa kriittiseen queer-teoriaan feministisellä tutkimusotteella intersektionaalisuuden näkökulmia sivuten. Queer-teoria tai -tutkimus suhtautuu lähtökohtaisesti normikriittisesti kohteeseensa, mikä on tämän tutkimuksen kannalta keskeistä, kun pyrin esittämään perusteltua kritiikkiä jo vuosikymmeniä toimineita käytänteitä – normeja – kohtaan. Queer-teorian kohtaama kritiikki erityisesti 90-luvulla keskittyi sen elitistisiin ominaisuuksiin, epäilyihin etuoikeutetussa asemassa olevien keskiluokkaisiin painotuksiin. Kritiikin voidaan nähdä laantuneen, kun intersektionaalisuus linkitettiin selkeämmin osaksi queer-tutkimusta 2000-luvun alussa, kirjoittaa Kaisa Immonen artikkelissaan *Intersektionaalisen queer-tutkimuksen kytkeäjä: Pohdintoja postkoloniaalisen ja intersektionaalisen seksuaalisuudentutkimuksen lähtökohdista ja keskeisistä kysymyksistä* Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehdessä. (2011, 8.)

Immosen mukaan (2011, 5) intersektionaalisuuden teoria on hyödyntänyt paljon ranskalaisen filosofin Michel Foucaultin ajatuksia esimerkiksi valtakäsitykseen ja performatiivisuuden teorioihin liittyen. Foucault aloitti keskustelun heteronormatiivisuudesta yhteiskunnallisena vallan välineenä, ja on näin luonut pohjaa esimerkiksi queer-tutkimukselle ja queer-teorioille, taustoittaa Hanna Vilkkä teoksessaan *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen* (2010, 77). Valta, sen eri muodot ja vallankäytön tavat ovat intersektionaalisen tutkimuksen keskiössä ja ne ovat myös olennainen osa tätä tutkimusta. Taidekasvattajan valta valita esimerkiksi esiteltävät taiteilijat ovat nähdäkseni suoraan kytköksissä oppilaiden ja opiskelijoiden mielikuviin todellisuudesta, taidemaailman historiassa ja nykytilassa. Artikkelissaan Immonen huomauttaa feministisen kontekstin valossa myös ruumiin ja intersektionaalisuuden väliset suhteet, jossa ihmisruumis käsitetään sosiaalisesti kokonaisuudeksi, eikä kartesiolaisen mallin mukaisesti mielen vastakohtana. Ideologisilla konstruktiolla on osansa sosiaalisesti määrittävissä kokonaisuuksissa, painottaa Immonen. (2011, 5.)

Queer-teorian juuret ovat angloamerikkalaisessa poststruktuurialistisessa teoriaperinteessä. Kyseinen teoria pohtii sukupuolen, ruumiin, seksuaalisen halun ja diskursiivisten identiteetikategorioiden teemoja kriittisesti. Edellä mainittuja teemoja pohditaan teorian sisällä esimerkiksi Lacanin psykoanalyysistä käsin. (Immonen 2011, 5.) Jacques Lacan (1901–1981) oli ranskalainen psykoanalyytikko, jonka tunnettu teoria pohjaa imaginaarisen, symbolisen

ja reaalisen käsitteiden muodostavan perustriadin ympärille (Kurki 2014). Queer-teoria alkoi tulla tunnetummaksi 1990-luvulla, jolloin myös sen keskeiset ajatukset ja käsitteet vakiintuivat ja konkretisoituivat, kuten esimerkiksi sukupuolen performatiivisuus ja representatio. Suomen queer-tutkimuksen seuran (SQS) lehdessä (2013) artikkelissaan *Sukupuolen moninaisuus ja queer-näkökulmat* Kähkönen ja Wickman nostavat esille muutamia queer-teoriaa soveltaneita ja nykypäivän sukupuolentutkimukseenkin vaikuttaneita ”trans aktivisti-intellektuelleja”, kuten Kate Bonrnstein, Leslie Feinberg ja Sandy Stone yhdysvalloista. (2013, 3.)

Queer on perusolemukseltaan hetero- ja cis-normatiivisuuden kritiikkiä. Sille on erilaisia käännösehdotuksia suomenkieleen, kuten pervo, outo tai omituinen, jotka eivät kuitenkaan ole täysin vakiintuneet puhuttuun kieleen. Viime aikoina olen kuullut puhuttuvan yhä enemmän kvääristä vastineeksi queerille. Queer on melko vaikea sana lausua, joten kvääri voisi olla sujuvampi vaihtoehto termille suomenkieleen. Aika näyttää vakiintuuko kvääri lopulta queerin tilalle. Tässä tutkielmassa käytän kuitenkin termiä queer. Queer-teorian keskiössä on institutionalisoinnin vastustaminen, joka on osaltaan vaikuttanut siihen, että termiä on haastavaa määritellä, ainakaan aukottomasti. Sen peruskonsepti on reagoida muutoksiin, ja näin ollen olla koko ajan muutoksessa, määrittämättömänä. ”Ainoastaan sellaisena se pysyy kriittisenä vastavoimana normatiiviselle standardisoinnille”, kuvailee Immonen queerin olemusta. (Immonen 2011, 6.) Tarna Kannisto kuvailee queer-teoriaa kirjallisuuskatsauksessaan *Queer-teoria ja kasvatustilasto* (2015) monitieteiseksi ja syystäkin vaikeaselkoiseksi. Kannisto ehdottaa queerin epäselkeyden syyksi sen teoretisointien vahvoja yhteyksiä henkilökohtaisuuteen ja sen luomiin merkityksiin, identiteettikategorioihin. Kannisto nostaa esille myös kysymykset queer-teorian sisällä. Onko kyseessä identiteettien vastainen positio, poliittinen näkökanta, vai akateeminen oppiala. (2015, 2.)

Keskeisiä queer-teoreetikoita ovat esimerkiksi Judith Butler, bell hooks, Gayle Rubin, Simone de Beauvoir, Judith Halberstam, Cameron Deborah. Kuten aikaisemmin tässä luvussa mainitsin, myös ranskalainen filosofi Michel Foucault liittyy vahvasti queer-teoriaan käsiteltyään valtaa ja sen eri muotoja, jotka liittyvät keskeisesti queer-teorian ytimen lisäksi myös kuvataidekasvatukseen teorian ja käytännön tasolla. Keskeisiä suomalaisia sukupuolentutkimuksen alalla toimijoita ovat esimerkiksi Tiina Pusa, Leena-Maija Rossi, Tuula Juvonen ja Tuija Saresma, muutamia mainitakseni. Edellä luetellut henkilöt ovat julkaisseet

merkittävän määrän aihetta käsitteleviä teoksia, tutkineet sukupuolta eri näkökulmista ja eri konteksteissa, sekä kehittäneet alaa osaltaan sellaiseksi, kun se nykypäivänä tunnetaan.

Queer-teoria on saanut osakseen myös kritiikkiä ja vastustusta, jota käsittelen hieman seuraavissa kappaleissa. Queer-teorian ja -tutkimuksen, sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden vastustajaksi asetetaan usein uskonto. Suomen evankelisluterilaisen kirkon verkkosivuilla puhutaan sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta ja ymmärtämisestä lapsen ja nuoren kohtaamisessa, sekä korostetaan, että jokainen saa olla juuri sellainen kuin on. (Suomen ev.lut. Kirkko.) Uskontojen sisälläkin on hajontaa ja esimerkiksi Raamattua tulkintaan hyvin eri tavoin. Jo mahdollisuus täysin polarisoituneisiin tulkintoihin viestii nähdäkseni perustan epävakaudesta. Kritiikki sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä kohtaan on kuitenkin todellinen ja vakava asia, niin suomessa kuin maailmallakin, eikä sitä tule vähätellä tai sivuuttaa (THL, Väkiältä).

Queer-teorian keskiöön nousee myös kritiikki valkoisen feministin asemasta, sekä identiteettikategorioiden mahdollisista ongelmista. Kuten feminismissä, myös queer-tutkimuksessa ja -teoriassakin tulee muistaa niiden syntyprosessit ja lähtökohdat. Esimerkiksi valkoisuus ja vammattomuus ovat etuoikeuksia, ja valkoinen feministikin on vallankahvassa suhteessa lukuisiin muihin intersektioihin. Rossi kuvailee artikkelissaan *Identiteetti, queer ja intersektionaalisuus – hankala yhtälö?* (2008) ”ylhäältäpäin annettujen identiteettien” politiikkaa väkivaltaiseksi, minkä vuoksi vastaavanlaisessa toiminnassa tulee olla herkillä omien tekojen seuraamuksille. (Rossi 2008, 36.) Queer-teoria ei kehota valitsemaan toisetta, kuten sukupuolen moninaisuuden käsitteleminenkään ei kehota valitsemaan toista sukupuolta. Nämä eivät ole valittavissa olevia asioita. ”Sen sijaan tietoisuus monella tavalla koetusta sukupuolesta ja seksuaalisuudesta antaa mahdollisuuden tunnistaa jo varhain itsessä vellovat vierauden, erilaisuuden ja niihin liittyvän häpeän tunteet”, korostaa Vilkka teoksessaan *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen*. (2010, 131.)

3. Terminologia muutoksessa

Sanakirjoihin muutetaan vuosittain uusia sanoja vanhojen tilalle, tai lisätään kokonaan uusia sanoja. Termit ja käsitteet elää ja niiden määritelmät muuttuvat. Sukupuolen kontekstissa tällä hetkellä murroksessa olevia termejä ovat esimerkiksi sanat ”sukupuolielin”, joka on korvattu yhä useammin ”sukuelin” sanalla, johtuen ”puoli” sanan binääristä ajattelua vahvistavista merkityksistä, jotka korostavat sukupuolen käsitettä kahtiajakautuneena. Haluan tässä kohtaa nostaa Deborah Cameronin huomautuksen paradoksisista, joka liittyy eroavaisuuksien ja kielen tutkimiseen; ”Kaikki mitä eroavaisuuksista sanomme vain korostaa sen jaon silmiinpistävyyttä ja tärkeyttä, jonka pohjimmiltamme haluamme poistaa” (1996, 60). Käytännössä huomioiminen tai korjaaminen nostaa huomioarvoa ja lopulta voi johtaa jopa kyseenalaisen termin käytön lisääntymiseen. Esimerkkinä pitkään käytössä ollut ”sukupuolen vaihtaminen” on epäkorrekti termi, jonka tilalle on pyritty vakiinnuttamaan ”sukupuolen korjaaminen”. Viime vuosina myös tätä em. termiä on kritisoitu ja monet suosivat ”sukupuolen vahvistamista” sen tilalle. Tahallisen väärinkäytön riskeistä huolimatta termejä tulee kuitenkin korjata vastaamaan todellisuutta, mikäli aikaisempi termi ei näin tee. Lopulta sopivin termi vakiinnuttaa paikkansa.

Suomen Queer-tutkimuksen seuran lehdessä (2013) Lotta Kähkösen ja Jan Wickmanin *trans**-teemanumerossa *Sukupuolen moninaisuus ja queer-näkökulmat* tiivistyy hyvin asian ydin: ”Yritykset määritellä ja rajata erilaisia sukupuolen kokemuksia ovat aina jostakin näkökulmasta ongelmallisia joko ulossulkevana, rajoittavana tai epämääräisinä” (1–2). Kieli siis elää ja hyvä niin. Haluankin korostaa, että viisain ei ole hän, joka pysyy muuttuvan terminologian aallonharjalla, vaan hän, joka on valmis oppimaan ja tulemaan sinuiksi kesken-eräisyyden kanssa. Kielen ja terminologian muutokset linkittyvät aina epistemologisiin, sekä yhteiskunnallisiin murroksiin, jotka ovat jatkuvasti käynnissä (Kähkönen & Wickman 2013, 2). Seta ry:n verkkosivuilla sateenkaarisananasto -osion johdannossa korostetaan, että jokaisen ihmisen identiteetti ja kokemus omasta itsestään on niin uniikki ja niin hienosyinen, että termit tuskin koskaan voivat tavoittaa sitä täysin (Seta ry 2021).

Käsitteisiin ja terminologiaan liittyy selvää problematiikkaa, jonka olemassaoloa ei voida sivuuttaa. Cameronin mukaan sukupuolierojen tutkimus, jota nykypäivänä kutsutaan paremmin kuvaavalla termillä sukupuolentutkimukseksi, linkittyy myös politiikkaan vahvasti sitä

kautta, että väitteet esimerkiksi naisten erilaisuudesta suhteessa miehiin toimivat piilevänä ja usein myös näkyvänä perustana, jolle seksismin ja eriarvoisuuden on mahdollista rakentaa. Cameron huomauttaa samalla, että kyse ei suinkaan ole ainoastaan feminististen kieli-tietelijöiden kiinnostuksen kohteesta, vaan laajemmista, kuten esimerkiksi poliittisista merkityksistä. (Cameron 1996, 55.) Sukupuolen – kuten lähes minkä tahansa muunkin intersektion – representaatio on aika- ja paikkasidonnaista. Merkittävää on, että sukupuoli ymmärretään toistuvina käyttäytymistapoina, rooleina ja esityksinä, joiden alkuperä ei ole biologisessa sukupuolella (Mäkelä, Puustinen & Ruoho 2006, 10). Sukupuolen merkityksiä siis tuotetaan toistoilla ja yksinkertaistetuilla roolitetuilla esityksillä, joita voi nähdä esimerkiksi mainoskuvissa, oppikirjojen kuvastoissa ja taideteoksissa, jotka osaltaan tuottavat käsityksiä todellisuudesta.

3.1. Sukupuolen moninaisuus

Käsittelen tässä aluvuossa sukupuolta muutamasta eri näkökulmasta pohjustaakseni kantojani, sekä tehdäkseni selväksi tai oikaistakseni valmiiksi joitakin väärinkäsityksiä sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyen alkaen biologisista määrityksistä, sosiaaliin ja kulttuuriin katsantoihin, sekä historian sivuamiseen. Ei ole mitenkään poikkeuksellista, että ihmiset kavahtavat sukupuolen moninaisuus -ilmausta ajatellen sen tarkoittavan karikatyyrimäisesti sitä, että tytöt ei saa olla enää tyttöjä, eikä pojat poikia, tai että sukupuoli häivytettäisiin kokonaan maailmasta. Kyse ei ole siitä, vaan esimerkiksi yhteiskunnan rakenteellisen hetero- ja cis-normatiivisuuden purkamisesta niin, että muutkin kuin cis-hetero-identiteetit olisivat yhtä arvokkaita kuin valtaväestö, ja että heitä ei nähtäisi poikkeuksena. Sukupuolen moninaisuus kattaa kaikki sukupuolet. Siihen lukeutuvat enemmistöt, eli cis-sukupuoliset naiset ja miehet, joiden syntymässä määritelty sukupuoli vastaa määrittelyä omasta sukupuolesta, sekä vähemmistöt, eli esimerkiksi transihmiset, joiden syntymässä määritelty sukupuoli ei vastaa määrittelyä omasta sukupuolesta. Termiä trans käytetään niin kutsuttuna kattokäsitteenä, jonka alle lukeutuvat esimerkiksi muunsukupuoliset, sukupuolettomat, transsukupuoliset ja transvestiitit. (Seta ry.)

Atte Komonen korostaa artikkelissaan *Biologinen sukupuoli* (2020) teoksessa *Tieteessä tapahtuu* ihmisen olevan psykofyysinen kokonaisuus. Artikkelin otsikko on nähdäkseni kiistanalainen, mutta Komonen selittää valintansa; ”Mitä biologinen oikeastaan tarkoittaa?”

Komonen kuvailee rajanvetoa esimerkiksi biologian ja kemian, tai biologian ja psykologian välillä keinotekoiseksi. Biologian ollessa merkittävän laaja tieteenala, on tällöin niin kutsutun biologisen sukupuolen määritelmiäkin lukuisia erilaisia. Yleinen vastaväite sukupuolen moninaisuutta kohtaa on se, että genitaalit tai anatominen rakenne määräisi ihmisen sukupuolen, tai että kromosomit kertovat sen, mikä ei yksiselitteisesti ole totta. Komonen painottaa, että biologinen sukupuoli viittaa sukusoluihin, ja nimenomaan lisääntymiskykyisiin sukusoluihin, ei siis kromosomeihin, hormoneihin tai sukurauhasiin. Mikäli biologiaa tulkitaan kirjaimellisen tiukasti, olisi lisääntymiskyvyttömän sukusolun omaava henkilö sukupuoleton, huomauttaa Komonen. (Komonen 2020, 47–48.) On selvää, että yksilöillä on hyvin harvoin tiedossa omien sukusolujensa laita, joten sukupuolen määritelmää esimerkiksi sosiaalisessa kontekstissa ei voida näin ollen eksplisiittisesti määritellä sukusolujen mukaan. Suomen lääkäriliiton verkkosivuilla kerrotaan, että biologialla on merkitystä esimerkiksi joissakin sairauksissa ja niiden hoitamisessa. Esimerkiksi kaikki alle 30-vuotiaat kohdulliset kutsutaan seuluntoihin. Lääkäriliitto painottaa sukupuolen moninaisuuden ennakkoluulotonta kohtaamista yksilön henkisen kuormittuvuuden tai sukupuolidysforian vähentämiseksi. (Lääkäriliitto 2021.) Sukupuolen moninaisuudella ei siis ole mitään riskiä terveydelle, vaan sen sijaan sukupuolen moninaisuuden kieltämisellä voi olla merkittäviäkin negatiivisia seurauksia.

Kromosomien perusteella määriteltäessä, ihmisellä olisi vähintään kuusi eri sukupuolta XX-, XY-, XO-, XXY-, XYY- ja XXX-karyotyypit. Y-kromosomin sisältämä SRY-geeni tuottaa anatomisesti ja lisääntymisbiologisesti määriteltynä anatomisesti miehiä, mutta kuten jo edellä mainitsin, lisääntymisbiologia ei ole sekään yhtä kuin ihmisen biologinen sukupuoli, saatika sukupuoli. (Komonen 2020, 48–49.) Intersukupuolisuudella tarkoitetaan kehossa esiintyviä erilaisia variaatioita, joissa sukupuolitetut piirteet eivät vastaa yksiselitteisesti nais- tai miestyypillisiä ominaisuuksia. Näitä variaatioita voi ilmetä esimerkiksi kromosomeissa, sukuelimissä tai hormonitoiminnassa. (Seta ry. 2019.) Komosen mukaan intersukupuolisuudessa on lähtökohtaisesti kyse biologisista eroista, kun taas esimerkiksi trans- ja muunsukupuolisuudessa on kyse osin myös identiteetistä. Huomauttaisin kuitenkin, että yksilön sukupuoli-identiteetti voi yhtä hyvin olla intersukupuolinen, vaikka sen kategorisoinnin perusta olisikin biologiassa. On selvää, että ihmisen ollessa psykofyysinen kokonaisuus ”mikään tieteenala ei voi omia sukupuolen määritelmää”, huomauttaa Komonen, sekä kehottaa pohtimaan missä yhteyksissä biologinen näkökulma sukupuoleen on lopulta hyödyllinen. (Komonen 2020, 49.) Myös esimerkiksi filosofi Judith Butler kritisoi

sukupuolen rajaamista ”biologiseksi” tai ”luonnolliseksi”, jolloin esimerkiksi naiseus pelkistyi vain lisääntymisfunktioksi (Hannula 2003, 124; Butler 1995, 270.)

Suomen lääkäriliiton (2021) mukaan sukupuoli-identiteettiin vaikuttavat biologiset, psyykkiset, kulttuuriset, kasvatukselliset ja sosiaaliset tekijät. Lääkäriliiton ja Seta ry:n verkkosivuilla korostetaan sukupuolen olevan moninainen ilmiö, jota ei voida jakaa kahteen vastakkaiseen toisistaan erotettavaan sukupuoleen. Sukupuolen moninaisuudella kuvataan sukupuolen ilmenemismuotojen kirjoa, tai toisin sanoen spektriä, jonka mukaan sukupuoli ei asetu binääriseen janan toiseen pätyyn, vaan johonkin kohtaan jatkumoa, tai sen ulkopuolelle. Identiteetti kehittyy ja muotoutuu yleisimmin nuoruusiässä identiteettikokeilujen kautta, joita voivat olla esimerkiksi muutokset pukeutumisessa tai elekielessä. (Lääkäriliitto 2021 & Seta ry.)

Erityisesti kasvatuksen, mutta myös ihan kaiken elämän kontekstissa nuori tulee kohdata niin kuin hän itsensä esittelee. Esimerkiksi kouluympäristössä tulee kohdata oppilas tai opiskelija, sillä nimellä, kuin oppilas itsensä esittelee. Opettajan tulee myös huomioida, että nuoren kotona ei välttämättä hyväksytä hänen uutta nimeänsä tai identiteettiä, jolloin opettajan tulee kommunikoida kodin kanssa käyttäen oppilaasta tai opiskelijasta toista nimeä kuin luokassa. Vastaavissa tapauksissa voidaan olla yhteydessä myös muuhun koulun henkilökuntaan, kuten terveydenhoitajaan, jotta nuoren koulunkäynti sujuu mahdollisimman hyvin ja henkinen hyvinvointi saisi tukea. Identiteettiin liittyvät ajatukset ja tunteet voivat aiheuttaa huolta tai hämmennystä, minkä vuoksi on ensiarvoisen tärkeää kuunnella mitä nuorella itsellään on sanottavana, olla tukena ja auttaa tarvittaessa. Opettaja ei välttämättä ole se henkilö, jolle oppilas tai opiskelija haluaa jakaa sensitiivisiä asioita, mitä tulee kunnioittaa. Mikäli oppilas tai opiskelija kertoo opettajalle esimerkiksi pohtineensa identiteettiään, on erittäin tärkeää kiittää luottamuksen osoituksesta, sekä esimerkiksi kertoa, että hän on arvokas juuri sellaisena kuin on. Asian kanssa voi edetä esimerkiksi ehdottamalla koulupsykologin kanssa juttelua, jotta nuori ei jäisi yksin pohdintojen kanssa, vaan saisi käydä läpi asiaa turvallisen ja luotettavan aikuisen kanssa. Teoksessa *Kaikki tai ei mitään: Kriittinen teoria, nykytaide ja visuaalinen kulttuuri* (2003) Mika Hannula pohtii identiteetin olevan jatkuva prosessi, jossa etsitään koherenttia minuuden raamia; Identiteetin voitaisiin siis sanoa olevan identiteetin pohtimista (2003, 27). Identiteetin pohtiminen voi tuntua myös rasakalta ja olisikin tärkeää, että erityisesti nuoret saisivat vertaistukea ja mahdollisuuden peilata minuitaan suhteessa erilaisiin representaatioihin. Usein moninaista representaatiota

vastustavat henkilöt ovat sellaisia, jotka ovat läpi elämänsä löytäneet kirjallisuudesta, mainnasta ja taiteesta niin sanotusti itsensä kuvia, jotka vahvistavat identiteetin muotoutumista. Nähdäkseni ihmisen on vaikea ymmärtää tarvetta sellaiselle, joka on aina ollut itselle itsestäänselvyys, minkä vuoksi kaikkien sukupuolien reflektointi aiheen äärellä on tärkeää.

Sukupuolen moninaisuus mielletään usein uudeksi ilmiöksi tai jopa trendiksi. Todellisuudessa sukupuolen moninaisuudella ja sukupuolivähemmistöillä, esimerkiksi transsukupuolisuudella ja muunsukupuolisuudella on pitkä historia Suomessa ja maailmalla. Suomen museoista esimerkiksi Kansallismuseo järjestää Sateenkaarikerroksia, joissa tutustutaan historiakuvastoon sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen näkökulmasta ” [...] aina esihistoriasta savupirttiin” (Kansallismuseo). Malla Suhonen korostaa artikkelissaan Transsukupuolisuuden näkömätön historia teoksessa *Sateenkaari-Suomi – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa* (2007), että nykyiset termit ovat iältään nuoria, mutta aihe itsessään ei ole uusi. Suhonen valottaa aiheen historiaa 1800-luvulle, aikaan, jolloin saksalainen psykiatri Karl Westphal määritteli diagnoosin ”vastakkainen sukupuolitunne” vuonna 1869. Kirurgisia ja hormonaalisia hoitoja annettiin transsukupuolisille Euroopassa 1920-luvulla, mahdollisesti jo 1910-luvulla. Transsukupuolisuus-termi on nyt ollut virallisesti käytössä sata vuotta. Termiä käytti ensimmäisenä saksalainen lääkäri ja ihmisoikeustaistelija Magnus Hirschfeld vuonna 1923. (Suhonen 2007, 53.) Sukupuolen moninaisuuden historiasta ei ole olemassa täydellisen kattavaa tietoa, koska kyseessä on usein lainsäädännöllä rajoitettujen ihmisten hiljainen tieto, tarinat, joita ei ole rangaistuksen ja häpeän uhalla voitu kertoa. Koska aihe näkyy historiassa pitkälti lääketieteellisinä kirjauksina – kulttuureissa, joissa esimerkiksi transsukupuolisuus on määritelty sairaudeksi – jää todellisten ihmisten tarinat kuulematta ja heidän identiteettinsä tuntemattomiksi, huomautetaan teoksessa *Sukupuolena ihminen*. (Ristkari, Suni & Tyni 2018, 114–115.)

Keskityn tässä tutkimuksessa korostetummin sukupuolivähemmistöihin, sillä sukupuolienemmistöistä – cis sukupuolisista naisista ja miehistä – on jo tehty merkittävästi tutkimusta. Oikeastaan vain marginaalinen osa tutkimuskentästä huomioi, saatika keskittyy sukupuolivähemmistöjen näkökulmasta tutkimiseen. Tutkimuksessani käsitelen sukupuolia yhdenvertaisina, mutta samalla pyrin tuomaan esille sukupuolivähemmistöjen representatioiden lähes näkymättömyyden yhteiskunnassamme. Sukupuolen moninaisuudesta puhuttaessa ei ole hedelmällistä nähdä myöskään cis miehiä tai cis naisia yhdenmukaisena, muuttumattomana ryhmänä. On tärkeää huomioida myös sukupuolienemmistöihin kuuluvien

moninaisuus. *Miestutkimuksen metodologiaa* (2021) teoksessa kirjoittajat pohtivat traditionaalisen maskuliinisuuden merkityksiä mieheydessä, sekä arvioivat herkemmän ja feminiinemmän mieheyden tavoittamisen mahdollisemmaksi aiempaan verrattuna. Teoksessa kritisoidaan lähes normitettua tapaa käyttää maskuliinisuutta mieheyden synonyymina, mutta arvioidaan moninaisen mieheyden vahvistumista tulevaisuudessa. (Aho, Nieminen & Salo (toim.) 2021, 259–269.) Olen vakaasti sillä kannalla, että moninaiset sukupuolen representaatiot tukevat miesten, naisten ja sukupuolivähemmistöjen etuja. Sukupuolen ymmärtäminen itsessään kompleksisena vaatii kaikkien sukupuolien moninaista representaatiota.

3.2. Representaatio taiteessa

Pohdin tässä luvussa sukupuolen representaatioita ja niiden vaikutuksia, erityisesti taiteessa. Deborah Cameron käsittelee sukupuolta kielentutkimuksen näkökulmasta teoksessaan *Sukupuoli ja kieli: Feminismi ja kielentutkimus* (1996). Sukupuolen representaatio ja kieli linkittyvät toisiinsa siten, että kielellisiä sukupuolieroja tarkasteltaessa, käy helposti niin, että yksi ryhmä nostetaan normiksi, jolloin naisesta tulee sukupuolieron ja poikkeuksen edustaja, ja miehestä normi, jota tutkitaan. Kulttuurit nähdään yleisesti sukupuolten yhteisinä, vaikka oikeastaan naisten osuutta ei välttämättä ole huomioitu lainkaan, tai se on hyvin vähäistä, puhumattakaan sukupuolivähemmistöistä. Cameronin mukaan luonnollisten erojen etsiminen ja kulttuurisen eron huomiotta jättäminen vahvistavat toisiaan, mistä johtuu esimerkiksi naisten stereotypisointi ja miesten vakiintuva asema tutkimuskohteena. Sen sijaan, kun tutkitaan esimerkiksi paikallisten yhteiskuntaolojen muutoksien vaikutuksia kielellisiin käytänteisiin, keskitytään yhteisön mikrotason rakenteisiin ja näin ollen stereotyyppiset yleistyksiset vähenevät. (Cameron 1996, 80–81.) Vastaavasti taiteen historian kaanonin tarkasteltaessa, huomataan sen olevan päällisin puolin merkittävän miesvoittoista, ja tarkemmin valkoisten cis-miesten kenttä. Todellisuudessa taiteilijat – kuten ihmiset yleensäkin – ovat olleet aina sukupuoleltaan ja muilta erontekijöiltään moninaisia. Patriarkaattinen yhteiskunta ja sortavat rakenteet ovat tehneet nais- ja vähemmistötaiteilijoiden tunnettuudesta lähes mahdotonta, samalla kun rakenteet ja normit ovat rajoittaneet myös miesten olemista ja itseilmaisua. Moninainen taiteen representaatio ja sen tutkimus on siis kaikkien etu, sukupuolesta riippumatta.

Tutkija ja sukupuolentutkimuksen professori Leena-Maija Rossi on kirjoittanut teoksia, artikkeleita ja muuta tutkimuskirjallisuutta esimerkiksi sukupuolesta, feminismistä ja intersektionaalisuudesta. Rossin mukaan sukupuoli ei ole täysin luonnollinen, kulttuurin ulkopuolinen ilmiö. Rossin määrittely sukupuolesta vastaa pitkälti feministisen teoreetikon ja filosofin Judith Butlerin kirjoituksia. (Butler 1990/1999, 140–144 & Rossi 2006, 64.) Sukupuoli saa merkityksensä sosiokulttuurisista konteksteista, niin kutsutuista *toistoteoista* eli yksinkertaisesti toistuvista teoista. Rossi käsittää ruumiin yhdeksi keskeiseksi osaksi sukupuolta, mutta sukupuolitettu ruumis voidaan ymmärtää vain sukupuolille annettujen merkitysten kautta; ”Sukupuoli rakentuu visuaalisissa ja verbaalisissa esityksissä. Sukupuoli muuttuu ajassa ja paikassa, toisin sanoen se on historiallinen ja kontekstisidonnainen rakennelma”. (Rossi 2006, 64 & Butler 1990/1999, 140–144.)

Sukupuolen sidonnaisuus representaatioihin on selkeä; Muoti-ilmiöt ja julkisuuden henkilöt vaikuttavat tapaamme esittää itsemme. Erityisen vahva vaikutus erilaisilla representaatioilla on nuoriin. Leena-Maija Rossi viittaa artikkelissaan *Mainonta sukupuolituotantona* (2006) kirjailija ja elokuvatutkija Kaja Silvermanin ehdotukseen (1996, 220–227) yhdestä vastarinnan keinoista, jonka mukaan katsojat katsoisivatkin kuvia ja itseään uudelleen ja voisivat näin löytää uusia aineksia identiteetityölleen ”kyllin hyvistä” sukupuolen representaatioista, siis sellaisista, jotka jäävät ihanteen ja epäonnistumisen kaksijakoisen mallin ulkopuolelle. Tämä mahdollistaisi samaistumisen kulttuurin normeista ja ihanteista poikkeaviin ruumiillisuuden esityksiin. Ehdotus pureutuu ehkä ongelmien syvimpään ytimeen sukupuolen representaatioissa, katsojiin itseensä. (Rossi 2006, 77.) Toisaalta nähdäkseni vastaava kriittinen sukupuolen tarkastelu normeista irrallisena on huomattavan haastavaa, ja vaatisi jatkuvaa tukea tulkintojen tekemiseen ja reflektointiin. Vilka (2010) korostaa, että tietoa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta ei leviä tarpeeksi sosiaali-, terveys- ja kasvatustieteiden ammattilaisten keskuudessa, vaikka se olisi tärkeää myös heille, jotka eivät koe sukupuolta tai seksuaalisuuttaan enemmistöön nähden erilaisena. Tietoa tarvitsee jokainen, koska ”elämme samassa maailmassa”, huomauttaa Vilka. (2010, 108.)

Suomalaisessa taiteessa moninaisemman representaation keskeisiksi henkilöiksi voidaan nähdäkseni lukea esimerkiksi taiteilijat Tove Jansson ja Tom of Finland eli Touko Laaksonen. Kyseessä ei missään nimessä ole ainoat queer-taiteilijat, mutta he vaikuttivat ja rikkoiivat niin kutsuttuja lasikattoja jo omana aikanaan ja edelleen nykypäivänä, minkä vuoksi valitsen mainita juuri heidät tässä yhteydessä. Tunnustettujen ja näkyvästi ”queerien”

taiteilijoiden skaala Suomen historiassa ei ole järin laaja, mikä johtuu suurelta osin lainsäädännöstä. Suomessa vuonna 1971 homous ei ollut enää rangaistava rikos, vuonna 1981 homoseksuaalisuus poistettiin sairausluokituksesta ja vuonna 2023 – työstäessäni tätä opinnäytettä – hyväksyttiin suomen uusi itsemääräämisoikeutta kunnioittava translaki, jonka mukaan sukupuolen juridinen vahvistaminen onnistuu omalla ilmoituksella, eikä enää vaadi lääkärin vahvistusta tai sterilisaatiota. Uuden translain ulkopuolelle kuitenkin jäävät edelleen kaikki alle 18-vuotiaat. (Sateenkaarihistoria & Sosiaali- ja terveysministeriö.)

3.3. Intersektionaalinen feministinen pedagogiikka

Tämä alaluku on nimetty Aino-Maija Elonheimon, Sari Miettisen, Hanna Ojalan ja Tuija Saresman toimittaman teoksen *Intersektionaalinen feministinen pedagogiikka* (2022) mukaan. Teoksessa pureudutaan feministisiin historian kaikihiin, Opetussuunnitelmiin ja opetuksen käytänteisiin, muutoksen paikkoihin koulun ja kasvatuksen kentällä, sekä pedagogisten utopioiden rakentamiseen. Teoksessa korostuu esimerkiksi koulu yhteisöjen eroavaisuudet; Yhden koulun normi on toisille täysin näkymättömissä oleva utopia. Vastaavaa ilmeni myös tämän tutkimuksen yhteydessä toteuttamastani kyselytutkimuksesta. Osa lukiolaisista tutkimukseen vastanneista kertoivat sukupuolen moninaisuuden käsittelemisen olevan jo liiallista, kun taas toisilla aihe ei näy koulussa missään muodossa. Elonheimon ja kollegojen toimittamassa teoksessa on lisäksi käytäntöön soveltuvia vinkkejä, sillä moninaisuuden huomioiminen opetuksessa edellyttää uusia ja kehittyviä pedagogisia välineitä. (2022, 11 & 16.) Näitä ohjenuoria hyödynnän myös tämän opinnäytteen oppimateriaalin kehittämisosiossa. Lukijalle -esipuheessa (2022, 16) toimittajat painottavat, että teos on vain yksi rajattu pysäytyskuva intersektionaalisesta feministisestä pedagogiikasta, alan kehittyessä jatkuvasti. Sama koskee myös tätä opinnäytettä, jonka olenkin rajannut koskemaan lukiolaisia ja kuvataidekasvatusta vuonna 2022 ja 2023, ja vuoden 2019 lukion opetussuunnitelman perusteisiin nojaten.

Intersektionaalinen feministinen pedagogiikka pohjaa feministiseen tutkimukseen, joka tutkii erojen ja valtahierarkioiden merkityksiä ja vaikutuksia eri ympäristöissä. Intersektionaalisuus juontaa juurensa yhdysvaltalaisen mustien, latinofeministien ja postkoloniaalifeministien politiikkaan, joka pyrkii monipuolistamaan toimijuuden ja alistuksen analyysia.

(Rossi, 2008, 29.) Tämän tutkimuksen kontekstissa kiinnitän huomiota esimerkiksi taidekasvattajien vallankäytön- ja vaikuttamisen mahdollisuuksiin, sen mukaan keitä ja millaisista taustoista tulevia taiteilijoita valitsee esitellä oppilaille ja opiskelijoille. Feministisen tiedonmuodostuksen prosesseissa on keskeistä, tuotetaanko tietoa individualistisesti vai kollektiivisesti; Feministinen pedagogiikka pyrkii korostamaan tiedon poliittisuutta ja sosiaalista luonnetta. (Elonheimo ym. 2022, 17–18.) Tämän tutkimuksen kontekstissa arvioin tärkeäksi korostaa tutkimuksen ja tiedonkeruun sosiaalista puolta, mikä osaltaan vaikutti päätöksen toteuttava kyselytutkimus.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa (2019, 64) mainitaan, että lukio-opetuksen myötä lukiolainen oppii ymmärtämään sosiaalisen pääoman muodostumista, sekä motivoituu ottamaan kantaa erilaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Nähdäkseni kyse on samankaltaisista näkemyksistä tiedon käsittämisen ja muodostumisen sosiaalisista ulottuvuuksista LOPSin ja feministisen pedagogiikan välillä. Perehtyessäni lukiolaisten kuvataideopetukseen, näen oleelliseksi osoittaa feministisen pedagogiikan yhteyden opetushallituksen luomiin materiaaleihin muidenkin, kuin yhtäläisten tasa-arvo ja yhdenvertaisuuskäsityksien kautta. Intersektionaalinen feministinen pedagogiikka on siis jo nyt merkittävä osa suomalaisen lukio-opetuksen perustusta ja tulevaisuudessa todennäköisimmin vain enenevässä määrin.

4. Metodologiset valinnat

Tutkimuksen metodologisten valintojen tekeminen alkoi ongelman asettelusta ja sen kontekstin ja rajauksen hahmottelemisesta. Kokemuksen kuvaaminen ja kokemusperäisen tiedon hyödyntäminen tutkimuksessa nousivat keskiöön. Konteksti löytyy kuvataidekasvatuksesta, tarkemmin kuvataiteen opetuksesta lukiosta. Rajaus muotoutui tutkimuskysymyksiä myötä, jotka esittelen tarkemmin myöhemmin tässä luvussa.

Lukiolaisten kokemukset sukupuolen moninaisuuden representaatiosta lukion kuvataideopetuksessa muodostavat perustan tutkimuksen tavoitteen saavuttamiseksi, eli opetusta tukevan materiaalin kehittämiseksi. Tavoitteen saavuttamiseksi laadin hermeneuttisen tutkimusstrategian, sillä tulisin tekemään myös tulkintoja aineistostani. Aineistonhankintamenetelmäksi valitsin kyselyn, joka sisältää sekä kvantitatiivisen, että kvalitatiivisen osuuden. Määrälliset kysymykset pienentävät tutkimukseen osallistumisen kynnyksiä, joka voi laajentaa vastaajajoukkoa ja näin ollen vahvistaa tutkimuksen luotettavuutta (Anttila 1998, 237–238). Toisaalta tutkimuksen tavoitteen, eli opetusmateriaalin kehittäminen edellyttää myös laadullisia vastauksia tutkimukseen osallistuvilta. Tutkimuksen toteutustapa on siis monimenetelmällinen sen yhdistäessä kvantitatiiviset ja kvalitatiiviset tutkimusmenetelmät. (Perna 2013, 12.)

Aineistonalyysimenetelmäksi valitsin fenomenografisen analyysin, joka keskittyy erilaisien kokemusten kirjoon ja vaihteluun, sekä huomioi ilmiötä määrittävät termit ja ilmaukset. Koska käsittelen käsityksiä ja kokemuksia, sekä erilaisia tapoja ajatella, enkä ainoastaan numeerisia määreitä, joudun tutkijana tehdä myös tulkintoja kirjallisista kuvauksista, jolloin analyysimenetelmäni on laadullisten kysymyksiä osalta hermeneuttisesti orientoitunut. Kyselyni sisältää myös kysymyksiä, joissa pyydän tutkimukseen osallistujaa arvottamaan valitsemani asteikon avulla esitettyjä väittämiä. Kyseessä on Q-menetelmä, joka on yksi tapa analysoida ihmisten erilaisia käsityksiä. Q-menetelmä on määrällisen ja laadullisen analyysin yhdistelmä. (Koppa 2015.) Esittelen luvussa 4.1. tarkemmin valitsemaani fenomenografis-hermeneuttista tutkimusotettani.

Tutkimuksellani pyrin kartoittamaan lukiolaisten kokemuksia sukupuolen moninaisuuden representaatiosta lukion kuvataidekasvatuksessa. Tarkastelen siis kyselytutkimukseen

vastanneiden henkilöiden erilaisia tapoja kokea, käsittää ja ajatella sukupuolen moninaisuus osana kuvataiteen opetusta. Fenomenografisesti olen kiinnostunut vastaajien erilaisista tavoista hahmottaa maailmaa sisällöllisesti ja laadullisesti ihmisen tietoisuudessa. Fenomenografisen tutkimuksen tapaan lähtökohtani tutkimuksen tekemiselle oli perusteellinen ymmärrys ja tiedot, sekä käsitteistön ja teoreettisten rakenteiden hallinta. (Anttila 1998, 289–290.) Tutkimustavoitteiden ja tutkimuskysymyksieni myötä tieto- ja intymiteettisuojan tarjoama kyselytutkimus (Anttila 1998, 238) nousi parhaaksi tutkimusmenetelmäksi aineiston keräämisessä.

Tutkimukseni ongelman asetteluun, rajauksen ja tavoitteiden selkiytyttyä laadin tutkimuskysymykset, joihin pyrin tämän tutkimuksen tekemällä vastaamaan. Tutkimuskysymykset vaikuttivat tutkimuksen metodologisiin valintoihin, kuten esimerkiksi aineistonkeruumenetelmän valitsemiseen. Tästä syystä esittelen laatimani tutkimuskysymykset seuraavaksi:

1. Millaisia kokemuksia lukiolaisilla on sukupuolen moninaisuuden käsittelystä lukion kuvataiteen tunneilla?
2. Onko sukupuolen moninaisuuden käsitteleminen opiskelijoiden mielestä tärkeää lukion kuvataiteen tunneilla? Jos on, miten sitä voitaisiin käsitellä?
3. Millä keinoin kuvataideopettaja voi luoda avoimen ja turvallisen ilmapiirin opiskelijoille sukupuolen moninaisuus huomioiden?

Olen laatinut tutkimuskysymykset kartoitettuani ensin alalla jo tehtyjä tutkimuksia ja niiden tuloksia. Keskeinen tavoitteeni oli saada mahdollisimman ajantasainen käsitys opiskelijoiden näkökulmista aiheeseen, jonka perusteella muotoilin ensimmäisen (1) kysymyksen, ja jonka pohjalta aloin myöhemmin muotoilla kyselylomaketta. Hypoteesini oli, että sukupuolen moninaisuuden käsitteleminen koetaan ainakin jonkin verran tärkeäksi ja mahdollisesti aihetta toivottaisiin käsiteltävän saman verran tai enemmän, heidän nykyisiin kokemuksiinsa nähden. Tavoitteena oli siis saada selville, mitkä metodit ja tyylit ovat opiskelijoiden näkökulmasta mieluisia, jotta niitä olisi mahdollista jatkojalostaa ja peilata opettajien olemassa oleviin käytänteisiin, mistä muotoutui toinen (2) tutkimuskysymys. Turvallisemman tilan periaatteita on hyödynnetty viime vuosina enenevissä määrin esimerkiksi tapahtumissa ja koulutustilaisuuksissa ja niiden peruseriaate on jo joillekin tuttu. Samaan aikaan kyse on

monille täysin uudesta asiasta, eli pelkkä julistus ”tilassa pätee Turvallisemman tilan periaatteet” ei vielä tarkoita oikeastaan mitään. Jatkan pohdintoja tästä luvussa 6.2. Halusin kuulla opiskelijoilta, millainen tila heidän mielestään on turvallinen ja mitkä asiat edesauttavat turvallisen tilan muodostumisessa. Edellä kuvattujen pohdintojen myötä muotoilin kolmannen (3) tutkimuskysymyksen, johon pyrin selvittämään vastauksia tällä tutkimuksella.

Tässä kappaleessa arvioin tutkimukseni eettisiä kysymyksiä. Toteutin kyselytutkimuksen verkossa jaettavalla anonyymillä Google Forms -kyselylomakkeella. Kyselyyn vastanneiden henkilöiden tiedot eivät ole jäljitettävissä ja tutkimuksen tekemisen jälkeen olen tutkimuseettisin käytäntein sitoutunut poistamaan kaikki vastaukset. En kysynyt vastaajilta heidän nimeänsä tai muita henkilötietoja, enkä esimerkiksi paikkakuntaa. Tutkimuseettisin käytäntein en ole näyttänyt vastauksia kenellekään, ja tutkimustuloksia analysoitaessa olen häivyttänyt esimerkkivastauksista mahdolliset tunnistettavuuteen, kuten asuinalueeseen johtavat seikat. Kyselylomakkeen ensimmäisessä kysymyksessä pyydän vastaajalta lupaa käyttää vastauksia osana tutkimusaineistoani, sekä pyydän vahvistamaan, että kyselyyn vastaaja on yli 18-vuotias, tai vastaa kyselyyn huoltajan kanssa. Pyrin myös ottamaan vastaajaan voimavarat huomioon, painottamalla, että kaikkiin vastauksiin ei ole pakollista vastata, erityisesti sen vuoksi, että kyseessä voi olla sensitiivinen ja henkisesti kuormittavakin aihe. Lomakkeen esittelytekstissä esitelin itseni, sekä yhteystietoni, mikäli vastaajat olisivat halunneet kysyä lisätietoja tutkimuskysymyksistä tai tutkimuksesta yleensä. Yhteydenottoja ei tullut. (Anttila 1998, 420–421.) Tässä opinnäytteessä pyrin noudattamaan tutkijan eettisiä pelisääntöjä parhaan kykyni mukaan esittelemällä asianmukaisesti käyttämäni lähteet (Anttila 1998, 423).

4.1. Fenomenografis-hermeneuttinen tutkimusote

Tutkimukseni lähestymistavaksi valikoitui fenomenografis-hermeneuttinen tutkimusote, joka tukee kyselytutkimuksen menetelmää kerätyn aineiston analyysissa tutkimustavoitteeni huomioiden. Anttila painottaa teorian erottamatonta osuutta fenomenografisessa tutkimusprosessissa. (Anttila 1998, 291.) Tämän tutkimuksen keskiössä on queer-teoria, joka toimii ideakehyksenä ohjaten analyysia etäältä, ohjaamatta sitä kuitenkaan liikaa. Queer-teorian ja sukupuoli tutkimuksen keskeiset käsitteet, kuten sukupuolen moninaisuus,

intersektionaalisuus ja representaatio kulkevat opinnäytteen mukana alusta loppuun. Tutkimustani ohjaa myös queer-teorialle tyypillinen kriittisyys ja muutoksen mahdollisuuden säistäminen.

Kirsti Häkkinen avaa fenomenografisen tutkimuksen lähtökohtia teoksessaan *Fenomenografisen tutkimuksen juuria etsimässä* (1996). Häkkisen mukaan (1996, 10) ”fenomenografit analysoivat empiiristä aineistoa, jonka sisältö heijastaa muiden ihmisten käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä.” Tämän tutkimuksen tutkittava ilmiö on sukupuolen moninaisuus ja sen representaatiot lukion kuvataidekasvatuksessa. Ilmiöön ja kokemuksiin siitä vaikuttavat yleinen ilmapiiri ja vallitsevat käsitykset siitä, kuten historiakin osoittaa. Nuorten käsityksiin omista kokemuksista aiheeseen liittyen voi heijastella esimerkiksi kodin, koulun ja kaveripiirin näkemykset, jotka voivat olla toisistaan poikkeavia. Nähdäkseni tutkittava ilmiö ei siis ole Häkkisen kuvaamista heijastuksista vapaa, jolloin fenomenografia on sopivin analyysimenetelmä. Fenomenografiassa ilmiön olemukseen vaikuttaa subjektien kokemusten variaatiot, joita tutkimustuloksissa ilmeni. (Häkkinen 1996, 11.)

Tutkimustulokseni osoittavat variaatiota vastaajien näkemyksissä ja kokemuksissa, mikä myös tukee valitun analyysimenetelmän perustelua. Häkkinen korostaa, että fenomenografiassa todellisuus rakentuu yksilön tulkinnan kautta, käsityksissä ja ymmärryksissä (1996, 11). Sukupuolen moninaisuuden ollessa verrattain uusi käsite ja ilmiö koulumaailmassa, se jakaa lähtökohtaisesti mielipiteitä. Sukupuoli on suomalaisissa kouluissa esitetty niin pitkään dikotomisena, eli kahtiajakautuneena, että ymmärrys siitä moninaisempaan on luonnollisesti haastavaa. Yksilöt siis tulkitsevat ilmiötä vaihtelevasti ja todellisuuden merkitykset rakentuvat näin ollen tulkintojen mukaan. Tästäkin huolimatta fenomenografisesti todellisuuden olemassaolo sukupuolesta moninaisena hyväksytään yksilöistä riippumattomana. Fenomenografisessa tutkimuksessa voidaan tutkia käsitteellistä, koettua, kulttuurisesti opittua ja yksilöllisesti kehittyneitä tapoja – erilaisia näkemyksiä – eikä niihin johtaneita syitä, korostaa Häkkinen. (Häkkinen 1996, 12; Marton 1981, 180–181; Simola 1993, 25–26.)

Analyysimenetelmäni on osin kuvailevaa, kuten fenomenografinen tutkimus on. Häkkinen huomauttaa sanan *grafia* merkitsevän aktiivista toimintaa, jossa tutkittavaa todellisuutta kuvataan. ”Tutkittava ilmiö voi näyttäytyä erilaisena eri ihmisille riippuen siitä, miten ihmiset ovat ymmärtäneet kyseisen ilmiön”, korostaa Häkkinen. (1996, 14). Kyselytutkimukseni vastauksissa ilmenee juuri tätä ilmiön näyttäytymistä erilaisena riippuen subjektista, kuten

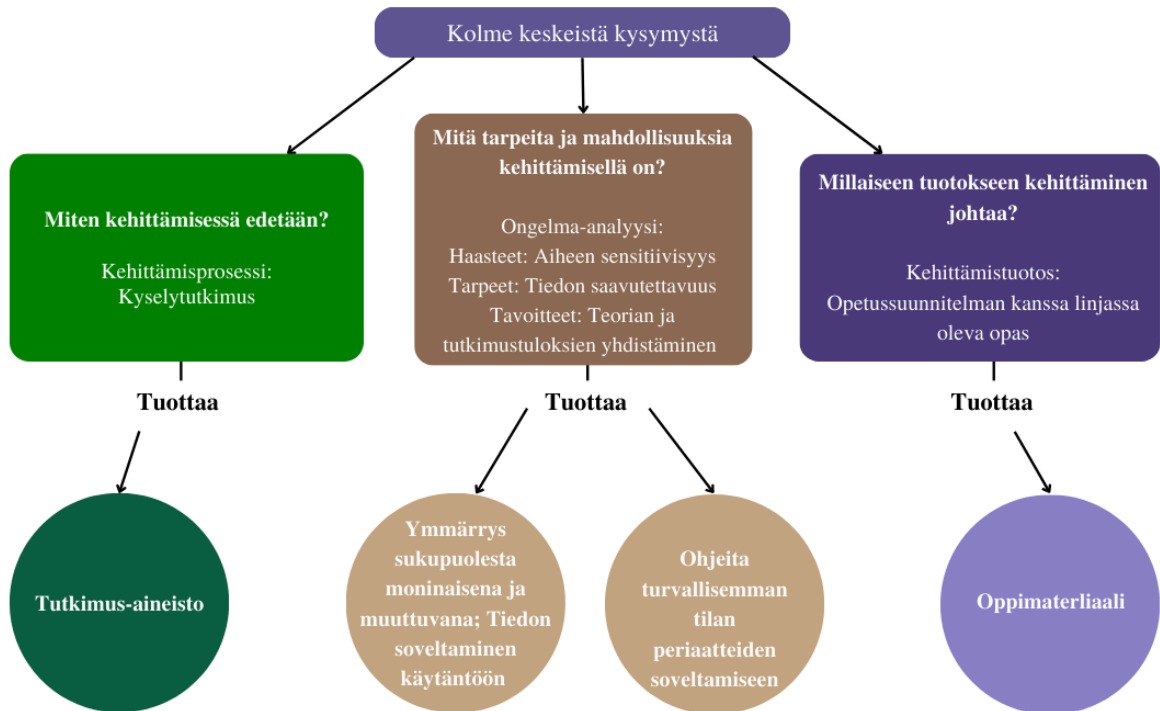
tarkemmin esittelen luvussa 7.2. Tutkimusotteeni hermeneuttinen osio nousee keskiöön tulkinnan tarpeen myötä. Tuomen ja Sarajärven mukaan teoksessa *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (2012) hermeneutiikalla tarkoitetaan ymmärtämisen ja tulkinnan teoriaa, jossa keskeisiä käsitteitä ovat esiymmärrys ja hermeneuttinen kehä; Ymmärtäminen vaatii pohjakseen aina kohteen ennestään ymmärtämisen, ja ymmärtäminen etenee kehämäisenä liikkeenä. Tutkimustuloksien esittelemisen ja ryhmittelemisen lisäksi, teen niistä tulkintoja hermeneuttiseen tapaan. (Tuomi & Sarajärvi 2012, 34–35.)

4.2. Opetusta tukevan materiaalin kehittäminen

Tämän tutkimuksen yksi keskeisistä tavoitteista on ollut kehittää opas, jonka avulla sukupuolen moninaisuutta olisi mahdollisimman luontevaa käsitellä lukion kuvataiteen opetuksessa. Kehittämäni opas sisältää tieto-osuuden, keskeisten käsitteiden ja termien määrittelyä, sekä tehtäviä eli oppimateriaalia. Laatimani tehtävät pohjaavat Lukion opetussuunnitelman perusteisiin (2019), kirjallisuuteen, tutkittuun tietoon, sekä kyselytutkimukseni kautta saamiini lukiolaisten vastauksiin.

Tutkija, opettajankouluttaja ja tietokirjailija Johannes Pernaa on toimittanut *Kehittämistutkimus opetuslalla* teoksen (2013), jota hyödynnän tässä tutkimuksessa. Pernaan mukaan kehittämistutkimus on monitahoinen tutkimusmenetelmä, ja siitä onkin laadittu useita erilaisia määrittelyitä, joissa usein kuitenkin yhdistyy ajatus toiminnan ja teorian yhdistävästä pragmaattisesta lähestymistavasta. (Pernaa 2013, 12.) Juuti ja Lavonen (2006) ehdottavat kehittämistutkimukselle kolmea ominaispiirrettä: Muutoksen tarve, kehittämisen seurauksena syntyvä käytettävä tuotos, sekä opetusta edistävän tiedon tuottaminen. Perna kuvailee Edelsonin (2002; 2006) määrittelyjä kehittämistutkimuksen kategorisoinnista. Tämä tutkimus sisältyy kehittämistuotuskategoriaan, jossa kehittäjä pyrkii vastaamaan esiin nousseisiin haasteisiin. Itse tuotos kehittyy tällöin iteratiivisesti eli arvioinnin kautta tutkimusprosessien edetessä. Kehittämistuotuskategoria tuottaa kontekstisidonnaisia malleja esimerkiksi ilmiöön pohjautuvaa opetusmateriaalia. Käytännössä kyseinen kategoria tuottaa siis toimintaa sekä ajattelua ohjaavia malleja, kuten myös laatimani opas sukupuolen moninaisuudesta opettajalle – tietoa ja tehtäviä lukion kuvataidekasvatuksen tueksi tekee. (Edelson 2002; 2006. Pernaa 2013, 14–15.)

Kehittämistutkimus Edelsonin mukaan (2002; 2006)

Kuva 1. Kehittämistutkimuksen muotoutuminen.

Yllä olevaan kuvaan olen hahmotellut kehittämistutkimuksen vaiheet Edelsonin mukaan sovellettuna tämän opinnäytteen kontekstiin. Hyödynsin Edelsonin laatimaa kaaviota tutkimukseni luonnosteluvaiheessa, minkä jälkeen siitä kehittyi selkeä tukiranka opinnäytteeni kehittämisosiolle, minkä vuoksi koen tarpeelliseksi esitellä sen osana lopullista opinnäytettäni. Edelsonin mukaan kehittämistutkimus aloitetaan kolmesta keskeisestä kysymyksestä: 1. Miten kehittämisessä edetään? 2. Mitä tarpeita ja mahdollisuuksia kehittämisellä on? 3. Millaiseen tuotokseen kehittäminen johtaa? Tämän tutkimuksen kontekstissa kehittämismenettely (vihreä) on kyselytutkimus, joka tuottaa tutkimusaineiston. Ongelma-analyysissä (ruskea) perehdyin kehittämistutkimukseni haasteisiin, tarpeisiin ja tavoitteisiin. Keskeisimmäksi haasteeksi määrittelin aiheen sensitiivisyyden. Tarpeena on tiedon saavutettavuus ja tavoitteena teorian ja tutkimustuloksien yhdistäminen oppaan muotoon. Yhdessä nämä tuottavat ymmärrystä sukupuolesta moninaisena ja muuttavana, tiedon soveltamista käytäntöön,

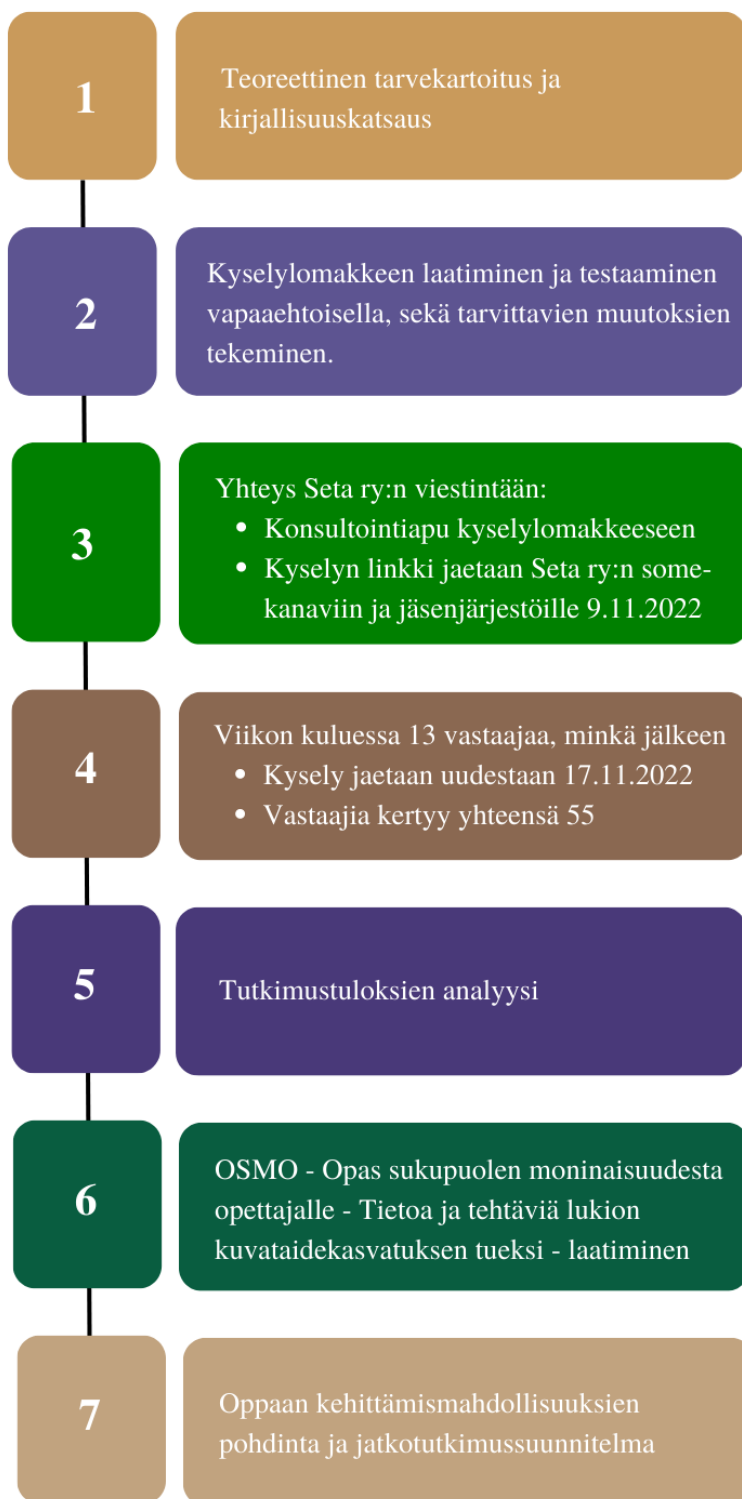
sekä ohjeistuksia turvallisemman tilan periaatteiden optimaaliseen soveltamiseen käytännössä. Kehittämistuotos (lila) on lukion opetussuunnitelman perusteiden kanssa linjassa oleva opas, joka tuottaa oppimateriaalia ja mahdollisesti näin ollen myös uusia käytänteitä ja tietoa. (Edelson 2002; 2006. Perna 2013, 14–15.)

4.3. Tutkimuksen eteneminen

Tutkimukseni rakenne muotoutui lopulta kahteen osioon; Kyselytutkimus ja taiteellinen osio, eli tutkimustuloksien kehittäminen visuaalisen oppaan muotoon tietopakettiksi ja oppimateriaaliksi opettajalle. Alkuperäisenä tarkoitukseni oli myös haastatella tutkimuksen loppuvaiheilla muutamaa kentällä aktiivisesti toimivaa lukion kuvataiteen opettajaa heidän ajatuksistaan laatimani oppaan sisällöistä. Kyselytutkimus -osion laajentuessa odotettua suuremmaksi päättiin keskittää tämän tutkimuksen huomion siihen. Luvussa 8.2. pohdin oppaan jatkokehittämismahdollisuuksia, sekä reflektoin oppaan onnistumisia ja sen mahdollisia puutteita. Lisäksi pohdin miten vastaavanlaisen oppaan voisi saada luontevaksi osaksi opettajien työkalupakkia. Seuraavassa kaaviossa (Kaavio 2) esittelen tutkimuksen etenemisen vaihteittain visuaalisesti aikajanan muodossa. Kahdeksankohtainen aikajana tiivistää tutkimuksen vaiheet alun tarvekartoituksesta jatkotutkimusmahdollisuuksien määrittelyyn.

Tutkimuksen toteuttamisen kesto venyi alkuperäisestä suunnitelmastani hieman, minkä vuoksi esimerkiksi tarvekartoitusta olen tehnyt useaan otteeseen uusien tutkimuksien ilmaantuessa. Lisähuomiona mainittakoon, että olen jo useiden vuosien ajan seurannut aktiivisesti aiheen esillä oloa ja sen synnyttämää keskustelua esimerkiksi eri sosiaalisen median kanavissa, uutisoinnissa ja opetushallituksen kannanotoissa ja julkilausumissa. Lisäksi valitsin toiseksi sivuainekokonaisuudekseni sukupuolentutkimuksen, jonka opinnot kehittivät ja monipuolistivat tietotaitojani sukupuolen moninaisuudesta, sen yhteydestä koulumaailmaan, politiikkaan, yhteiskuntaan ja merkityksiin identiteetin kehityksessä. Tarvekartoituksen yksi keskeisimmistä havainnoista oli huomata, että vaikka aihetta on tutkittu jo jonkin verran – myös opinnäytteiden muodossa koulutusalan sisällä – kuvataidekasvattajille suunnattua tai räätälöityä opasta ei ole tätä ennen kehitetty. Seta ry:n verkkosivuilla on sukupuolen moninaisuutta käsitteleviä oppaita esimerkiksi varhaiskasvatuksen tueksi, mutta näitä olemassa olevia oppaita on nähdäkseni haastavaa soveltaa taidekasvatukseen.

Tarvekartoituksen ja kirjallisuuskatsauksen jälkeen muotoilin tutkimuskysymykset ja ryhdyin muotoilemaan kyselylomaketta. Tutkimuksen edetessä myös metodologiset valinnat vahvistuivat. Laadittuani kyselylomakkeen, pyysin erästä lukiolaista nuorta testivastaamaan kyselyyn ja antamaan siitä palautetta. Saamieni korjausehdotuksien jälkeen olin yhteydessä Seta ry:n viestintään. Setalta sain konsultointiapua lomakkeeseen ja viimeisten viimeistelyjen jälkeen Google Forms -kyselylomakkeen linkki jaettiin Seta ry:n ja sen jäsenjärjestöjen sosiaalisen median kanavissa 9.11.2022. Linkki jaettiin noin viikon kuluttua uudestaan ja lopulta tutkimukseen osallistujia kertyi 55 henkilöä. Tutkimusaineiston kokoamisen jälkeen ryhdyin laatimaan kvantitatiivisten kysymyksiä tulokset ympyräkaavioiden muotoon selkeyden ja luotettavuuden vahvistamiseksi, sekä ryhmittelemään kvalitatiivisten kysymyksiä vastaukset. Seuraavaksi aloitin aineiston analyysin, jonka pohjalta ryhdyin myös kehittämään opettajan opasta. Tutkimuksen lopuksi arvioin oppaan kehittämismahdollisuuksia ja tulevaisuuden suunnitelmia.

Kuva 2. Tutkimuksen etenemisen keskeiset vaiheet.

5. Lukion opetussuunnitelman perusteet lähtökohtana

Viimeisin lukion opetussuunnitelman perusteet on julkaistu vuonna 2019 ja se otettiin käyttöön syksyllä 2021. Opetussuunnitelmaan on kirjattu luvun 2. Lukiokoulutuksen tehtävä ja arvoperusta alaluvussa 2.2 Arvoperusta, että lukion opetussuunnitelman arvot perustuvat muiden muassa demokratialle, suomalaiselle sivistysihanteelle ja yhdenvertaisuudelle. Lukio-opetuksen perustaksi kerrotaan elämän ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja ihmisarvon loukkaamattomuus, minkä lisäksi lukio-opetuksen sanotaan edistävän sukupuolten tasa-arvoa. (Opetushallitus 2019, 16–17.) Kehittämäni opettajan oppaan lähtökohtana ovat edellä kuvatut arvot ja perustat, jotka toimivat ohjenuorana myös oppaan kehittämisessä.

Lukio-opetus itsessään edistää yhdenvertaisuutta, sukupuolten tasa-arvoa, demokratiaa ja hyvinvointia, lisäksi työskentelyn ohjauksessa huomioidaan yhdenvertaiset opiskelumahdollisuudet, sekä tunnustetaan ja muutetaan sukupuolittuneita asenteita ja käytänteitä, kerrotaan Lukion opetussuunnitelman perusteissa (2019 17, 20). Lukion opetussuunnitelman perusteiden luvussa 6.1 Opetuksen yleiset tavoitteet, kuvaillaan lukio-opetuksen esimerkiksi lujittavan opiskelijan identiteettiä. Lisäksi painotetaan, että sukupuolitietoisesta opetuksen edellytyksenä on sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden ymmärtäminen. (Opetushallitus 2019, 58.) Opetushallitus avaa sukupuolitietoisesta kasvatuksesta käsitettä verkkosivuillaan. Käytännössä jokainen oppija pyritään näkemään yksilönä, jolla on omat erityislaatuiset ominaisuudet ja persoonallisuus, eikä vain hänen oletetun sukupuolensa kautta. Sukupuolitietoisesta opetuksen tavoitteena on myös tunnistaa, purkaa ja välittää tietoa sukupuolisegregaatiosta työelämässä ja yhteiskunnassa yleisesti. Kouluissa opetusta ja kasvatusta voidaan kehittää niin, että se ei uusintaisi dikotomista ajattelua. (Opetushallitus.) Monille tuttu esimerkki koulusta on se, kun opettaja pyytää luokan vahvimpia poikia auttamaan tuolien kantamisessa; Ensivilkaisulta harmiton käytäntö paljastuukin allegoriaksi yhteiskunnan räikeästi sukupuolittuneille rakenteille.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa luvussa 6.20 Kuvataide, oppiainetta kuvaillaan ”visuaaliseksi kulttuurikasvatukseksi, jossa opiskelija tutkii todellisuutta taiteen keinoin”. Opetussuunnitelman mukaan kuvataiteen opetuksessa tarkastellaan esteettisiä, ekologisia ja eettisiä arvoja, joita taiteessa ja visuaalisessa kulttuurissa ilmenee. Laaja-alainen osaaminen oppiaineessa -otsikon alla kuvataidekasvatusta kuvaillaan tukevan esimerkiksi opiskelijan

hyvinvointiosaamista, sekä ”tarjoavan välineitä yksilöiden ja yhteisöjen kulttuurisen moninaisuuden kunnioittamiseen ja arvostamiseen”. (Opetushallitus 2019, 343–344.) Yksilöiden moninaisuuteen kuuluu myös sukupuolen moninaisuus, mutta edellä kuvattu lainaus lukion opetussuunnitelman perusteista jättää lukijalle tulkinnan varaa, millaisesta moninaisuudesta tarkalleen on kyse, kun sitä ei erikseen määritellä. Vaikka opetushallitus avaa melko perusteellisesti sukupuolitietoista opetusta verkkosivuillaan, ei vastaavaa tietoa ole sisällytettyä opetussuunnitelmaan. Esimerkiksi Lukiolaki 40 § ”Opiskelijalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Koulutuksen järjestäjän tulee suojata opiskelijaa kiusaamiselta, väkivalalta ja häirinnältä” on yksi turvallisen toimintakulttuurin perusteista. (Finlex.) Kuitenkin vuonna 2021 tehdyn kouluterveyskyselyn mukaan vain noin 33 % sukupuolivähemmistöistä olivat tyytyväisiä elämäänsä (THL). Vastaavien tutkimustuloksien vastineeksi Opetushallitus on rahoittanut Seta ry:n ja Amnestyn toteuttamia opettajien Suostumus ja sateenkaari koulussa – Työkaluja turvalliseen toimintakulttuuriin -täydennyskoulutuksia vuonna 2022. Edellä kuvattujen toimien perusteella olisi todennäköistä, että sateenkariteemat olisivat selkeämmin määriteltyinä seuraavassa Lukion opetussuunnitelman perusteissa.

6. Lainsäädäntö ja yhteiskunnalliset rakenteet

Käsittelen tässä luvussa ja sen alaluvuissa lainsäädäntöä ja yhteiskunnallisia rakenteita sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta, kuten esimerkiksi oikeuksien kehitystä, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Muuttuvat yhteiskunnalliset rakenteet ovat kautta historian vaikuttaneet ja vaikuttavat edelleen käsityksiin sukupuolesta. Yhteiskunnalliset rakenteet ohjaavat lainsäädäntöä ja toisin päin. Kansalaisaloitteilla pyritään kohti uusia lakipykäliä, jotka takaisivat esimerkiksi sukupuolivähemmistöille yhtäläiset oikeudet kuin sukupuolienemmistöille. Johdanto-luvussa kerroin keväällä 2023 hyväksytystä uudesta Translaista, jonka niin kutsuttu läpi meneminen oli kaikkea muuta kuin yksinkertaista, vaikka kyseessä on yhdenvertaisten ihmisoikeuksien toteutuminen. Lakimuutoksella haluttiin esimerkiksi poistaa vaatimus lisääntymiskyvyttömydestä sukupuolen juridisen vahvistamisen edellytyksenä. Tilanteen vakavuutta ja muutoksen tarpeellisuutta korostaakseni, mainittakoon vuonna 2015 Suomen YK:n kidutuksen vastaisen komitean lausunto translain uudistamiseen liittyen. Seta ry:n verkkosivuilla kerrotaan kidutuksen vastaisen komitean raportoin todenneen, että: ”ihmisten pakottaminen lääketieteellisiin toimenpiteisiin ja psykiatriseen arvioon [edellytyksenä sukupuolen juridiseksi vahvistamiseksi] vertautuu kidutukseen”. Lainsäädäntö on siis merkittävässä osassa sukupuolen moninaisuudesta puhuttaessa. (Seta ry.)

Toinen keskeinen yhteiskunnan rakenteita mukaileva ja muovaava taho on Opetushallitus, joka kehittää ja uudistaa perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelman perusteita säännöllisin väliajoin. Esimerkkinä konkreettinen muutos vuosien 2004 ja 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on lisäys, jonka mukaan perusopetukseen tulee lisätä tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta. (Opetushallitus 2014.) Opetussuunnitelmien lisäksi Opetushallitus julkaisee verkkosivuillaan tarkentavia lisätietoja, jotka ovat ajantasaisempia valtakunnallisiin opetussuunnitelmiin verrattuna. Opetushallituksen verkkosivujen Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus yläotsikon alta löytyy Sukupuolitietoinen opetus ja ohjaus -osio, jossa kerrotaan muiden muassa opetuksen ja ohjauksen vaikutuksista työelämän sukupuolisegregaatioon, sekä esitellään väyliä tiedon luokse muualle, kuten esimerkiksi Tasa-arvo ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa (TASUKO) -hankkeen verkkosivuille Helsingin yliopiston wikipalveluun. Edellä mainitun kaltaiset hankkeet ovat omiaan sukupuolitietoisuuden ts. sukupuolen moninaisuuden tiedostavan opettajankoulutuksen, ja ajan kuluessa myös yhteiskunnallisten rakenteiden muuttajia.

6.1. Tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki

Lukion opetussuunnitelman perusteissa kerrotaan, että sukupuolten välisen tasa-arvolain (609/1986 muutettu lailla 1329/2014) 5 a §, mukaan opetuksen järjestäjä on velvoitettu laatimaan tasa-arvosuunnitelman vuosittain – tai korkeintaan kolmeksi vuodeksi kerrallaan – oppilaitoskohtaisesti (Opetushallitus 2019, 15). Tasa-arvosuunnitelmat ovat siis edellytyksiä lukioiden toiminnalle, mutta huomion arvoista on, että ne voivat poiketa toisistaan huomattavasti. Ei tulisi myöskään unohtaa, että tasa-arvosuunnitelman kaltaiset järjestelyt jäävät herkästi vain sanahelinäksi, eivätkä jalkaudu sellaisinaan käytännön tasolle, esimerkiksi opittunneille. Tästä syystä nuorten ja tulee saada tietoa omista oikeuksistaan, kuten myös Seta ry:n 16.2.2023 julkaisemassa kannanotossa vaaditaan (Seta ry 2023).

Valtioneuvoston julkaisussa 2015 Sosiaali- ja terveysministeriö esittävät oppilaitoksessa – niin yleissivistävässä, kuin ammatillisessakin koulutuksessa – tapahtuvaksi syrjinnäksi ”sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella yksilön asettamista epäedulliseen asemaan esimerkiksi opetuksen järjestämisessä, arvioinnissa tai oppilaitoksen muussa varsinaisessa toiminnassa” (S&T-ministeriö 2015, 35). Oppilaitos itsessään syyllistyy syrjintään, mikäli se ei puutu tiedossa olevaan häirintään. Syrjintäkiellot ja tasa-arvolaki on laadittu turvaamaan myös oppilaiden ja opiskelijoiden oikeus turvalliseen kouluympäristöön ja -kokemuksiin. (2015, 35.)

Suomessa tasa-arvolakia valvoo tasa-arvovaltuutettu, joka pyrkii edistämään sukupuolten tasa-arvoa. Tasa-arvovaltuutetun tehtäviin kuuluu auttaa, antaa ohjeita ja neuvoa, kun yksilö kokee syrjintää sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun vuoksi, tai esimerkiksi perhevapaisiin tai seksuaaliseen häirintään liittyvissä tapauksissa. Joskus asiat järjestyvät nopeasti, kun taas toisinaan niitä on syytä selvittää perusteellisemmin, jolloin tasa-arvovaltuutettu kuulee kaikkia osapuolia tilanteeseen liittyen ja sovitteluun pyrkien. (Tasa-arvo.fi.) Tasa-arvolaisissa ilmaus sukupuoli-identiteetti, viittaa henkilön omaan kokemukseen sukupuolesta, joka voi olla nainen, mies tai jotakin muuta. Tasa-arvo laki suojaa siis binääriä ja sen ulkopuolelle kuuluvia ihmisiä. (Seta ry & Tasa-arvolaki.)

Yhdenvertaisuuslakia sovelletaan lukio-opetuksessa samaan tapaan kuin tasa-arvolakia. Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 6 §:n 2 momentin mukaan koulutuksen järjestäjä on

velvoitettu huolehtimaan oppilaitoskohtaisesti riittävästä suunnitelmista yhdenvertaisuuden edistämiseksi vaadituista toimenpiteistä. Lukion opetussuunnitelman perusteissa kerrotaan, että yhdenvertaisuussuunnitelma voi sisältyä myös paikalliseen opetussuunnitelmaan. (LOPS 2019, 15.) Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on: ”edistää yhdenvertaisuutta, ehkäistä syrjintää ja tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa” (Yhdenvertaisuuslaki 2014). Tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain ohella kolmas keskeinen lukiopetusta ohjaava lakipykälä on lukiolaki, joka liittyy kurinpitokeinojen käyttämiseen ja niihin liittyviin menettelytapoihin (LOPS 2019, 15).

Yhdenvertaisuusvaltuutettu on sidoksissa tasa-arvovaltuutettuun, mutta keskittyy syrjintätapauksiin, jotka liittyvät esimerkiksi ikään, alkuperään, kieleen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen (Tasa-arvovaltuutettu). Lukion kontekstissa sukupuolta ja seksuaalisuutta aiheina käsitellään usein yhdessä, mikä voi aiheuttaa sekaannusta. Esimerkiksi kyselytutkimukseni vastauksissa eräs vastaaja ymmärsi sukupuolen moninaisuuden sisältävän myös seksuaalisuuden, mikä ei ole poikkeuksellista. Tämän vuoksi päätin selventää tutkielmassani erikseen, mitä asioita tasa-arvolaki koskee, ja mitkä kuuluvat yhdenvertaisuuslain piiriin. Lait ja niiden valtuutetut ovat kuitenkin yhteydessä toisiinsa, joten apua saa varmasti, vaikka hakeutuisi ensin toisen valtuutetun puheille.

6.2. Turvallisemman tilan periaatteet

Nuorisokanuunan verkkosivuilla on opas turvallisemman tilan periaatteiden laatimiseen. Opas on päivitetty viimeksi 5.10.2021. Turvallisemman tilan periaatteita on käytetty jo 1970-luvulta alkaen. Periaatteita on käytetty erityisesti erilaisten vähemmistöryhmien keskuudessa, kun on pyritty luomaan turvallisia ja syrjinnästä vapaita tiloja, jotka varsinkin tuohon aikaan olivat harvassa. Suomessa Turvallisemman tilan periaatteiden käyttäminen on yleistynyt vasta 2010-luvun jälkeen. Periaatteet painottavat ihmisten välisen sosiaalisen tilan turvallisuutta, ja niitä on mahdollista modifioida kohderyhmän mukaisesti. Esimerkiksi alakouluryhmälle voi painottaa ystävällisen ja kaikki huomioon ottavan kielenkäytön merkityksiä, kun taas lukiolaisille voi ikätasoisesti sopivalla tavalla tuoda esille sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden huomioon ottamista kielessä ja puheessa. Esimerkiksi pienryhmää voidaan puhutella ”nuorina” tai ”kulmaryhmänä” olettamatta ryhmään kuuluvien sukupuolta, jolloin vältytään esimerkiksi sukupuolidysforian aiheuttamiselta.

Periaatteiden keskiössä on aina yhdenvertaisuus, jonka eteen sitoudutaan tekemään aktiivisia tekoja, kun Turvallisemman tilan periaatteet on esitelty tilassa. (Nuorisokanuuna 2021, 1–7.)

Turvallisemman tilan periaatteet ja niiden esittelemine eivät tarkoita, että tila on automaattisesti turvallinen ja syrjinnästä vapaa. Niillä voidaan vain pyrkiä ehkäisemään syrjintää. (Nuorisokanuuna 2021, 8.) Tästä syystä on tärkeää tiedostaa se, että syrjimine on edelleen mahdollista myös tilassa, jossa on näennäisesti sitouduttu Turvallisemman tilan periaatteisiin. Nuorisokanuunan oppaan mukaan periaatteet olisi aina hyvä laatia yhdessä ryhmän kanssa, jolloin muodostuu niin kutsuttu yhteisomistajuus periaatteista, minkä lisäksi periaatteita on hyvä tarkastella kriittisesti sopivin väliajoin, jotta ne vastaavat ajankuvaa ja terminologiaa, joka myös elää ajassa. (2021, 9–10.)

Nuorisokanuunan opas painottaa yhteisomistajuuteen pyrkivän prosessin ja osallisuuden tärkeyttä: ”Ilman prosessia emme tee oivalluksia ja havaintoja yhdessä.” Turvallisemman tilan periaatteiden pelkkä ilmoittaminen ilman yhteistä suunnittelu- ja laatimisprosessia ei saa aikaa samankaltaista sitoutumista ryhmältä syrjinnän ehkäisemiseksi; ”Prosessi on lopputulosta tärkeämpi”. Nuorisokanuunan oppaasta löytyy Turvallisemman tilan periaatteiden laadintaohjeet, työpajaopasteet ja kyselykysymykset erikseen henkilöstölle ja asiakkaille, eli niitä voi hyödyntää omien tarpeiden ja lähtökohtien mukaan. Siitä huolimatta, että Nuorisokanuunan opas korostaa Turvallisemman tilan periaatteiden laatimista aina yhdessä ryhmäkohtaisesti, tähän on harvoin resursseja esimerkiksi koko ajan vaihtuvissa lukioryhmissä. Nähdäkseni on kuitenkin tärkeintä, että Turvallisemman tilan periaatteiden peruspiirteet on selvästi oppilaiden ja opiskelijoiden nähtävillä ja osa koulun arkea, sen sijaan, että periaatteiden käyttäminen osana turvallisempaa oppimisympäristöä hylätään täysin, koska niihin ei ole todennäköisesti aikaa perehtyä aina jokaisen uuden ryhmän kanssa. (2021, 13–14.)

Safe space, eli turvallisen tilan käsite on vakiinnuttanut tunnusmerkikseen vaaleanpunaisen tai pinkin kolmion, jonka kärki osoittaa alas. Symbolin idea on käännetty vastakkaiseksi sen alkuperäiseen tarkoitukseen nähden ja se on otettu uudestaan käyttöön. Teoksessa *Pink: The history of a punk, pretty, powerful color* (2018) Dominique Grisard kirjoittaa pinkin kolmion karusta historiasta ja sen merkityksen muutoksista. The Pink Triagle eli pinkki kolmio oli käytössä natsi-Saksassa erityisesti keskitysleireillä. Pinkki kolmio laitettiin tuolloin homoseksuaalien rintaan merkiksi muille. Grisardin mukaan pinkin kolmion omaavat henkilöt

joutuivat usein vielä muitakin huonompiin oloihin ja julmempiin ihmiskokeisiin. Toisen maailmansodan loppuessa vankeja vapautettiin keskitysleireiltä, mutta koska homoseksuaalisuus oli tuolloin laitonta, suuri osa heistä, joille pinkki kolmio oli laitettu, jätettiin jälkeen tai siirrettiin vankilaan. Lukuisat keskitysleireillä leimatut homomiehet vapautettiin vankilasta vasta 1970-luvussa. Stonewall mellakoista alkunsa saaneissa nykypäivän pride-kulkeissa on nykypäivänä nähtävissä pinkki kolmio käännettyllä merkityksellä symboloiden ylpeyttä ja turvallisuutta. (Grisard 2018.)

7. Kyselytutkimus

Tutkielmani yksi tavoite oli tehdä opettajan opas sukupuolen moninaisuuden käsittelemiseen lukion kuvataidekasvatuksessa. Heti tutkimukseni alkuvaiheessa oli tärkeää tutkia, miten aiheetta käsitellään lukioissa nyt ja viime vuosina. Koin oleelliseksi kysyä lukiolaisilta itseltään heidän kokemuksistaan, jotta saisin mahdollisimman todenmukaisen ja ajantasaisen kuvan. Laadin tutkimuskysymyksenikin muotoon: Miten lukiolaiset ovat itse kokeneet asian. Etenin kyselytutkimuksen menetelmin ja laadin sellaisen kyselylomakkeen, jonka avulla saisin kerättyä lukiolaisten vastauksia mahdollisimman monipuolisesti. Kyselytutkimus eli survey-tutkimus on yksi yleisimmistä muodoista tutkimusaineiston keräämisessä, Pirkko Anttila kertoo teoksessaan *Tutkimisen taito ja tiedon hankinta* (1998). Anttilan mukaan analysoitua tietoa voidaan käyttää edelleen tarkempiin jatkotutkimuksiin lähtökohtatietona. (Anttila 1998, 237.)

Anttilan (1998) mukaan kyselytutkimuksen peruseriaatteita ovat systemaattisuus, edustavuus, objektiivisuus ja määrällisyys. Tämän tutkimuksen systemaattisuudesta varmistuin suunnittelemalla ja toteuttamalla tutkimuksen huolellisesti. Varmistin, että tutkin sukupuolen moninaisuuden representaatiota lukion kuvataiteessa kattavasti kartoittamalla oppilaiden ja opiskelijoiden omia rehellisiä kokemuksiaan aiheesta. Lisäksi varmistuin laatimani kyselylomakkeen pätevydestä pyytämällä testivastajaa, opponenttiani, tutkimukseni ohjaajaani, sekä Seta ry:n koulutusasiantuntijaa antamaan siitä palautetta, ennen lomakkeen laittamista jakoon. Tutkimuksen tieteellisestä edustavuudesta olen huolehtinut rajaamalla tapausmuodoiksi lukioikäiset, ja kuvataidekasvatuksen sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta. Objektiivisuuden varmistaa täsmällinen data, eli aineisto, jonka esittelen tutkimuksessa määrällisten vastauksien kohdalla numeerisina ympyräkaavioina, sekä laadullisten vastauksien kohdalla lainauksina ja referaatteina. Analysoin aineistoa tutkimuskirjallisuuden avulla objektiivisuuden ylläpitämiseksi. (Anttila 1998, 237–238.)

Tutkimukseni alkuvaiheessa suunnittelin jakavani kyselylomakkeen vain muutamiin tiettyihin lukioihin rajatakseni tutkimusaineistoa alueellisesti. Lopulta päädyin kuitenkin jättämään alueellisen rajauksen pois, sen rajatessa aineiston eli vastaajajoukon todennäköisesti liian suppeaksi. Anttila korostaa, että vastaajat eivät useinkaan ehdi tai viitsi vastata eteen tulleisiin kyselytutkimuksiin, jolloin kato voi olla suurtakin, mikä voi osaltaan aiheuttaa

vinoumaa ja näin ollen kyseenalaisuutta (1998, 238). Tutkijana pyrin minimoimaan vastajakadon mahdollisuuden rajaamalla myös vastaajajoukkoa riittävästi. Päädyin jakamaan kyselyni Seta ry:n avustuksella, mikä on myös otettava huomioon tutkimustuloksia analysoitaessa ja niiden perusteella tulkintoja tehdessä. Päätös aiheuttaa tutkimukseen vinouman, jota käsitellen opinnäytteen pohdinta-osiossa tutkimuksen luotettavuutta arvioidessani.

Syksyllä 2022 sain kyselylomakkeeni valmiiksi ja sen sisällön sellaiseksi, että vastauksien myötä pääsisin mahdollisimman tarkasti perille siitä, miten sukupuolen moninaisuutta on viime aikoina käsitelty lukion kuvataidekasvatuksessa. Lomake löytyy opinnäytteen lopusta liitteistä (Liite 2). Ennen lomakkeen virallista jakamista halusin tehdä yhden testivastauskierroksen, jotta voisin vielä korjata mahdollisesti ilmeneviä puutteellisuuksia. Olin yhteydessä erääseen puolittuun lukiolaiseen. Käytän hänestä anonyymiä termiä testivastaja. Testivastaja vastasi kyselyyni ja antoi siitä positiivista palautetta ja hieman korjausehdotuksia. Testivastajan vastauksien jälkeen huomasin kaipaavani lisätietoja muutamaa esittämäni kysymykseen, joten lisäsin niihin vielä jatkokysymyksiä. Testivastaja -vaihe oli siis todella tärkeä vaihe optimaalisen kyselytutkimuksen tekemisessä, sillä sitä kautta huomasin kyselyni puutteellisuudet ja pystyin vielä muokata lomaketta.

Editoinnin ja lisäkysymyksien lisäämisen jälkeen olin sähköpostitse yhteydessä Seta ry:n viestintään ja tiedustelin heiltä mahdollisuutta jakaa kyselylomakkeeni linkkiä Setan sosiaalisen median kanavissa. Myönteisen vastauksen lisäksi sain heiltä konsultointiapua kyselylomakkeeseeni liittyen. Setan koulutusasiantuntija Marita Karvinen kommentoi lomakkeeni kysymyksiä kannustavin sanoin, sekä ehdotti muutamia korjauksia. Lomakkeeni oli tässä vaiheessa hienosäätöä vaille valmis ja Karvisen huomioiden jälkeen päädyin muokkaamaan vielä muutamaa kysymystä, minkä jälkeen olin tyytyväinen lomakkeeseen.

Pohdimme ensin Seta ry:n viestinnän asiantuntijan Eliisa Alatalon kanssa, missä kanavissa kyselyni kannattaisi jakaa, jotta se tavoittaisi vastaajia mahdollisimman monipuolisesti. Minkä jälkeen Seta ry:n viestintäassistentti Pinja Teponoja ehdotti, että kyselytutkimukseni linkki jaettaisiin Setanuorten, Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen eli SMOK:in ja Seta ry:n instagram-sovelluksen tarina -osioissa, juuri kuten olin toivonutkin. Lisäksi Teponoja kertoi jakaneensa kyselytutkimuksen linkin eteenpäin suoraan myös Setan jäsenjärjestöille. Kyselyn linkki jaettiin ensimmäisen kerran 9.11.2022. Viikon kuluessa olin saanut

13 vastaajaa kyselytutkimukseeni, minkä jälkeen Teponoja jakoi linkin samoissa kanavissa uudestaan 17.11.2022. Muutaman viikon kuluttua olin saanut 55 tutkimukseen osallistujaa.

Ohessa laatimani kyselyn mainos Seta ry:n somekanaviin. Ensimmäisellä kyselyn jakamiskierroksella en ollut tehnyt mainosta ja linkki jaettiin yksinkertaisemmalla visuaalisella ilmeellä. On mahdollista, että tämän vuoksi kyselyyn vastaajia kertyi aluksi huomattavasti vähemmän, kuin toisella jakamiskierroksella. Mainoksen muotoilussa pyrin löytämään tasa-painon progressiivisen pride lipun värimaailman ja mainoksen selkeyden, sekä luettavuuden välillä. Hyödynsin vastaavaa pride lippua myös kuvituksena kyselylomakkeessa. Myöhemmin laatimani Opas sukupuolen moninaisuudesta opettajalle mukailee mainoksen visuaalista ilmettä. Pyrin myös näin luomaan yhdenmukaisuutta opinnäytteeseen.

Kuva 3. Kyselylomakkeen mainos.

7.1. Kyselylomake lukiolaisille

Tässä luvussa esittelen lukiolaisille laatimani kyselylomakkeen, joka löytyy kokonaisuudessaan tutkielman lopusta Liitteet -osiosta nimellä Liite 2. Rajasin kyselylomakkeen koskemaan oppilaita ja opiskelijoita, jotka ovat käyneet lukiossa vähintään yhden kuvataiteen kurssin. Kyselylomake avautui vastaajille Google Forms -muodossa verkossa, joka mahdollisti turvallisen ja anonyymien vastaamisen. En kysynyt lomakkeessa erikseen, mitä kautta kyselyn vastaaja päätyi vastaajaksi, sillä en kokenut tätä tällöin keskeiseksi tiedoksi tutkimuksen kannalta. Kuitenkin myöhemmin aineistoa analysoidessani pohdin millaista mahdollista lisäarvoa tämä tieto olisi tuonut tutkimukselle, sekä olisiko tieto mahdollistanut tutkimuksen vinouman kriittisen analysoimisen konkreettisemmin.

Lomakkeen alussa esittelin itseni, tutkimukseni perustiedot ja kyselylomakkeen tarkoituksen vastaajalle. Lisäksi painotin, että vastaaja pysyy tutkimuksessa anonyyminä. Anonymiteetti tarjoaa tutkimukseen osallistujalle turvaa ja se vapauttaa seuraamuksista, eli tutkijana en voi esimerkiksi jatkohaastatella tutkimukseen osallistuneita henkilöitä. Aihe voi olla herkkä ja sensitiivinen, ja se voi herättää vahvojakin tunteita. Sukupuolen moninaisuudesta kuvataidekasvatuksen kontekstissa on tehty joitakin aikaisempia tutkimuksia, jotka painottuvat pienen ryhmän perusteellisempaan analyysiin haastattelututkimuksen metodeilla. Laatimalani kyselylomakkeella halusin tavoittaa suuremman joukon, ja hypoteesini tutkijana oli, että anonymiteetti kannustaa useampaa henkilöä vastaamaan kyselyyn. Toisaalta anonyymiys mahdollistaa myös tahallisesti häiriköivien ”nettitrollien” väärinkäyttää alustaa, mikä voi mahdollisesti heikentää tutkimuksen luotettavuutta. Päätin kuitenkin ottaa riskin, koska nähdäkseni anonymiteetin tarjoamat positiiviset seikat olivat merkittävämpiä, kuin tahallisen väärän tiedon jakamisen mahdollisuus.

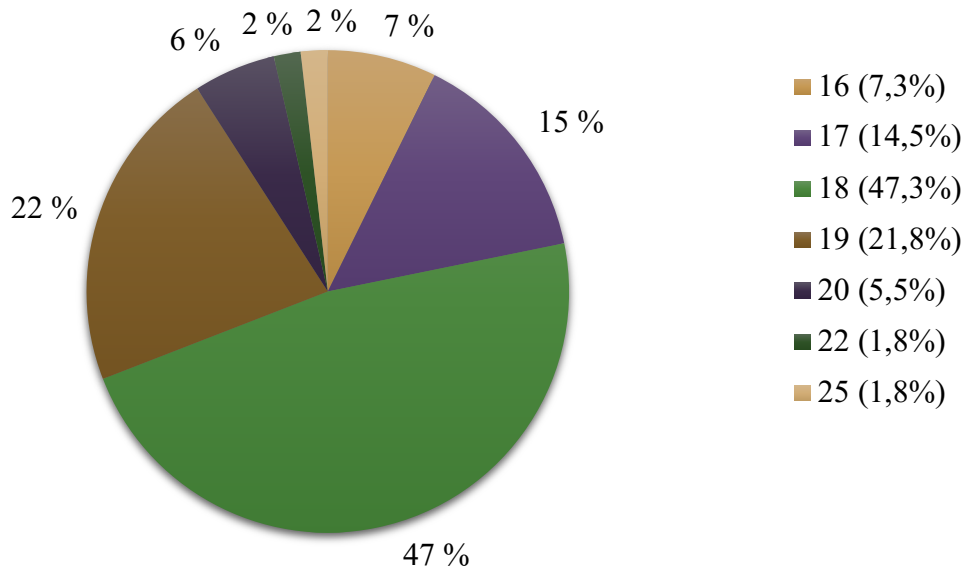
7.2. Määrällisten kysymysten tulokset ja analyysi

Käyn tässä luvussa läpi kyselytutkimukseen osallistuneiden vastauksia. Kysymysten 2–11 vastaukset esitän ympyräkaavioina, jotta ne olisi helpompi hahmottaa kysymysten ollessa kokonaan tai osittain kvantitatiivisia, eli määrällisiä kysymyksiä. Esittämällä kyselyyn vastanneiden vastaukset kokonaisuudessaan ympyräkaavioina pyrin vahvistamaan tutkimuksen luotettavuutta, läpinäkyvyyttä ja uskottavuutta (Anttila 1998, 408). Kysymykset 2, 7 ja 8 ovat osittain myös laadullisia kysymyksiä, minkä huomioin tutkimusvastauksia esiteltäessä kysymyskohtaisesti. Lomakkeen kysymykset 12–16 ovat täysin kvalitatiivisia, eli laadullisia kysymyksiä. Esittelen ja analysoin ne luvussa 7.2.

Kyselytutkimukseeni vastasi 56 henkilöä. Ensimmäiseen kysymykseen: ”Olen vähintään 18-vuotias tai vastaan kyselyyn huoltajan suostumuksella. Suostun osallistumaan verkkokyselyyn ja ymmärrän, että lähettämällä täytetyn lomakkeen myönnän luvan vastauksieni hyödyntämiseen anonyymisti tutkimuksessa” 55 vastaajaa vastasivat myöntävästi *Kyllä* ja yksi vastaaja *Ei*. Tutkimuseettisin käytäntein hyödynnän tutkimuksessani siis vain näiden myöntävästi vastanneiden 55 henkilön vastauksia.

2. Minkä ikäinen olet?

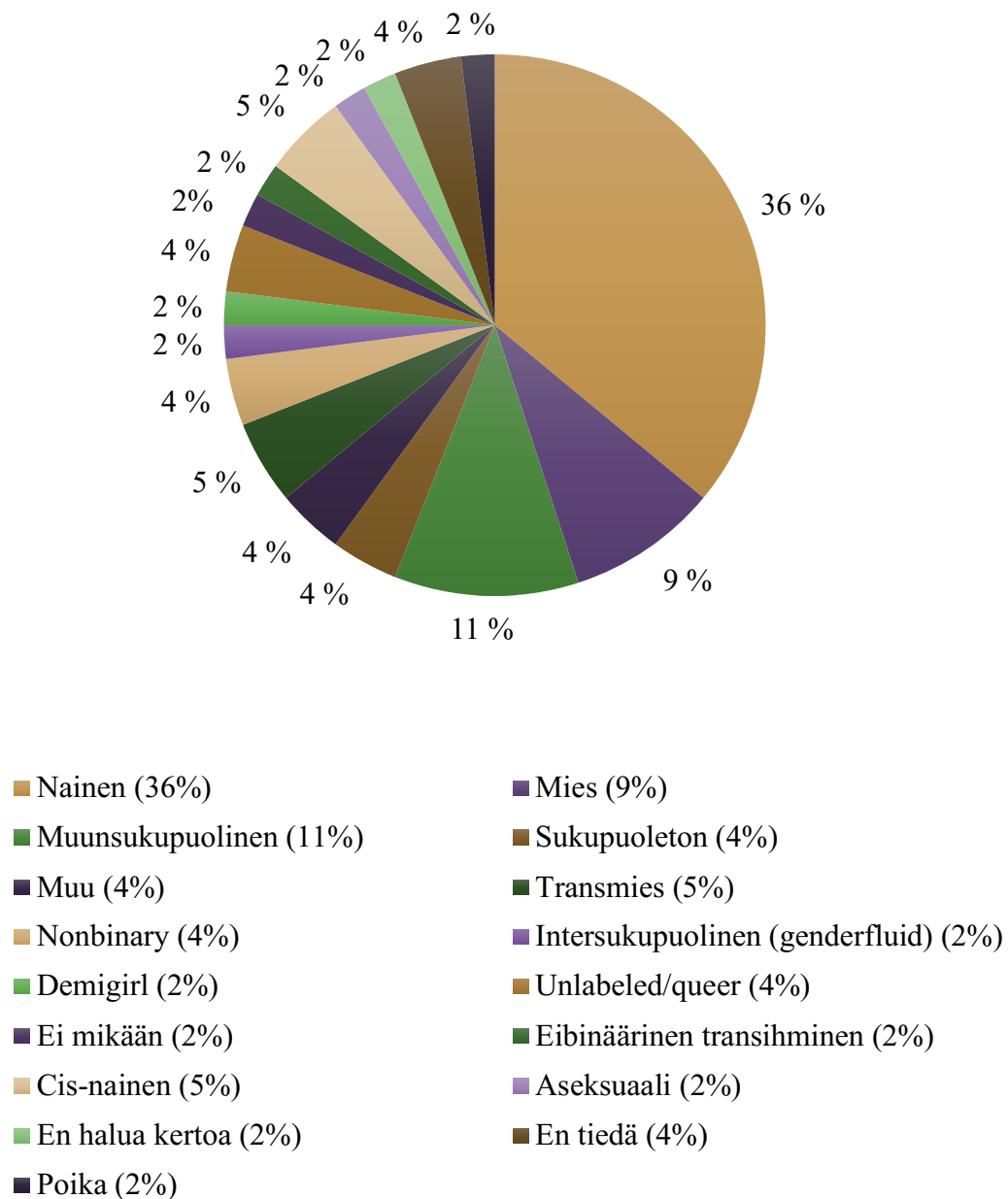
55 vastausta

Kaavio 1.

Kyselylomakkeen toisessa kysymyksessä selvitin vastaajien ikähaarukkaa. Annoin vastausvaihtoehtoiksi 18, 19, 20, 21, 22 ja Muu. 55 vastaajasta 7,3 % vastasivat olevansa 16-vuotiaita ja 14,5 % vastasivat olevansa 17-vuotiaita. Reilu viidennes vastaajista olivat siis alle 18-vuotiaita ja ovat näin ollen vastanneet, tai ainakin vakuuttaneet vastanneensa kyselyyn huoltajan suostumuksella. Lähes puolet vastaajista (47,3 %) olivat 18-vuotiaita, yksi viidennes (21,8 %) 19-vuotiaita ja loput 20-, 22- tai 25-vuotiaita. Vastaajien ikähaarukka sijoittuu siis 16–25 ikävuosien välille.

3. Sukupuolesi? (Voit kirjoittaa myös "en halua kertoa") 55 vastausta

Kaavio 2.

Kyselylomakkeen kolmas kysymys *Sukupuolesi?* oli avoin, eli vastaajat saivat kirjoittaa vastauksensa omin sanoin. Kaavio 2 on esitetty tässä muita ympyräkaavioita suuremmassa skaalassa selkeyden vuoksi. Esitän vastausvaihtoehdot analyysissä kursivoituina luettavuuden helpottamiseksi. Kysymykseen vastasivat kaikki 55 vastaajaa. Erilaisia vastauksia tuli 17. Reilu kolmannes (36%) vastaajista kertoivat sukupuolekseen *nainen*.

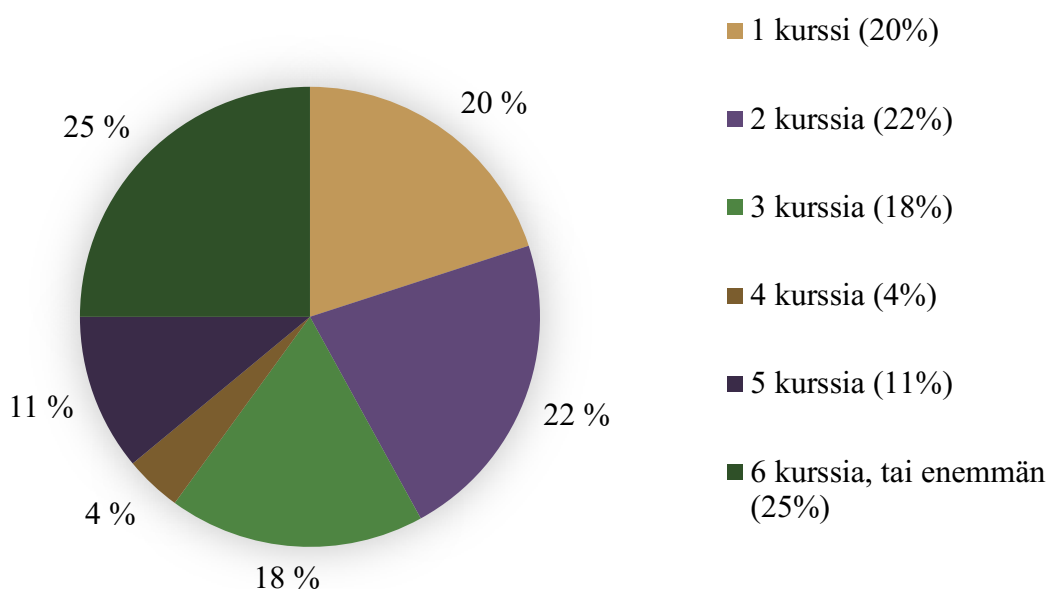

Toiseksi suurin ryhmä olivat *muunsukupuoliset* 11% ja kolmanneksi suurin ryhmä *miehet* 9%. 2% vastasivat sukupuolekseen *poika*, jonka yhdistän ryhmään *miehet*, jolloin myös heitä olisi 11%. Lähes puolet vastaajista kertoivat sukupuolekseen jonkin muun, kuin nainen, mies tai muunsukupuolinen. Tämä itsessään kertoo jo jotain olennaista kyselylomakkeiden vaihtoehtoista yleensä. Oman kokemukseni perusteella kyselyissä, joissa sukupuoli kysytään, on aina kaksi tai korkeintaan kolme vaihtoehtoa. Voidaankin pohtia, kuinka todenmukaisen kuvan tutkijat tällöin saavat otannastaan, kun vaihtoehdot typistetään korkeintaan kolmeen vaihtoehtoon. Jäin pohtimaan kysymyksen tarpeellisuutta tutkimuksissa yleensä ja milloin perustelut kysymykselle olisi tarpeellisia.

2% vastaajista eivät halunneet kertoa sukupuoltaan ja 4% vastasivat etteivät tiedä sitä. Vastaajista 5% kertoivat sukupuolekseen *cis-nainen* ja 5% *transmies*; Näissä vastauksissa enemmistö käytti edellä kuvattuja kirjoitusasuja, jotka ovat ehkä yleisemmin käytössä. Kyseisistä kirjoitusasuista on kuitenkin käyty jonkin verran keskustelua ja itse suosin *cis-* ja *trans-* etuliitteiden kirjoittamista erikseen adjektiivin tavoin, kun taas toisille on tärkeää kirjoittaa ne yhteen *mies-* tai *nainen* sanojen kanssa, mikä on tietysti yhtäläillä validia, kun kyseessä on yksilön oma identiteetti. Jaottelen tässä kohtaa termit *mies* ja *transmies* erilleen, sillä vastaajat ovat itse käyttäneet näitä ilmaisuja ja luonnollisesti kunnioitan heidän omaa määrittelyään sukupuolestaan. Yleisesti termejä *mies* ja *trans mies* tai *nainen* ja *trans nainen* ei erotella toisistaan, ellei yksilö itse näin halua, tai vaihtoehtoisesti esimerkiksi juurikin transihmisten oikeuksista puhuttaessa erottelu voi olla perusteltu.

4. Kuinka monta kuvataiteen kurssia olet käynyt lukiossa?

55 vastausta

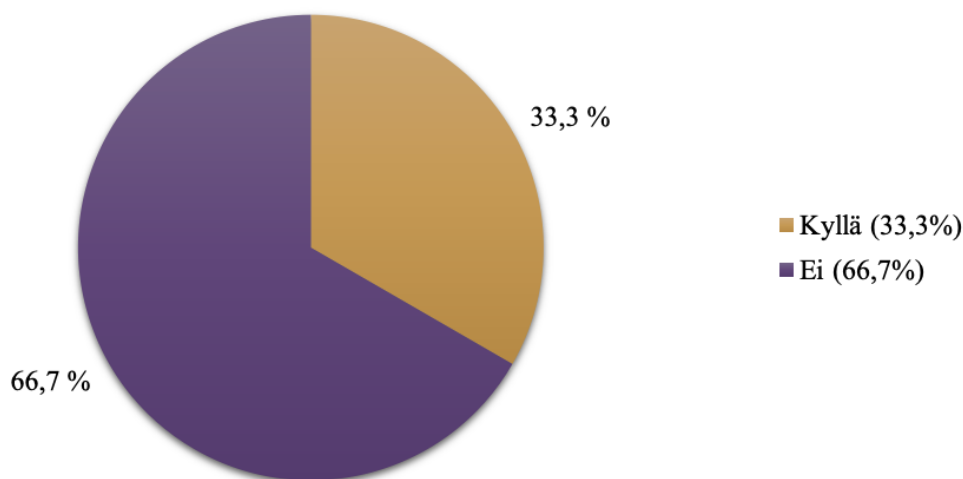

Kaavio 3.

Kyselylomakkeen neljänteen kysymykseen vastasivat kaikki 55 osallistujaa. Yhden kuvataiteen kurssin käyneitä oli viidesosa (20 %) vastaajista. Samoin kahden kurssin käyneitä oli hieman yli viidesosa (22 %). Suurimman ryhmän muodostivat kuusi, tai enemmän kuvataiteen kursseja käyneet (25 %). Kolme, neljä ja viisi kurssia käyneet jäivät edellä lueteltujen välimaastoon; Yhteensä näiden kolmen ryhmän edustajia oli 33 % vastaajista. Tutkimus ei olisi saanut lisäarvoa, mikäli olisin antanut vaihtoehtoisiksi vielä esimerkiksi 7 ja 8 kurssia, joten rajasin vaihtoehdot edellä kuvattun mukaisesti. Kysymyksen 4. hajonta asettui melko tasaisesti. Myöhemmissä kysymyksissä saadut vastaukset tulee siis hahmottaa tämän kysymyksen vastauksien valossa; Yhden kuvataiteen kurssin käyneen vastaajan tulevat vastaukset ovat yhdenvertaisia sellaisen vastaajan kanssa, joka on käynyt esimerkiksi kuusi kuvataiteen kurssia. Yksi mahdollisuus tutkimuksen etenemiselle olisi ollut ryhmitellä vastaajat tässä kohtaa kuuteen eri ryhmään ja analysoida vastaukset ryhmän lähtökohtien, eli käytyjen kuvataiteen kurssien mukaan. Päätin kuitenkin jättää edellä kuvattun ryhmittelyn tekemättä, sillä nähdäkseni se ei olisi lisännyt esimerkiksi tutkimuksen arvoa. Vastaava ryhmittely voisikin jossain toisessa tutkimuksessa olla keskeisempi.

5. Onko kuvataiteen tunneilla tai luokassa tullut vastaan sateenkaarisymboleita (HLBTQAI+ -ihmisten symboli) kuten julisteita, lippuja tai muuta vastaavaa?

54 vastausta

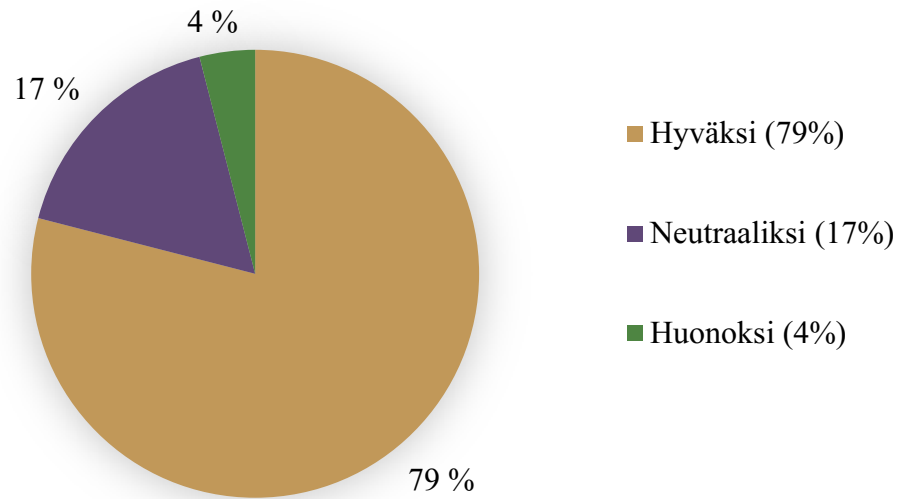

Kaavio 4.

Kysymykseen 5. vastasi 54 henkilöä, eli yksi jätti vastaamatta. Kaksi kolmasosaa (66,7 %) vastaajista kertoi, että kuvataiteen tunneilla tai luokassa ei ole tullut vastaan sateenkaasymboleita. Yhden kolmanneksen mukaan niitä on ollut nähtävillä. Julisteet, liput ja esimerkiksi pinssit ovat nähdäkseni yleisin sateenkaarisymboleiden ilmenemismuoto juurikin kouluissa. Joillain opettajilla on myös käytössään esimerkiksi sateenkaaren väreissä oleva avainnauha. Viittasiin kysymyksessä esimerkiksi edellä kuvattuihin esimerkkeihin.

Sateenkaarisymboleiden esillä oleminen esimerkiksi pienen julisteen muodossa voi helpottaa merkittävästi opiskelijoiden turvallisuuden tunnetta. Sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön kuuluville nuorille on tärkeää nähdä myös konkreettisesti, että koulu on heidän puolellaan. Monet nuoret – kuten tämäkin tutkimus osoittaa – toivovat sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden olevan luonteva osa opetusta, eikä sitä ole tarvetta korostaa liiaksi. Kyse on kuitenkin monille sensitiivisestä aiheesta, jota voi olla myös haastavaa käsitellä. Sateenkaarisymbolit – esimerkiksi avainnauhassa – välittävät oppilaille ja opiskelijoille tiedon, että kyseisen aikuisen kanssa aiheesta voi keskustella halutessaan. Samaan tapaan sateenkaariaiheinen juliste luokkatilan seinällä informoi nuorille, että tilassa kaikki identiteetit ovat yhtä arvokkaita ja hyväksytyjä.

6. Koetko sateenkaarisymbolit kuvataideluokassa 52 vastausta

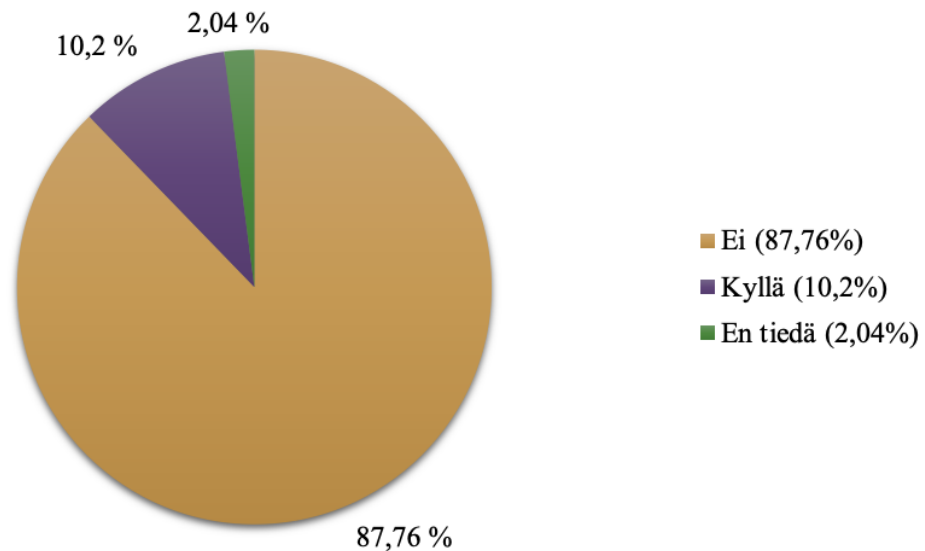

Kaavio 5.

Kyselylomakkeen kuudenteen kysymykseen vastasi 52 henkilöä, eli kolme vastaajaa jättivät kyseisen kohdan tyhjäksi. Vastanneista 79 % kertoivat kokevansa sateenkaarisymbolit kuvataideluokassa hyväksi asiaksi. 17 % vastaajista kokivat ne neutraaliksi ja 4 % kokivat sateenkaarisymbolit huonoksi asiaksi. Merkittävä enemmistö (96 %) kyselyyn vastanneista kokivat symbolit hyväksi tai neutraaliksi. Tämän tutkimuksen kohdalla on huomioitava myös tutkimukseen osallistuneiden lähtökohdat. Kyselytutkimuksen linkkiä jaettiin Seta ry:n sosiaalisen median kanavissa. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen asioita ajavaa Seta ry:tä todennäköisimmin seuraavat ihmiset, jotka jakavat samanlaiset käsitykset ja arvot heidän kanssaan, joten tutkimuksesta ei voida tehdä suoria päätelmiä koko Suomen lukiolaisten näkemyksistä aiheeseen (Anttila 1998, 408). Tässä tutkimuksessa tämän kysymyksen tarkoituksena oli siis enemmänkin luoda kyselyyn vastaajalle sopivaa tunnelmaa, jotta esimerkiksi avoimiin kysymyksiin vastaaminen olisi helpompaa. Pyrkimykseni oli siis saada vastaaja pohtimaan miltä sateenkaarisymbolit hänestä tuntuvat. Mikäli kysymys esitettäisiin valtakunnallisesti kaikille lukio-opiskelijoille, voitaisiin vastauksien perusteella saada aukottomia ja yleistettäviä tutkimustuloksia.

7. Onko käymilläsi lukion kuvataiteen tunneilla vähintään yhdessä tehtävässä esitelty sukupuolivähemmistöön kuuluva taiteilija ja/tai hänen teoksiaan? Jos mahdollista, kerro esimerkki.

49 vastausta

Kaavio 6.

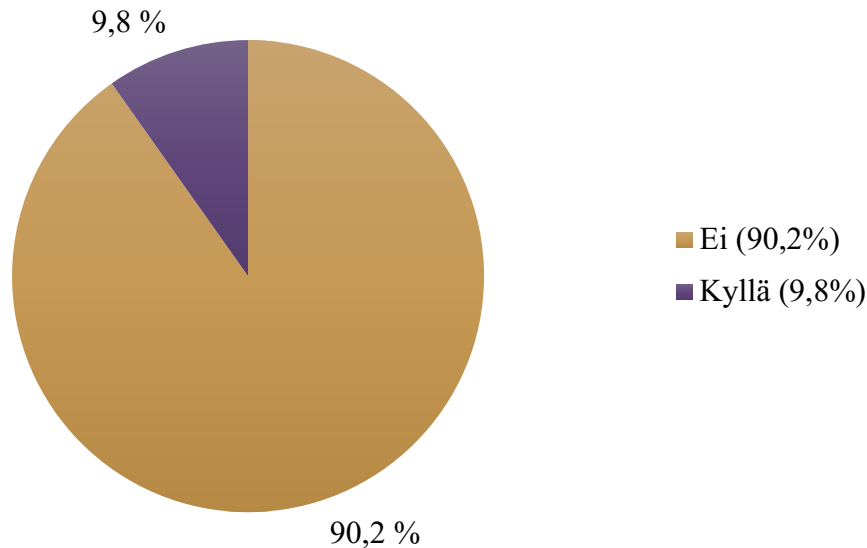
Seitsemäs kysymys on ensisijaisesti määrällinen, mutta tarjosi myös mahdollisuuden laadulliseen, avoimeen vastaukseen. Kysymykseen vastasi 49 henkilöä. Heistä 87,76 % kertoivat, että käymillään lukion kuvataiteen tunneilla yhdessäkään tehtävässä ei ole esitelty sukupuolivähemmistöön kuuluvaa taiteilijaa tai sukupuolivähemmistöön kuuluvan taiteilijan teoksia. Osa vastaajista lisäsivät, että he eivät ainakaan ole tietoisia, mikäli on esitelty, eli asiasta ei ole erikseen mainittu. Yksi *Ei* -vaihtoehdon vastanneista painotti, että ”ei tarvitse käydä” ja toinen pohti, että oman lukionsa taidehistorian kurssille aihe saattaa sisältyä, mutta hän ei ollut vielä käynyt kyseistä kurssia. 2,04 % eli yksi vastaajista vastasi, että ei tiedä, onko esitelty. Kuusi henkilöä eivät vastanneet kysymykseen.

10,2 % vastaajista kertoi, että on esitelty. Yksi *Kyllä* -vaihtoehdon vastanneista kertoi lisäksi avoimessa vastauksessaan, että: ”on [esitelty], mutta en muista [keitä]”. Eräs vastaaja mainitsi Tove Janssonin ja ”joitakin queer-taiteilijoita”. Tove Jansson lukeutuu nykytermistön mukaan queer-taiteilijaksi elettyään julkisesti yhdessä puolisonsa taiteilija Tuulikki Pietilän kanssa. Sukupuolivähemmistön sijaan hän lukeutuu siis seksuaalivähemmistöön. Janssonin taidetta – kuten muumeja – voi kuitenkin käyttää

erinomaisesti sukupuolen moninaisuuden käsittelyyn esimerkiksi stereotyyppien pohtimisen ja hahmojen luonnostelun kautta. Eräs vastaaja mainitsi myös Frida Kahlon taiteen käsittelyn kuvataiteen tunnilla, mutta ”sukupuoli aiheena ei ollut tuolloin noussut esille.” Kahlon taiteessa ja esimerkiksi hänen pukeutumisessaan on ollut paljon feminiiniseksi ja maskuliiniseksi miellettyjä elementtejä, joita voidaan pohtia myös sukupuolen moninaisuuden ja esimerkiksi sukupuolen performoimisen näkökulmasta. Kahlo Janssonin tapaan lukeutuu kuitenkin kaiken tiedon mukaan seksuaalivähemmistöön, eli esimerkiksi kattokäsite queerin alle, ainakin nykyajassa ja nykytermein puhuttaessa. Kahlo ja Jansson ovat hyviä esimerkkejä queer-taiteilijoista, joiden taiteen yhteydessä on luontevaa pohtia seksuaalisuuden lisäksi sukupuolen moninaisuutta. Aiheesta on myös tärkeää puhua tasavertaisesti heterosuhteiden ja cis sukupuolisuuden kanssa arvottamatta yhtä ylemmäs toista. Esimerksi homoseksuaalisuuden ollessa Suomessa rikos vuoteen 1971 asti ja sairausluokituksessa vielä vuoteen 1981 asti, on todennäköistä että merkittävä osuus sateenkaarihistoriasta ja queer-taiteilijoista on piilotettua ja vaiettua tietoa, vaikka heidän olemassa olostaan on löydetty myös todisteita, kuten esimerkiksi Harri Kalha useissa teoksissaan osoittaa. Toisinaan olen kuullut myös vitsailua historiankirjoituksille, joissa ilmiselvästi pariskuntana eläneitä saman sukupuolisia henkilöitä kuvaillaan kämppekavereiksi tai hyviksi ystäviksi. Ei siis ole poikkeuksellista, että asiaa koitetaan peitellä.

Sukupuoli- ja seksuaali-identiteettien sekoittuminen keskenään samaksi, tai suoraan toisiinsa liittyviksi, ei ole poikkeuksellista. Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat kuitenkin toisistaan irrallisia ja erillisiä, vaikka niitä usein käsitelläänkin rinnakkain. Tämän tutkimuksen kontekstissa päätin erottaa käsitteet täysin toisistaan mahdollistaen näin selkeämmän rajauksen. Toisaalta sateenkaari tai queer -teemojen tutkiminen eri intersektiot huomioiden kuvataidekasvatuksen kontekstissa laveammin, sekä laajemmin eri näkökulmista on yhtäläillä tarpeellista.

8. Onko käymilläsi lukion kuvataiteen tunneilla vähintään yhdessä tehtävässä käsitelty sukupuolen moninaisuuteen liittyviä teemoja? Teemoja voivat olla esimerkiksi sukupuolivähemmistöt, performatiivinen sukupuoli, moninaisuuden representaatio, pride, quee

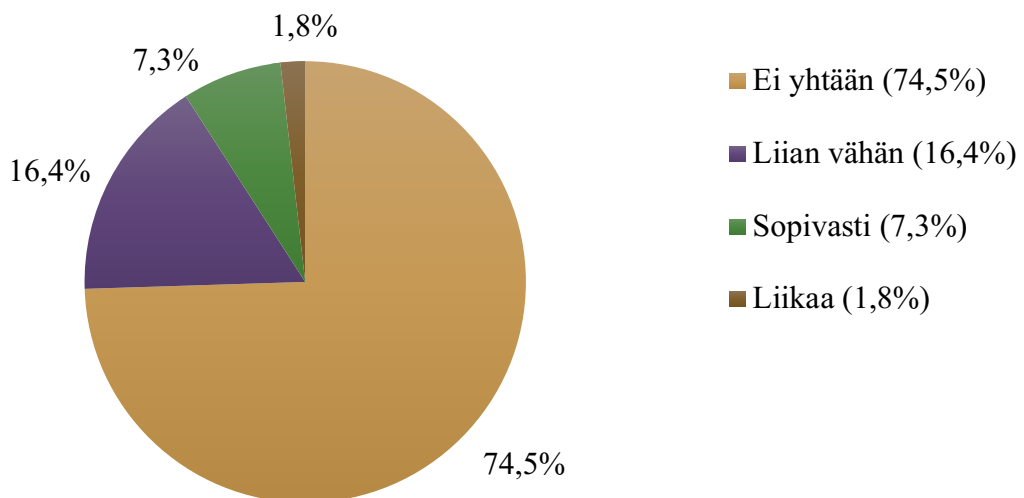
Kaavio 7.

Kahdeksas kysymys on edeltäjänsä tapaan ensisijaisesti määrällinen kysymys, mutta osoittautui hyväksi mahdollisuudeksi tiedustella vastaajilta aiheesta laajemminkin. Kysymykseen vastanneesta 51 vastaajasta 90,2 % eli 46 henkilöä vastasivat että heidän käymillään lukion kuvataiteen tunneilla sukupuolen moninaisuuteen liittyviä teemoja ei ole käsitelty. Yksi vastaajista lisäsi, että ”ei tarvitse” ja toinen *Ei* -vaihtoehdon vastanneista lisäsi, että sukupuolen moninaisuuteen liittyvää aihetta ei ole suoraan annettu, mutta aiheen on ollut mahdollista valita itse.

Neljä henkilöä jättivät vastaamatta, ja 9,8 % eli viisi henkilöä vastasivat *Kyllä*. Esittelen seuraavaksi kaikkien *Kyllä*-vaihtoehdon vastanneiden vastaukset. Yksi vastaajista kertoi eräällä kuvataiteen tunnilla olleen tehtävä sukupuolen moninaisuudesta, jossa valittiin jokin tunnettu taideteos ja pohdittiin: ”mitä feminiinisiä tai/sekä maskuliinisia piirteitä itsessä on.” Toinen vastaaja kertoi, että sukupuolen moninaisuuteen liittyviä teemoja käsiteltiin valokuvauskurssilla omakuviin liittyen. Kolmas *Kyllä* -vaihtoehdon vastanneista kertoi, että ”on ollut pari työtä, sateenkaaren värien käyttö priden vuoksi jne.”. Neljäs manitsi Tove

Janssosin taiteen, ja että ”historiaa ollaan käsitelty”. Kyseinen vastaaja ei avannut enempää tarkoittiko hän historian käsittelemisellä esimerkiksi queer-historiaa. Viides Kyllä -vaihtoehdon vastanneista ei kertonut esimerkkiä.

9. Onko sukupuolen moninaisuutta ja siihen liittyviä teemoja käsitelty kuvataiteen tunneilla mielestäsi
55 vastausta

Kaavio 8.

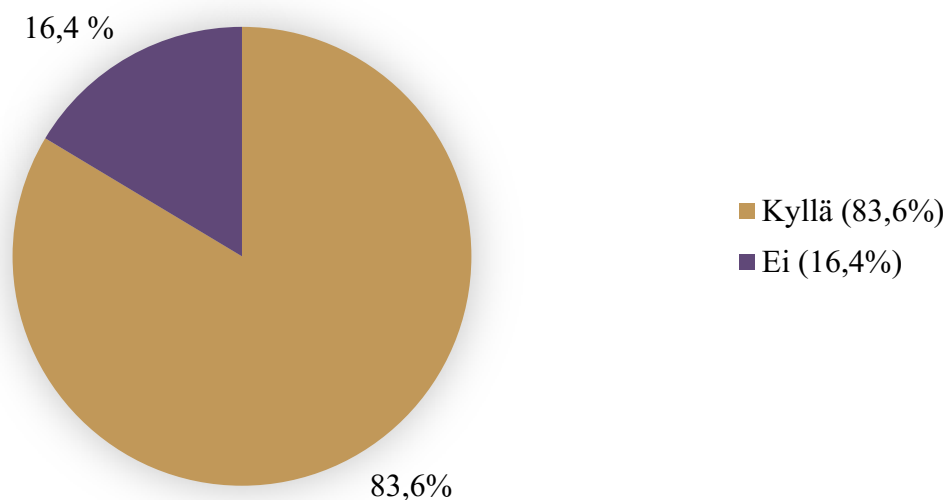
Yhdeksänteen kysymykseen vastasivat kaikki tutkimukseen osallistuneet 55 henkilöä. Yhden vastaajan (1,8 %) mielestä sukupuolen moninaisuutta ja siihen liittyviä teemoja on kuvataiteen tunneilla käsitelty liikaa. Vastaajista 7,3 % olivat sitä mieltä, että aihetta on käsitelty sopivasti. 16,4 % vastasivat vaihtoehdon *Liian vähän*. Lähes kolme neljästä vastaajasta (75,5 %) kertoivat, että sukupuolen moninaisuutta ja siihen liittyviä teemoja ei ole käsitelty kuvataiteen tunneilla yhtään.

Lukio-opetuksen yleisiin tavoitteisiin Lukion opetussuunnitelman perusteiden (2019) mukaan kuuluu opiskelijan identiteetin lujittuminen ja oman ainutlaatuisuuden arvostamisen äärelle ohjaaminen. Lisäksi LOPSissa mainitaan, että: ”Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden ymmärtäminen luo edellytyksiä sukupuolitietoiselle opetukselle”. (Opetushallitus 2019, 58.) Kuvataide oppiaineena tarjoaa erityisen

mahdollisuuden käsitellä syvällisesti ja ajan kanssa omaa identiteettiä luovin mentelmin, sekä avaa mahdollisuuden luovalle itseilmaisulle. Tästä syystä juuri kuvataide oppiaineena tarjoaa erinomaiset lähtökohdat itsetutkiskelulle, jonka ohelle nuoret kaipaavat myös selkeää informaatiota esimerkiksi sukupuolen moninaisuudesta, sekä konkreettista viestintää opettajalta tilan turvallisuudesta kaikille sukupuolille esimerkiksi progressiivisen pride-julisteen muodossa.

10. Onko kuvataiteen tunneilla esitelty Turvallisemman tilan periaatteet?
55 vastausta

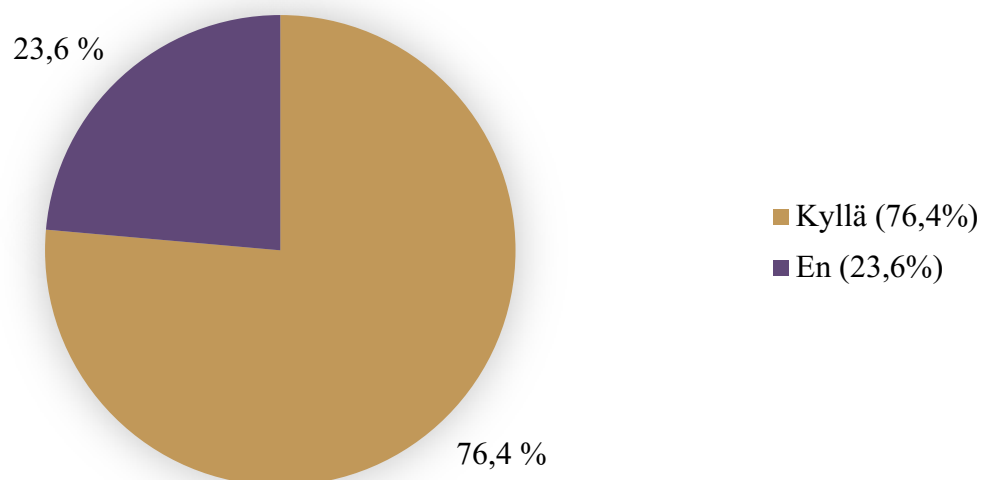
Kaavio 9.

Kysymyksessä 10. halusin kartoittaa miten yleistä Turvallisemman tilan periaatteiden esitleminen lukion kuvataiteen tunneilla on. 55 kysymykseen vastanneesta henkilöstä 46 (83,6 %) kertoivat, että ei ole esitelty. Yhdeksän vastaajaa (16,4 %), eli noin joka kuudes kertoi, että Turvallisemman tilan periaatteet on esitelty kuvataiteen tunneilla. Kyse ei siis ole ainakaan täysin tuntemattomasta tai kuvataideopetuksesta irrallisesta asiasta. *Ei* -vaihtoehdon vastanneille henkilöille Turvallisemman tilan periaatteet ovat voineet tulla esille jossakin toisessa asiayhteydessä, kuin kuvataiteen tunneilla. Valitsin kuitenkin kysyä nimenomaan kuvataide-oppiaineen kontekstissa.

Tutkimuskyselyni otanta on verrattain pieni, ottaen huomioon, että esimerkiksi vuonna 2021 suomessa oli lukiokoulutuksen opiskelijoita peräti 107 000, minkä vuoksi tätä tutkimusta ei voida pitää yleispätevänä tai soveltaa sellaisenaan totuudeksi (Tilastokeskus 2022). Tästä huolimatta yli 80% enemmistö 55 henkilöstä voi kertoa jotakin suuntaa antavaa tietoa. Hypoteesini tämän kysymyksen kohdalla oli, että Turvallisemman tilan periaatteet olisivat tuttuja kuvataiteen tunneilta noin puolelle vastanneista, koska kyseessä on erityisesti kulttuurialalla omien kokemuksieni perusteella hyvin yleinen käytäntö. Seuraavan kysymyksen vastaukset kuitenkin osoittavat, että noin kolme neljästä tuntee olonsa turvalliseksi kuvataiteen tunneilla, eli turvallisen ympäristön voi luoda monin erilaisin keinoin; Turvallisemman tilan periaatteiden esittelemisen ei takaa turvallista tilaa, eikä niiden esittelemättä jättäminen poista turvallisen tilan mahdollisuutta.

11. Koetko olevasi turvallisessa ja tasa-arvoisessa ympäristössä kuvataiteen oppitunneilla?

55 vastausta

Kaavio 10.

Kaikki tutkimukseen vastanneet 55 henkilöä vastasivat tähän kysymykseen. 42 vastaajaa (76,4 %) kertoivat kokevansa olevansa turvallisessa ja tasa-arvoisessa ympäristössä kuvataiteen oppitunneilla. 13 vastaajaa (23,6 %) vastasivat, että eivät koe kuvataiteen oppitunteja turvalliseksi ja tasa-arvoiseksi ympäristöksi. Tässä tutkimuksessa on huomionarvoista se, että kyselylomakkeen linkkiä jaettiin Seta ry:n, Setanuorten ja Sukupuolen moninaisuuden

osaamiskeskus (SMOK) Instagramissa, sekä Seta ry:n jäsenjärjestöille. Jo tämän perusteella voidaan pitää todennäköisenä, että kyselyyn vastanneissa on sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä, sillä näissä kanavissa käydään muiden muassa paljon keskustelua sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksista, sekä ylläpidetään ja kehitetään erilaista toimintaa, kuten esimerkiksi Loiste -sateenkaarinuorten verkkonuorisotalo (Seta). Laatimani kyselylomakkeen ensimmäisessä kysymyksessä pyysin vastaajia vastaamaan omin sanoin Sukupuolesi -kysymykseen. Yli puolet (53 %) kertoivat sukupuolekseen jonkin muun kuin sukupuolienemmistöihin luokiteltavat mies (11 % kysymykseen vastanneista) tai nainen (36 % kysymykseen vastanneista).

Vuonna 2021 tehdyn Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen kouluterveyskyselyn mukaan vain noin 33 % eli yli kolmasosa sukupuolivähemmistöistä olivat tyytyväisiä elämäänsä. Vertailuna cis sukupuolisista nuorista 73 % olivat tyytyväisiä elämäänsä. Kyseisen kyselyn perusteella lähes puolet (48 %) sukupuolivähemmistöön kuuluvista nuorista kokivat kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta. Cis nuorista 18 % kokivat näitä samoja tunteita. Erot sukupuolienemmistöjen ja vähemmistöjen välillä ovat merkittäviä ja huolestuttavia. Huomion arvoista on myös se, että kouluterveyskyselyn mukaan lähes puolet vastaajista kertoivat, että eivät olleet saaneet apua tai tukea koulun aikuisilta tai mielialaan liittyviin asioihin koulun palveluista, vaikka tarvetta olisi ollut. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2022.) Edellä lueteltujen esimerkkien valossa voidaan pitää todennäköisenä, että myös tämä tutkimus välittää ja vahvistaa tietoa sukupuolivähemmistöjen turvattomuuden tunteesta koulussa. THL on tehnyt saman kyselytutkimuksen vuosina 2019 ja 2021, eikä muutos ole positiivista.

Seta järjesti 15.2.2023 sateenkaarilasten- ja nuorten mielenterveysseminaarin, jossa laadittiin kannanotto aiheeseen liittyen. Kannanotossa painotetaan, että sateenkaarilasten- ja nuorten turvallisen kasvu ympäristön eteen tulee tehdä välittömiä toimia. Huomiota tulee kiinnittää erityisesti nuorten epäluottamukseen viranomaisia kohtaa; Miten luottamusta voitaisiin rakentaa kohti parempaa. Kannanotossa painotetaan, että myös sateenkaarilapsilla ja -nuorilla on oikeus ikätasoiseen tietoon sukupuoli-identiteetistä ja sukupuolen ilmaisuun liittyvissä asioissa. Näiden lisäksi tietotaito omista oikeuksista on tärkeää. Viranomaisten, ammattilaisten ja koulun aikuisten kunnioittava käyttäytyminen on keskeinen osa molempuolisen luottamuksen rakentumisessa, minkä vuoksi myös tämän tutkimuksen yhteydessä laatimani opas opettajalle pitää sisällään keskeisiä tietoja oppilaan tai opiskelijan kohtaamisesta kunnioittavasti ja sensitiivisesti. (Seta ry 2022.)

7.3. Laadullisten kysymyksien tulokset ja analyysi

Tässä luvussa esittelen ja analysoin kvalitatiivisten kysymyksien 12, 13, 14, 15 ja 16 vastaukset. Tuomi ja Sarajärvi (2012, 76–77) suosittelivat käyttämään lomaketutkimuksessa suljettuja tai puoliavoimia kysymyksiä. He eivät kannusta avoimien kysymyksien kysymistä lomaketutkimuksessa. Perustelen valintani puoliavoimiin ja avoimiin kysymyksiin kyselylomakkeessani siten, että ne liittyvät vahvasti tutkimuksen viitekehykseen ja tutkittavaan ilmiöön (Tuomi & Sarajärvi 2012, 75). Lisäksi valitsin aineistonanalyysimenetelmäksi fenomenografis-hermeneuttisen tutkimusotteen, eli pyrin kartoittamaan vastaajien kokemuksia. Arvioin, että saan totuudenmukaisimman käsityksen vastaajien kokemusmaailmasta mahdollistamalla omin sanoin kirjoitut vastaukset.

Kyselylomakkeessa avoimia tai puoliavoimia kysymyksiä oli yhteensä kahdeksan, kysymykset 2, 12, 13, 14, 15 ja 16. Puoliavoimen vastauksen vaihtoehdon tarjosivat lisäksi edeltävät kysymykset 7. ja 8., joissa Kyllä-, Ei- ja En tiedä- vastausvaihtoehtojen lisäksi pyysin vastaajaa kertomaan mahdollisesta esimerkkitapauksesta. Kysymysten 7. ja 8. ollessa ensisijaisesti kvantitatiivisia kysymyksiä käsittelin niitä edeltävässä luvussa 7.2. Myös lomakkeen toisen kysymyksen käsittelin edeltävässä luvussa numerojärjestyksen mukaisesti lineaarisesti edeten, sillä kyseisen kysymyksen vastaukset pystyivät lyhyden vuoksi esittämään ympyräkaaviolla, muiden alkupuolen vastauksien mukaisesti. Kysymys 2. oli avoin, mutta ei samaan tapaan laadullinen, eikä siinä kuvattu kokemuksia, kuten tämän luvun kysymyksissä.

Laadullisen tutkimusosion kriittisessä tarkastelussa kiinnitän erityistä huomiota analyysin johdonmukaisuuteen ja luotettavuuteen. Kysymyksiä laadittaessa pyrin parhaan kykyni mukaan valitsemaan neutraaleja kysymyksiä, jotta vastaajilla ei olisi tarvetta esimerkiksi liioitella vastauksiaan. Anttila (1998, 410) kehottaa tarkastelemaan kriittisesti, onko aineistossa merkkejä tiedontuottajien muunnellusta tai liioitellusta tiedosta. Kolmen kyselyyn vastanneen henkilön vastaukset poikkesivat muusta joukosta melko selkeästi. Kyseiset henkilöt olivat lyhytsanaisia vastauksissaan, jättivät vastaamatta useisiin kysymyksiin ja olivat selvästi vastakkaista mieltä muuhun otantaan verrattuna. Kyseisillä vastaajilla on mahdollisesti saattanut olla esimerkiksi sabotointitarkoituksia. Arvelen näin aiheen herättäessä toisinaan voimakkaitakin tunteita. Koska tutkimukseen vastanneet henkilöt ovat anonyymejä, en

voi selvittää epäilyjeni totuus pohjaa. Tutkimuseettisin käytäntein huomioin jokaisen vastaajan yhdenvertaisesti arvottamatta vastauksia ja pyrkien täydelliseen objektiivisuuteen tutkimustuloksia analysoitaessa.

Esitän lomakkeen kysymykset tässä kursivoituina luettavuuden selkeyttämiseksi. Ensimmäinen avoin kysymys kuului *12. Millainen on mielestäsi turvallinen ja tasa-arvoinen tila?* Edeltävässä kysymyksessä 11., kysyin, kokeeko vastaaja olevansa turvallisessa ja tasa-arvoisessa tilassa kuvataiteen oppitunneilla. Kysymyksestä saadun tiedon lisäksi pyrin asettelemaan kysymykset 11. ja 12. siten, että ne tukevat toisiaan. Hypoteesini oli, että vastaajan pohdittua menneitä turvallisuuden liittyviä tuntemuksiaan, saattaisi olla helpompaa kuvailla millainen turvallinen ja tasa-arvoinen tila on. Kysymys lukeutuu siis puolistrukturoiduksi, sillä vastaajaa on valmistelu teeman äärelle, eikä kysymys näin ollen ole täysin avoin (Tuomi & Sarajärvi 2012, 76–77). Kyselyyn osallistuneesta 55 henkilöstä 28 vastasivat kysymykseen 12., eli noin puolet vastaajista (50,91 %). En esittele kaikkia avoimia vastauksia erikseen niiden runsaan määrän takia, sekä sen vuoksi, että samankaltaisia vastauksia tuli useita. Sen sijaan, luettelen muutamia esimerkkejä, jotka parhaiten kuvastavat vastaajakantaa nostamalla esimerkkejä erilaisista vastauksista.

Turvallista ja tasa-arvoista tilaa kuvailtiin sellaiseksi, jossa on esillä erilaisten ihmisten teoksia, joissa kuvataan erilaisuutta, tila, jossa jokainen oppilas kokee olevansa hyväksytty ja oma itsensä, sekä sellaiseksi, jossa ihminen saa vapaasti toteuttaa ja tutkia itseään ja omia rajojaan. Erään vastaajan mukaan turvallinen ja tasa-arvoinen tila on sellainen, jossa näkee selkeästi, että vähemmistöt on otettu mukaan, esimerkiksi symboleita hyödyntämällä. Suurimassa osassa vastauksista turvallisiksi ja tasa-arvoiseksi tilaksi kuvailtiin sellaista tilaa tai ilmapiiriä, jossa opettaja tai ohjaaja on tehnyt ”pelisäännöt” selviksi; Syrjimistä ei sallita, siihen puututaan ja sillä on seuraamuksia. Eräs vastaaja painotti vastauksessaan, että syrjimistä ei tulisi sivuuttaa, vaikka se voi vaikuttaa vitsailulta. Eräs vastaaja ehdotti tämän ilmentämisen painottamista esimerkiksi julisteen muodossa. Yksi vastaaja kuvaili turvallista ja tasa-arvoista tilaa konkreettisen esimerkin kautta:

Sellainen tila, jossa esimerkiksi työ ”Miltä näytän vanhana?” voidaan toteuttaa niin, että siinä ulkonäkö ei vastaa nykyistä sukupuolta. On myös tärkeää, että jokainen hyväksytään omana itsenään.

Edellä esitelty vastaus sisälsi tarkkaavaisen havainnon ja idean, jonka sisällytin myös kehittämäni oppaan tehtävään 1. Omakuva. Linkki oppaaseen löytyy tutkielman liitteistä (Liite 1). Vastauksissa mainittiin myös, että turvallisuuden tunnetta lisää se, että kaikki kunnioittaa toisten teoksia, sekä osaa normaalit käytöstavat. Palautteen antamista toisille onkin tärkeää harjoitella. Samassa yhteydessä voi olla luontevaa myös kerrata yhteiset pelisäännöt ja esitellä Turvallisemman tilan periaatteet, joista voidaan käydä myös yhdessä keskustelua.

Lomakkeen toiseen laadulliseen kysymykseen *13. Miten toivoisit kuvataideopettajan käsittelevän sukupuolen moninaisuutta tai siihen liittyviä teemoja kuvataiteen oppitunneilla?* vastasi 26 henkilöä, eli hieman vajaa puolet (47,27 %) kyselyyn vastanneista. Vastauksissa esiintyi tutkimuksen kannalta mielenkiintoista hajontaa. Yhdeksän vastaajaa, eli reilu 34 % olivat sitä mieltä, että sukupuolen moninaisuutta ei ole tarpeellista käsitellä ”sen enempää” kuvataiteen tunneilla. Eräs vastaaja perustelee seuraavasti: ”Opiskelija voi itse käsitellä aiheita työskentelyssään, jos ne ovat hänelle tärkeitä, mutta opettajan lienee parasta keskittyä opettamaan itse asiaa eli taiteen tekemistä”. Kyseisessä vastauksessa ilmenee pientä turhautumista aiheeseen liittyen, mikä on täysin luonnollista, oli kyseessä mikä aihe tahansa. Vastaja on kuitenkin sitä mieltä, että halutessaan opiskelija voi käsitellä aihetta itsenäisesti. Kyseisen vastaajan mukaan opettajan tulisi keskittyä ”itse asiaan”, eli taiteen tekemisen opettamiseen, mikä on ristiriidassa esimerkiksi Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019 kanssa. LOPSin mukaan (2019, 344) kuvataideopetuksessa ”tarkastellaan taiteessa ja muussa visuaalisessa kulttuurissa ilmeneviä esteettisiä, ekologisia ja eettisiä arvoja” ja ”Opetuksella tuetaan laaja-alaisen yleissivistyksen rakentumista sekä aktiiviseen paikalliseen ja globaaliin toimijuuteen kasvamista.” Käytännössä kuvataiteen opettajan tehtävä ei siis ole ainoastaan opettaa taiteen tekemistä ja tekniikoita, vaan myös ilmiöitä ja ihmisyyden eri aspekteja, sekä niiden kytköksiä elettyyn elämään.

Yksi vastaajista pohtii, että ”ehkäpä opetussuunnitelmaan voisi kumminkin sisällyttää osioita, joissa käsitellään taidetta ihmis- ja eläinoikeuksien näkökulmasta, siis taidetta vaikuttamisen välineenä, jolloin sukupuolivähemmistöjen oikeudet nostettaisiin myös esille.” Taideaktiivisuuden yleistyessä maailmalla, kuten esimerkiksi Van Goghin Auringonkukat -teoksen sotkeminen tomaattikeitolla *Just Stop Oil* -aktivistiryhmän toimesta ja Banksyn kritisoivat teokset ja toimet esimerkiksi kapitalismia, sekä Ukrainan ja Venäjän sotaan vastaan. Taidevaikuttamisen välineenä -teemalla voidaan nostaa keskusteluun hyvinkin erilaisia ajankohdaisia ilmiöitä ja aiheita, kuten esimerkiksi sukupuolen moninaisuus.

Kyselytutkimuksen vastauksista kävi selvästi ilmi opiskelijoiden toive käsitellä aihetta luontevasti osana muuta opetusta. Ei siis tuputtamalla: ”Tänään on aiheena sukupuolen moninaisuus!” Saman tyyppistä keskustelua on käyty elokuvien ja sarjojen kontekstissa. Leena-Maija Rossi on tutkinut populaarikulttuurin moninaisuuden representaatioita (2006, 25) ja yksi keskeinen havainto on niin kutsutun ”kiintiöhomon” tai ”kiintiömustan” hahmon esiintyminen. Usein kyseinen hahmo jää irralliseksi ja pinnalliseksi verrattuna muihin hahmoihin, hän toimii stereotyyppisesti tai on passiivinen seinäruusu, jotta tuotanto voi sitten kertoa edistävänsä yhdenvertaisuutta ja moninaisuutta. Uskoakseni tämä on tuttu ilmiö monille lukioikäisillekin, eikä heille ole jäänyt epäselväksi millaisesta pinnallisuudesta on usein todella kyse. Vastaavasti sukupuolen moninaisuus tulisi huomioida luontevana osana opetusta koulun arjessa, eikä irrallisena, muusta opetuksesta erillisenä, käy kyselytutkimuksen vastauksista ilmi.

Kaikkiaan 13 (41,38 %) vastaajaa toivoi opettajan esittelevän taiteilijoita monipuolisemmin: ”Esimerkiksi muunsukupuolisia ja trans taiteilijoita.” Lisäksi toivottiin enemmän tietoa siitä, miten queer-teemat ovat vaikuttaneet taiteeseen eri taiteen aloilla, sekä erilaisten kehojen ottamista mukaan ”vartaloiden piirtämiseen”. Keskeistä tämänkin kysymyksen vastauksissa oli toive siitä, että opettaja kertoo selkeästi, että koulussa jokaisella on oikeus olla oma itsensä, eikä syrjimistä sallita. Yksi vastaaja toivoi kokonaista kurssia aiheeseen liittyville asioille, ja toisaalta yksi kertoi heidän koulussaan jo olevan sukupuolta ja seksuaalisuutta käsittelevä kurssi – Vastaaja ei kuitenkaan eritellyt onko kyseinen kurssi osa taideaineita, vai mistä näkökulmasta aihetta käsitellään. Kokonaisuutena vastauksien hajonta on suurta ja koulukohtaista, kun ainoastaan 29 vastaajan vastauksissa on näin merkittäviä eroavaisuuksia.

Tutkimuksen kolmanteen kvalitatiiviseen kysymykseen *14. Koetko sukupuolen moninaisuuden käsittelemisen tärkeäksi aiheeksi lukion kuvataiteessa? Perustele miksi*, vastasi 31 henkilöä (56,36 %), joista yksi vastasi ”-”. Seitsemän henkilöä vastasi, että eivät koe asian käsittelemistä tärkeäksi, 20 henkilöä vastasivat kokevansa sen tärkeäksi ja kolme ”jossain määrin” tärkeäksi. Vastauksissa pohdittiin asiaa usealta eri kantilta, mutta kaikki eivät perustelleet vastaustaan. Fenomenografiseen tapaan olen ryhmitellyt tämän kysymyksen vastaukset ja esittelen seuraavaksi kolme esimerkkiä kaikista – puolesta, vastaan ja jossain määrin – perusteluista eri henkilöiden vastauksista. Valitsin nämä esimerkit, sillä niissä tiivistyy oman

ryhmänsä (puolesta tai vastaan) yleisimmät perustelut. Eri vastaajien vastaukset on erotettu kappalejaolla. Sukupuolen moninaisuuden käsittelemisen puolesta lukion kuvataiteessa vastanneet perustelivat sitä muiden muassa seuraavasti:

Aiheen käsitteleminen validoi moninaisuutta, ja tuo aiheen näkyväksi sekä cis opiskelijoille että sukupuolivähemmistöön kuuluville opiskelijoille. Luulen, että tämä lisäisi hyväksyntää ja ymmärrystä. [...] tarjoaisi varmasti myös tärkeitä nähdäksi tulemisen kokemuksia, jotka helpottavat vähemmistöstressiä ja tukevat opiskelijan hyvinvointia ja toimijuutta. Kuvataiteen kohdalla sukupuolen moninaisuuden käsittelyn tärkeys kohdistuu tietyllä tapaa myös queer-historiaan – ei kumiteta trans taiteilijoiden arvokasta työtä. Lisäksi taide on tietyllä tapaa myös leikittelyä, ja taide voi olla oiva keino tarkastella sukupuolta ja leikitellä sukupuolen kanssa.

Olisi hyvä, että tehdään selväksi, että jokaisella on oikeus olla ja että kuviluokka on turvasatama kaikille. Jokaisen tulisi olla tervetullut, eikä oloaan voi tuntea tervetulleeksi, jos ei koskaan kuule itsensälaisista puhuttava.

Taiteessa pitäisi pystyä käsittelemään kaikkia ihmisyyteen liittyviä aiheita, tuntemuksia ja olemuksia. Sukupuoli ja sukupuoliroolit ovat vahvasti kytköksissä aikansa kulttuuriin sekä maailmankuvaan, joten sukupuolen moninaisuuden näkökulman pois jättäminen köyhyyttää taideopetuksen tarkkuutta ja mahdollisuuksia.

Sukupuolen moninaisuuden käsittelemisen lukion kuvataidekasvatuksessa tärkeäksi kokevat henkilöt perustelivat sitä esimerkiksi moninaisuuden validoimisella, toimijuuden ja hyvinvoinnin tukemisella, sekä queer-historian merkityksillä, joita ei tule sivuuttaa. Vastauksissa korostettiin myös kuvataideluokan tärkeyttä sellaisena tilana, jossa kaikilla on turvallista olla sukupuolesta riippumatta, ja jossa sukupuolta ja identiteettiä voi tarkastella myös leikitellen. Lisäksi pohdittiin ihmisen eri ulottuvuuksia, kuten esimerkiksi sukupuolta, joiden käsittelemiseen kuvataide tarjoaa tärkeän perustan. Vastauksissa pohdittiin myös taiteen, kulttuurin, ajan- ja maailmankuvan kytköksiä totuudenmukaiseen historiankerrontaan.

Sukupuolen moninaisuuden käsittelemistä vastaan lukion kuvataiteessa vastanneet perustelivat sitä muiden muassa seuraavasti:

Kuvataideopinnoissa ei ole yksinkertaisesti riittävästi aikaa muiden oppiaineiden aiheiden käsittelyyn. Toisaalta lukion tunneilla voitaisiin kuitenkin nostaa esille eri lähtökohdista tulevia taiteilijoita ja erilaisia näkökulmia esiintuovia taiteilijoita.

Koulumme on jo todella avoin ja kaikki ovat kohteliaita myös meitä vähemmistöjä kohtaan. Koen oloni hieman epämukavaksi, kun asiaa käsitellään jatkuvalla syötöllä. Kuvataiteessa tärkeintä on mielestäni kuvataiteen opiskelu.

Meidän lukiossamme on sen verran vapaa ilmapiiri, että oletusarvo kuviksen tunneilla on melkein pä, että suurin osa opiskelijoista on lgbtq+ tyyppisiä, että en sinällään koe sitä enää niin tärkeänä koska meillä se on mielestäni jo hyväksyttyä ja normalisoitua eikä mitään ihmeellistä, josta tarvitsisi puhua, kaikkialla ei kuitenkaan ole niin, jolloin se on ehdottomasti tärkeää.

Edeltävässä vastauksessa käytetty Lgbtq+ -termi on englanninkielinen vastine suomen hltbq+ -termille, eli homo-, lesbo-, bi-, trans-, queer-, +-yhteisölle, eli sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöille. Sukupuolen moninaisuuden käsittelemistä lukion kuvataidekasvatuksessa vastustavat henkilöt kritisoivat sitä, että aihe ei kuulu kuvataiteeseen. Saman vastaajan mukaan olisi kuitenkin hyvä, että tuotaisiin esille esimerkiksi eri lähtökohdista tulevia taiteilijoita. Vastaus on siis ristiriitainen sisällöllisesti, tai vastaaja tarkoittaa eri lähtökohdilla ja erilaisilla näkökulmilla jotakin tiettyä, mikä ei ole sukupuolen moninaisuus. Aiheen käsittelyä kritisoitiin myös sen jo olemassa olevalla liiallisuudella. Hyvistä tarkoituspäristä huolimatta sukupuolen moninaisuuden käsittely voi tuntua myös ikävältä. Tämä tutkimus osoittaa huomattavia eroavaisuuksia koulujen välillä, kun yhdessä lukiossa aiheen käsittely tuntuu liialliselta ja sen itsestäänselvyyden vuoksi tarpeettomalta, kun taas toisaalla korostetaan, että joku ei ehkä koskaan kuule itsensä kaltaisista puhuttavan. Kolmas esille nostamani kritiikki käsittelee lähes samaa aihepiiriä, ja lopuksi kyseinen vastaaja huomauttaakin aiheen käsittelemisen ehdottoman tärkeäksi, mikäli se ei jo ole normalisoitua.

Sukupuolen moninaisuuden käsittelemistä lukion kuvataiteessa jossain määrin kannattavat perustelivat mielipidettään seuraavasti:

Jollakin tasolla kyllä, mutta mielestäni olisi hyvä, jos queer-historialle olisi omat kurssinsa, joissa saisi enemmän tietoa. Koen nimittäin puoliksi käydyt aiheet huonoiksi tavoiksi opettaa. Pintatasolla peruskursseilla, syvemmin syventävillä.

Kyllä jossain määrin, myös muut aineet kaipaavat enemmän tietoa ja taitoa sekä tarkempia määrittäyksiä tietyille termeille, joten kuvataide ei mielestäni ole tärkein, mutta jos muutos alkaa siitä niin mikä jottei.

Sukupuolen moninaisuuden käsittelemisen jossain määrin tärkeäksi kokevat erottuivat sitä selkeästi puoltavista. Toinen heistä kritisoi aiheiden käsittelemistä pintapuolisesti, mutta pohtii, että aiheelle (queer-historia) omistettu kokonainen kurssi olisi hyvä. Tulkintani mukaan kyseisen vastaajan mielestä peruskursseille sukupuolen moninaisuuden sisällyttäminen aiheena ei kuitenkaan olisi kuitenkaan kannatettavaa. Toisen vastaajan pohdinnoista käy ilmi, että sukupuolen moninaisuutta olisi tärkeää käsitellä ensisijaisesti muissa oppiaineissa kuin kuvataiteessa, mutta vastaaja ei varsinaisesti näe asiaa ongelmanakaan.

Kyselylomakkeen neljännellä avoimella kysymyksellä 15. *Voit kertoa vapaasti ajatuksistasi tai kokemuksistasi aiheeseen liittyen*, halusin tarjota vastaajille mahdollisuuden kertoa jostakin tärkeäksi kokemastaan aiheeseen liittyen, mikäli siihen ei tarjoutunut tilaisuutta muiden kysymyksien kohdalla. 13 henkilöä (23,64 %) kertoivat pohdinnoistaan ja 41 jättivät kohdan tyhjäksi. Vastaukset eivät tuo tähän opinnäytteeseen tutkimuksellisesta näkökulmasta lisää tietoa, joten en esittele niitä tarkemmin. Koen kysymyksen esittämisen kuitenkin tärkeäksi, sillä vastauksista olisi voinut käydä ilmi jotakin uutta tietoa, mikä ei edeltävissä kysymyksissä tullut esille. Vastauksissa pohdittiin omia lukiokokemuksia ja refleктоitiin esimerkiksi, että ”olisin hyötynyt lukiossa, jos näitä asioita olisi käsitelty yhteiskunnallisella tasolla integroimalla ne tehtävänantoihin”. Toisaalta vastauksissa myös kyseenalaistettiin sukupuolen moninaisuuden representaatioiden liittämistä kuvataideteihin.

Kyselytutkimuksen viimeisen kysymyksen 16. *Jääkö kyselystä puuttumaan jokin mielestäsi oleellinen kysymys? Mikä?* jätti tyhjäksi 47 vastaajaa. Seitsemän henkilöä vastasi, että

mitään oleellista kysymystä ei jäänyt puuttumaan. Yksi vastaaja kommentoi, että kysymyksen 9. (Onko sukupuolen moninaisuutta ja siihen liittyviä teemoja käsitelty kuvataiteen tunneilla mielestäsi: Ei yhtään, Liian vähän, Sopivasti, Liikaa), olisi voinut jakaa kahdeksi eri kysymykseksi. Vastaaja nosti esille tärkeän huomion kysymyksenasettelussa – joka ei ollut täysin neutraali, kuten valitettavasti liian myöhään uudelleen tarkasteltuna havaitsin – ja ehdotti tilalle ”teemojen käsittelyn määrän ja sen tarpeen vastaajan näkökulmasta erottamista”. Kritiikki on aiheellinen, ja kysymyksen 9. vastausvaihtoehdoksi olisi tullut antaa esimerkiksi ”Ei tarvitse käsitellä”, jotta kysymyksenasettelu olisi ollut neutraali. Jatkotutkimusmahdollisuuksia ajatellen esitetty kritiikki on tärkeä nosto kyselylomakkeesta.

7.4. Yhteenveto

Kyselytutkimuksen vastauksissa toistui eniten opiskelijoiden toive siitä, että opettaja ilmaisee selvästi sanoilla ja teoillaan, että jokainen saa olla oma itsensä ja että mahdolliseen syrjintään puututaan. Vastauksissa korostui myös ajatukset siitä, että lieväänkin syrjintään, kuten vitsailulta vaikuttavaan sanailuun tulee myös puuttua, koska usein se viestii jostakin suuremmasta. Viime vuosina olen havainnut koko ajan enemmän yleistyväksi käytännöksi mainita kurssin, luennon tai muun tilaisuuden aluksi, että tilassa noudatetaan turvallisemman tilan periaatteita, sekä lyhyesti kerrottu mitä tällä tarkoitetaan. Lyhyt maininta aiheesta tuo opiskelijoille ilmi, että esimerkiksi syrjivään käytökseen tullaan puuttumaan ja että tilassa oleville pyritään luomaan turvallinen ympäristö. Kuten kyselytutkimukseni vastauksista käy ilmi, aiheesta ei ole esimerkiksi tarpeellista pitää pitkää alustusluentoa, vaan pelkkä asian mainitseminen voi riittää. Mikäli turvallisemman tilan periaatteita rikotaan tai niitä vastaan toimitaan, voidaan itse asian käsittelemisen lisäksi käydä perusteellisemmin läpi koko ryhmän tai asianosaisten kanssa, mitä periaatteilla tarkoitetaan ja miksi ne pätevät tilassa. Toisena vaihtoehtona vastauksissa nousi esimerkiksi julisteella kertominen syrjimiskiellosta ja kaikille tasa-arvoisesta tilasta. Turvallisemman tilan periaatteiden tulostaminen esimerkiksi luokan oveen tehostaa asian sisäistämistä osana koulun toimintakulttuuria ja voi näin ollen vaikuttaa myös syrjimisestä vähenemiseen.

Toiseksi yleisimmäksi huomioksi kyselytutkimuksen vastauksissa nousi opiskelijoiden toive aiheen käsittelemisestä luontevasti osana opetusta, ilman kärjistävästä korostamista tai alleviivaamista. Sukupuolen moninaisuuden käsittelemistä itsessään kritisoitiin vähän, kun

taas sen liiallista painottamista jonkin verran. Nähdäkseni kyse on opiskelijoiden toiveesta sisällyttää sukupuolen moninaisuus osaksi koulun arkea, siinä missä muutkin ilmiöt ja aiheet. Parhaimmillaan sukupuolen moninaisuus ja kaikkien yhdenvertaisuus tulee huomioituksi jo opettajan puheessa ja teoissa luontevasti muun opetuksen ohella. Sanoman vahvistamiseksi, kyselytutkimuksen vastauksien perusteella, toimisi juliste tai muu pieni symboli luokassa. Vastauksissa mainittiin myös useita kertoja oman erillisen kurssin mahdollisuus esimerkiksi sateenkaari-aiheiden käsittelemiselle. Vastauksien perusteella jossakin tai joissakin kouluissa vastaava kurssi on jo olemassa. Nähdäkseni erillinen kurssi olisi tärkeä lisä vahvistamaan tietotaitoja aiheen ympärille, mutta toisaalta aihe koskettaa tavalla tai toisella jokaista, joten sukupuolen moninaisuuden representaatioiden huomioiminen olisi tärkeää jo pakollisilla peruskursseilla.

Lopuksi nostan vielä esille erään vastaajan kuvauksen turvallisen aikuisen merkityksestä lukiossa, jossa tiivistyy useiden vastaajien pohdinnat, ja josta käy myös ilmi valitettava tosiasia siitä, että esimerkiksi sukupuolen moninaisuuden huomioiminen jää valitettavan usein sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön kuuluvien harteille. Nähdäkseni turvallisemman toimintakulttuurin kulmakivenä on se, että koulun henkilökunta sukupuolesta riippumatta sisällyttäisi sukupuolen moninaisuuden osaksi koulun arkea.

Itselleni queer-opiskelijana kaikista tärkein lukion opettaja oli eräs, joka käsiteli avoimesti ja asiallisesti queer-aiheita oppitunneilla ja järjesti myös queer-opiskelijoille suunnattua vapaa-ajan toimintaa, setayhteistyötä jne. Tämä opettaja oli myös itse avoimesti ja näkyvästi queer. Minulle ja monelle muullekin queer-opiskelijalle oli erittäin tärkeää, että meillä oli tällainen opettaja. Koin olevani aidosti turvassa näissä tilanteissa, ja tulin myös aidosti nähdyksi. Jälkikäteen tarkasteltuna on kuitenkin surullista, että ainut opettaja, joka järjesti tällaista queer-toimintaa ja käsiteli aiheita oppitunneilla kaikista asiallisimmin, oli itse queer. Kukaan muu opettaja ei järjestänyt vastaavanlaista.

8. Kuvataideopettajan opas

Tutkimukseni toinen osio on laveasti määriteltynä sen taiteellinen osuus. Tarkemmin kuvailtuna kyse on graafisen suunnittelun menetelmin toteutetusta opettajan oppaasta. Tämän opinnäytteen keskeisenä tavoitteena oli kerätä riittävästi tietoa ja ajankohtaista aineistoa monipuolisen oppaan luomisen mahdollistamiseksi taidekasvatuksen kentälle. Kyselylomakkeen tavoitettua 55 vastaajaa oli aineistoa siltä osa-alueelta hyvin kasassa. Tutustuin myös laajasti jo olemassa oleviin oppaisiin sateenkaariteemoihin ja opettajuuteen liittyen. Seta ry:n verkkosivuilta löytyy lukuisia kaikille avoimia oppaita, kuten esimerkiksi *Sukupuolen moninaisuus ja lapset* -varhaiskasvatuksessa hyödynnettävä opas, *Tilaa moninaisuudelle!* -opas seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen, sekä *Sateenkaari oppilaitoksessa* (2021). Seta ry:n verkkosivuilta löytyy lisäksi *Aamunavaus yhtenäiskouluille* (2022). Hyvin monipuolisia ja erilaisiin tarkoituksiin soveltuvia oppaita ja ohje-nuoria on siis jo olemassa. Tarkemmin rajattuna kuvataidekasvatuksen kontekstiin vastaavaa opasta ei vielä ole laadittu. Taiteen ollessa yksi merkittävä kuvailmaisun ja itsetutkiskelun väylä, sekä mahdollisuus löytää nuorille tärkeitä esikuvia, koen oppaan tarpeelliseksi – oppilaiden ja opiskelijoiden lisäksi, myös opettajia varten. (LOPS 2019, 344.)

Luokkatilassa tai kouluympäristössä turvallisen tilan edellytyksenä on oppilaan tai opiskelijan luottamus opettajaa kohtaan. Sukupuolen moninaisuuden kontekstissa opettajan tulee kunnioittaa oppilaan oikeutta pitää esimerkiksi sukupuoli-identiteettinsä poissa muun ryhmän tiedosta. Seuraavassa alaluvussa esittelen laatimani opettajan oppaan, joka sisältää esimerkkitehtäviä sukupuolen moninaisuuden käsittelemiseen. Tehtävien pyrkimyksenä on vapauttaa ja tarjota tilaa moninaisten identiteettien esiin tulemiseksi. Tehtäviä ei tule käyttää vaatimuksena oppilaalle tai opiskelijalle kertoa esimerkiksi omaa sukupuoli-identiteettiään, vaan aiheita tulee käsitellä sensitiivisesti ja sukupuolitietoisesti oppilaan ehdoilla ja turvallisemman tilan periaatteita noudattaen. Aiheen ympärillä voidaan käydä keskustelua jokaisen – oppilaiden ja opiskelijoiden lisäksi, myös koulun henkilökuntaan kuuluvien, tai esimerkiksi julkisuuden henkilöiden, kuten taiteilijoiden – oikeudesta pidättäytyä jakamasta omaa sukupuoli- tai seksuaali-identiteettiään muiden tietoon. Avoin keskustelu aiheesta lisää myös nuorten ymmärrystä omista oikeuksistaan, joka voi osaltaan edesauttaa turvallisemman tilan syntyä.

8.1. Opas sukupuolen moninaisuudesta opettajalle – Kuvataideopettajien tueksi

Opas sukupuolen moninaisuudesta opettajalle, lyhyemmin OSMO, sisältää alaotsikon mukaisesti tietoa ja tehtäviä lukion kuvataidekasvatuksen ja -kuvataidekasvattajien tueksi. Se sisältää tiiviin teoriaosuuden, keskeisten käsitteiden avauksia, taiteilijaesimerkkejä, sekä erilaisia tapoja tarkastella ja käsitellä sukupuolen moninaisuutta tehtäväsimerkkien ja sovellettavien tehtäväkehyksien avulla. Tehtävät sisältävät keskustelun aloittavia kysymyksiä, linkkejä tiedon äärelle ja ohjeita tehtävän toteuttamiseksi. Oppaan pyrkimys on toimia helposti lähestyttävänä siltana sukupuolen moninaisuuteen liittyvien teemojen, sekä moninaisen taiteen representaation äärelle. Ohessa kuvakaappaus oppaan kansisivusta.

Aluksi laatimassani oppaassa on lyhyt teoriaosuus. Seta ry:n on julkaissut sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta käsitteleviä oppaita koulumaailmaan ja eri viranomaisille, kuten *Opas oppilashuollolle -opas* (2016) ja *Tilaa moninaisuudelle -opas* (2019), joista löytyy vastaavasti termien selityksiä ja tietoa. Opettajille kohdennettuna löytyy myös *Normipyöritys* (2018), jossa käsitellään seksuaalisuuteen, sukupuoleen, pari- ja perhesuhteisiin liittyviä normeja (Seta ry 2018.) OSMO-oppaassa tarkoitukseni ei ole toistaa jo saatavilla olevia tietoja, mutta joitakin vastaavuuksia saattaa esiintyä, aiheiden ollessa osin päällekkäisiä Seta ry:n jo luomien materiaalien kanssa. Avaan OSMO-oppaassa käsitteet sukupuolen moninaisuus, queer, representaatio, moninainen taiteen kaanon, sukupuolittietoinen opetus ja turvallisemman tilan periaatteet. Käsitteet ovat tutkimusrajukseni myötä nousseet keskiöön, ja pyrin huomiomaan niillä oppaan todennäköisimpien käyttäjien – kuvataideopettajien – tarpeet ja lähtökohdat oppaan tarkastelulle. Termejä -osion jälkeen oppaassa on Tietoa -sivu, johon olen koonnut kyselytutkimuksesta esiin nousseita keskeisiä nostoja, joita opettajan olisi tärkeää huomioida opetuksessaan: Ole avoin, älä oletta, kunnioita

itseäärittelyoikeutta, kaikkea ei tarvitse tietää, säännöt selväksi ja turvallinen tila. Avaan oppaassa lyhyesti mitä kullakin nostolla käytännössä tarkoitetaan.

Oppaan taiteilijaesimerkit olen valikoinut tietyin perustein. Oppaan yksi keskeisistä tarkoituksista on nostaa esille taidekasvattajille sukupuoleltaan moninaisia taiteilijoita, tai sukupuolen moninaisuutta taiteessaan käsitelleitä taiteilijoita, joita voi esitellä edelleen oppilaille ja opiskelijoille. Edellä mainitun rajauksen lisäksi esittelen vähintään yhden taiteilijan jokaista esiteltyä tekniikkaa kohden, jotta kyseisen taiteilijan voi esittää esimerkkinä tehtävää opettaessa. Halusin valikoida taiteilijoita myös hieman eri aikakausilta. Taiteilijaesimerkeistä Wivi Lönnin syntymä on kauimpana historiassa, vuonna 1872. Kauemmas historiassa mentäessä on hyvin vaikeaa arvioida, miten yksilöt ovat sukupuolen kokeneet ja määritelleet, koska myös yhteiskunnan käsitys sukupuolesta on ollut erilainen nykyaikaan verrattuna, minkä vuoksi olen jättänyt ennen 1870-lukua syntyneet taiteilijat rajauksen ulkopuolelle (Erkko 2023). Osa taiteilijaesimerkeistä on yleisesti hyvin tunnettuja ja osa tuntemattomampia, osa Suomesta ja osa ulkomailta. Otsikoihin merkittyjen taiteilijaesimerkkien lisäksi jokaisesta tehtävästä löytyy lisäksi yksi tai useampi muu esimerkki. Seuraavassa listauksessa esittelen esimerkkitehtävien otsikoinnin.

1. Peitevärimaalaus: Omakuva – Viggo Wallensköld
2. Graafinen suunnittelu: Sateenkaarihistoria – Tove Jansson
3. Mediataide: Queer Cinema – Chella Man
4. Sekatekniikka: Esikuva – Gluck
5. Valokuvaus: Itseilmaisu – Zanele Muholi
6. Arkkitehtuuri: Tuvallinen tila – Wivi Lönn

Tekniikoiden mukaan jaottelu on tehty helpottamaan oppaan hyödyntämistä lukion kuvataiteen opettajien näkökulmasta. Lukiossa useat kuvataiteen kurssit ovat teemoitettuja ja myös tekniikan mukaan rajattuja osa-alueita, lukuun ottamatta pakollisia kuvataiteen opintoja KU1 Omat kuvat, jaetut kulttuurit ja KU2 Ympäristön tilat, paikat ja ilmiöt, joissa käsitellään taidetta monipuolisemmin ja laajemmin yhden kurssin aikana, eikä keskitytä niin tarkasti tiettyyn aiheeseen tai tekniikkaan, kuin syventävillä ja soveltavilla kursseilla. Kahden pakollisen kurssin lisäksi lukiokoulutuksessa on kuvataiteessa tarjolla kaksi valtakunnallista syventävää kurssia KU3 ja KU4. Näiden neljän kurssin lisäksi kuvataiteen kursseja on paikallisesti ja koulukohtaisesti vaihdellen myös muita syventäviä ja soveltavia kursseja.

(LOPS 2019, 347–351.) Esimerkiksi Rovaniemellä Lyseonpuiston lukion kuvataidelinjalla on tarjolla peräti 14 opintokokonaisuutta kuvataidetta ja kaksi taidehistoriaan erikseen painottuvaa kurssia (Lyseonpuiston lukion kuvataidelinja 2023.) Toisena esimerkkinä Forssan yhteislyseo, jossa on tarjolla 11 kuvataiteen kurssia, mukaan lukien valtakunnallinen soveltava kurssi Kuvataiteen lukiodiplomi (Forssan yhteislyseo). OSMO-oppaaseen olen merkinnyt jokaisen tehtävän loppuun mille kurseista KU1-4 tehtävä soveltuu parhaiten, eli mitkä Lukion opetussuunnitelman perusteiden (2019) tavoitteet kussakin tehtävässä toteutuu. Kurssimaininnasta huolimatta tehtäviä voidaan soveltaa myös muilla kursseille, erityisesti tekniikan mukaan määritellyille syventäville ja soveltaville kuvataiteen kursseille.

Esittelen seuraavaksi yksityiskohtaisemmin oppaan tehtävien kehittämisprosessia käyttämällä esimerkkinä kehittämäni tehtävää 3. Ohessa kuvakaappaus kyseisestä tehtävästä:

Mediataide – Queer Cinema. Lukion opetussuunnitelman perusteissa (2019) KU3 Kuva viestii ja vaikuttaa -kurssin tavoitteiksi kerrotaan esimerkiksi: ”syventää omakohtaista suhdetta digitaaliseen kuvaan, mediaan, taiteeseen [...]” ja ”tutkii mediakulttuuria tuottaessaan ja tulkitessaan teoksia, tuotteita ja palveluja”. Esimerkiksi nämä poiminnat kahdeksankohtaiselta Opetushallituksen laatimalta Tavoitteet -listalta toteutuvat laatimani tehtävän 3. sisällöissä. (LOPS 2019, 347–349.) Samaa menettelytapaa olen käyttänyt kaikkien oppaan kuuden tehtävän kehittämisessä. Ne seuraavat Lukion opetussuunnitelman perusteiden (2019) määrittelemiä kuvataiteen kurssien tavoitteita ja keskeisiä sisältöjä. Huomionarvoista on se, että joissain lukioissa voidaan järjestää erikseen media- tai mediataide -kursseja, joiden tavoitteisiin laatimani tehtävä 3. soveltuu myös. Ei ole siis tarpeellista tiettyä tehtävää vain tietyn kurssin sisältöihin. Keskeistä on se, missä yhteydessä tehtävä palvelee parhaiten tarkoitustaan.

3. Mediataide - Queer Cinema

Taitelijaesimerkki: Chella Man

Aineistoa: August Joensalo - Sapce is quite a lot of things
<https://areena.yle.fi/1-62822699>

Moninaisuus elokuva-alalla - <https://www.ses.fi/ajankohtaista/eimitaan-meista-ilman-meita/>

Kirjallisuutta: Mäkelä, A., Puustinen, L. & Ruoho, I. (2006). Sukupuolishow - Johdatus feministiseen mediatutkimukseen

Tehtävä: Opettajan johdolla tutustutaan queer-teemoihin elokuvissa, sekä lyhytelokuvan keskeisiin elementteihin: (kuva)käsikirjoitus, leikkaus, rajaus, kuvakulmat, äänimaailma, symboliikka. Pohditaan sukupuolen moninaisuuden representaatiota elokuvissa. Millaisia sukupuolistereotyyppioita elokuvissa esiintyy? Miten näkemämme hahmot vaikuttavat ajatteluamme?

Oppilaiden pienryhmät muodostuvat ohjaajasta, kuvaajasta ja kahdesta näyttelijästä. Kaikki jäsenet osallistuvat (kuva)käsikirjoituksen tekemiseen ennen kuvaamista ja lyhytelokuvan editointiin kuvaamisen jälkeen. Lyhytelokuvat katsotaan lopuksi yhdessä luokan kanssa ja keskustellaan niiden herättämistä tuntemuksista.

LOPS KU3

Oppaan tehtävässä 3. taiteilijaesimerkiksi valikoitui transtaustainen taiteilija Chella Man (1998), joka tekee taidetta monipuolisesti eri tekniikoita hyödyntäen ja esimerkiksi sukupuolta ja vammaisuutta teoksissaan käsitellen. Parhaillaan hän työskentelee omasta elämästään ja transitiostaan kertovan lyhytelokuvan *The Device That Turned Me Into A Cyborg Was Born The Same Year I Was* parissa. Taiteilijaesimerkin lisäksi esittelen jokaisen tehtävän kohdalla kirjallisuutta, johon opettajan on hyvä tutustua, sekä aineistoa, joka liittyy laatiimaani tehtävään. Tehtävässä 3. aineistona on Yle Areenasta 1.11.2024 asti katsottavissa oleva August Joensalon (1993) tuotanto *Space is quite a lot of things* (2021), jossa neljä transsukupuolista henkilöä jakavat sukupuolikokemuksiaan ja kuvitelmia omista queer-uto-
pioista (Yle Areena 2022). Toinen tehtävää tukeva aineisto on Suomen elokuvasäätiön artikkeli *Moninaisuus elokuva-alalla – Ei mitään meistä ilman meitä* (2021), jonka pohjalta voi soveltaa omalle ryhmälle sopivia keskustelua avaavia kysymyksiä. Tehtävän 3. kirjallisuussuositus on Mäkelän, Puustisen & Ruohon teos *Sukupuolishow – Johdatus feministiseen mediatutkimukseen* (2006), josta opettaja voi löytää tukea ja taustoitusta aiheelle. Oppaan tehtävissä esittelemäni kirjallisuussuositukset ovat sellaisia, joita olen hyödyntänyt tässä opinnäytteessä lähde- tai taustatietomateriaalina ja olen todennut ne sopiviksi myös tehtäviä taustoittaviksi materiaaleiksi opettajalle.

Itse tehtävät alkavat suurimmilta osin aiheeseen tutustumisella opettajan johdolla. Pyrkimyksenä on luoda avoin ja turvallinen ilmapiiri opettajan esimerkein, kannustaa keskusteluun, mutta antaa myös tilaa pohtia aihetta itsenäisesti, ennen tehtävän aloittamista. Tehtävän 3. tehtävänanto on ryhmätehtävä, mutta sen voi yhtä hyvin toteuttaa myös parin kanssa, tai itsenäistekin. Tapauskohtaisesti työmäärä tulee sovittaa niin, että pienemmät ryhmät tekevät esimerkiksi lyhyemmän teoksen suhteessa isompiin ryhmiin. Tehtävän pohdinta-
osuus tulee toteuttaa ryhmän dynamiikka huomioiden. Joillekin ryhmille toimii hyvin keskustelu koko luokan kesken, kun taas toisten kohdalla erityisesti sensitiivisiä aiheita on parempi pohtia pienryhmissä tai itsenäisesti, vaikka paperille kirjoittaen. Tehtävän lopussa, teoksien yhteinen katseluhetki olisi hedelmällisintä toteuttaa koko ryhmän kanssa yhdessä. Ikävien tilanteiden välttämiseksi voidaan ensin keskustella palautteen antamisen tavoista ja kerrata Turvallisemman tilan periaatteet. Kaikki oppaan kuusi tehtävää noudattaa edellä kuvattua kaltaista kehittä- ja rakennemallia, minkä vuoksi en käy jokaista tehtävää erikseen läpi. Tehtävät löytyvät oppaan linkistä Liitteet-osiosta (Liite 1).

Oppaan tarkoituksena on, että lukion kuvataiteen opettajat – tai kuka tahansa aiheesta kiinnostunut – voi valikoida itseä kiinnostavia, tai omaan tilanteeseen parhaiten sopivia osasia oppaasta. Yhden oppilasryhmän ei siis ole tarkoitus tehdä oppaan kaikkia tehtäviä, vaan esimerkiksi mediakurssilla voidaan tehdä mediakasvatukseen soveltuva tehtävä 3., ja tutustua samalla tehtävässä esiteltyihin sisältöihin, sekä käsitellä sukupuolen moninaisuutta elokuva-alalla keskustelua helpottavien kysymyksien kautta. Koko kurssia ei ole tarpeellista – eikä kyselytutkimukseeni osallistuneiden mukaan myöskään mieleistä – pyhittää sukupuolen moninaisuudelle, jotta aihe tulisi käsitellyksi. Sen sijaan sukupuolen moninaisuutta olisi hyvä käsitellä lukion kuvataiteessa luontevasti muiden ilmiöiden ja aiheiden ohella yhdenvertaisesti. Tehtävissä esiteltyä tekniikkaa ei ole pakollista noudattaa, vaan suurin osa tehtävistä on mahdollista toteuttaa myös vaihtoehtoisin menetelmin. Opettaja voi halutessaan valikoida oppaasta ainoastaan kirjallisuusesimerkkejä tai keskustelun avaavia kysymyksiä opetuksen tueksi omien tarpeiden mukaisesti.

Oppaan visuaalisesta ilmeestä päätin tehdä melko minimalistisen ja selkeäpiirteisen, mutta teeman mukaisesti värikkään, progressiivisen pride-lipun värejä ja muotoja mukailevan ilmeen. Toteutin oppaan Canva-verkkosivua käyttäen, sillä se on entuudestaan tuttu ja työkaluiltaan tukee oppaan tarpeita ja edellytyksiä. Oppaan ollessa tekstipainotteinen koin taiton selkeyden erityisen tärkeäksi, minkä vuoksi jokaiselle tehtävälle on oma sivunsa. Värimäärittelyissä olen huomionut sen, että opasta luetaan todennäköisimmin tietokoneen näytöltä; Musta ei ole täysin musta, eikä valkoinen ole täysin valkoinen, jotta luettavuus helpottuu. Alun sisällysluetteloon halusin merkitä jokaisen tehtävän kohdalle suositellun tekniikan, tehtävän teeman ja taiteilijaesimerkin, jotta oppaan hyödyntäminen olisi mahdollisimman sujuvaa kuvataideopettajan näkökulmasta. Valitsin julkaista oppaan Issuu-sivuston kautta, sen ollessa ilmainen, tunnettu ja laadukas alusta.

8.2. Oppaan jatkokehittämismahdollisuudet

Esittelen tässä aluvuussa työskentelyni lomassa, sekä oppaan laatimisen jälkeen muodostuneita jatkokehittämissuunnitelmia- ja mahdollisuuksia. Alkuperäisenä ajatuksenani oli haastatella muutamaa kentällä toimivaa kuvataidekasvattajaa heidän mielteistään oppaasta. Tällöin olisin saanut ulkopuolisten henkilöiden objektiivisen mielipiteen siitä, kuinka hyvin opasta voi hyödyntää käytännössä lukiomaailmassa. Tutkimukseni painopiste siirtyi

kuitenkin enemmän kyselytutkimukseen, sen tavoittaessa suuren vastaajakunnan, joten aikaresurssit huomioiden jouduin luopumaan suunnitelmasta opettajien haastattelemisesta. Yksi jatkokehittämismahdollisuuksista olisi toteuttaa tämä alun perin tarkoituksena ollut haastatteluosuus. Haastattelujen sijaan, pyrin tässä luvussa arvioimaan omaa toimintaani oppaan kehittämisessä kriittisesti parhaiden kykyjeni mukaan.

Laatimassani kyselylomakkeessa kysyin lukiolaisilta kysymyksen 13. ”Miten toivoisit kuvataideopettajan käsittelevän sukupuolen moninaisuutta tai siihen liittyviä teemoja kuvataiteen oppitunneilla?” Vastaukset edellä kuvattuun kysymykseen sai kirjoittaa omin sanoin, ja kuten luvussa 7.3. esittelen, kyselyyn vastanneista noin puolet vastasivat tähän kysymykseen. Nämä vastaukset ohjasivat osaltaan myös kehittämäni OSMO-oppaan luomista. Yhteenveto -luvussa 7.4. kerroin, kuinka oppilaiden ja opiskelijoiden yleinen konsensus sukupuolen moninaisuuden käsittelemisestä lukion kuvataiteessa oli se, että aihetta ei pidä ”tuputtaa” tai ylikorostaa opetuksessa, vaan sitä tulisi käsitellä luontevasti osana muuta opetusta. Toisaalta erään vastaajan mukaan kokonaan oma kurssi aiheen – esimerkiksi sateenkaarihistorian – käsittelylle olisi tarpeen. Pyrin siis kehittämään oppaan, josta kuvataiteen opettaja, tai muu aiheesta kiinnostunut voisi mahdollisimman sujuvasti poimia sopivan tehtävän, idean, ajatuksen, neuvon tai keskustelun aloittavan kysymyksen. Kyselytutkimuksen vastauksen myötä oli siis selvää, että en tulisi kehittämään esimerkiksi kokonaista, johdonmukaisesti etenevää kurssia aiheesta, vaan yksittäisiä tehtäviä, jotka ovat sovellettavissa tai käytettävissä sellaisenaan. Mielestäni edellä kuvatuissa vaiheissa oppaan kehittämisessä onnistuin hyvin arvioimaan tarpeen ja vastaamaan siihen.

Oppaan jatkokehittämismahdollisuuksina näen paljon erilaisia vaihtoehtoja. Työskenneltyäni yhteistyössä Seta ry:n kanssa opinnäytteessäni kyselytutkimuksen datan keräämisen osalta, näkisin mahdollisena jatkokehittää opasta yhteistyössä heidän kanssaan tulevaisuudessa. Seta ry:n verkkosivuilta löytyvistä oppaista osa on tuotettu osana hankkeita, joten vastaava toimintamalli voisi olla tarpeellinen tässäkin kontekstissa. Toisaalta koska oppaassa on paljon opetusmateriaalia, olisi yhteistyö myös opetushallituksen kanssa luontevaa ja tärkeääkin. Opetushallitus on julkaissut verkkosivuillaan materiaalia ja käsittelyvinkkejä sukupuolitietoisesta opetuksesta ja ohjauksesta yleisesti koulussa. Vertailtuani kandidaatin tutkielmassani keskenään perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteita 2004 ja 2014, on selvää, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus huomioidaan laajemmin uudemmissa suunnitelmissa, oppimateriaaleissa ja -ohjeistuksissa. Opetushallitus siis pyrkii

monipuolistamaan aiheen käsittelyä ja onkin todennäköistä, että tulevissa perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa, sekä lukion opetussuunnitelman perusteissa sukupuolen moninaisuus tulee laajemmin ja selkeämmin esille, kuin aikaisemmin julkaistuissa opetussuunnitelmissa.

Aiheesta tehdään myös enenevässä määrin hankkeita ja toteutetaan tutkimuksia eri näkökulmista, joten oppiainekohtaiset ilmiöperustaiset oppaat voivat tulla yleisiksikin opetusta tukeviksi materiaaleiksi opettajille. Kyselytutkimukseni tavoitti opinnäytteen kontekstissa hyvän laajuisen otannan, mutta mikäli kuvataideopettajille tehtäisiin valtakunnallisesti jaettava vastaava opas esimerkiksi opetushallituksen toimesta, tulisi kyselytutkimus toteuttaa niin, että se ulottuu koskemaan kaikkia Suomen lukioita. Vastaavaa toimintamallia hyödynnettiin vuoden 2021 Lukion opetussuunnitelman perusteiden kehittämisessä, kun Opetushallitus lähetti aloituskyselyn kaikille lukioille (Opetushallitus).

9. Pohdinta

Arvioin tässä luvussa tutkimukseni onnistumisia ja haasteita. Pohdin tutkimuksen luotettavuutta ja lisääntyntä ymmärrystä tutkimuksesta. Lisäksi pohdin jatkotutkimusmahdollisuuksia, sekä tulevaisuudennäkymiä yleisesti.

Tutkielman yhdeksi onnistumiseksi miellän kyselytutkimukseni saavuttaman laajan vastaajajoukon, jonka ansiosta sain runsaasti tutkimusmateriaalia ja dataa. Ilman omistautuneita vastaajia – joista useat ovat selkeästi käyttäneet paljon aikaa ja ajatusta kyselyyn vastaamiseen – tutkielmasta ei olisi tullut niin kattava kuin se on nyt. Nähdäkseni vastaajien perusteellisuus viestii myös aiheen tutkimisen tärkeydestä, jonka koen myös keskeiseksi onnistumiseksi. Tietysti esimerkiksi valtakunnallisesti yleistettävän tiedon muodostamiseen vaadittaisiin koko suomen kattava kysely, mutta opinnäytteen kontekstissa koen onnistuneeni aineiston keruussa, sekä myös sen analysoimisessa. Opinnäytteeni sisältämä Opas sukupuolen moninaisuudesta opettajalle on nähdäkseni myös hyvin onnistunut. Oppaan sisällön tukirankana on vuoden 2019 Lukion opetussuunnitelman perusteet, johon olen tutustunut perusteellisesti opintojeni aikana, sekä vielä yksityiskohtaisemmin tätä opinnäytettä tehdessä, ja jonka ympärille olen muodostanut oppimateriaalia keräämäni aineiston avulla ja sen tukeamana. OSMO-opas on näkemykseni mukaan koherentti ja selkeä kokonaisuus, ja sisällöllisesti monipuolinen ja kattava.

Tutkimusta tehdessäni olen pohtinut hiljaisen tiedon käsitettä. Mirja-Tytti Talib kirjoittaa opettajan hiljaisesta tiedosta ja erilaisuuden kohtaamisesta teoksessa *Hiljainen tieto – Tietämistä, toimimista, taitavuutta* (2008). Opettaja toimii työssään usein uskomusten varassa, sillä uskomukset ja tieto ovat haastavaa erottaa toisistaan erityisesti nopeaa tulkintaa vaativissa sosiaalisissa tilanteissa, kirjoittaa Talib. Henkilökohtaisen tiedon synnyn lähteitä olisi-kin hyvä kyseenalaistaa, Talib huomauttaa. (2008, 151–152.) Tutkimuksen tekemisen yhdeksi keskeiseksi haasteeksi muodostui omien hiljaisten tietojen refleктоiminen ja niiden kyseenalaistaminen. Internetkulttuurin aikakaudella koen kehittyneeni kriittiseksi medialukutaidoiltani, mutta siitäkin huolimatta ympäröivän kulttuurin, tai jopa niin kutsuttujen kuplien vaikutukset ja olemassa olo ovat selkeitä. Näistä lähtökodista pyrin suhtautumaan hiljaisiin tietoihini luottavaisesti, mutta samaan aikaan myös kriittisen analyttisesti.

Seuraavissa kappaleissa arvioin tämän tutkimuksen luotettavuutta eli validiteettia. Tutkimukseni ulkoiseen validiteettiin vaikuttaa vinouma kyselytutkimukseen vastanneissa, jotka edustavat tiettyä osaa niin kutsutusta perusjoukosta. Vinouma voisi johtua esimerkiksi alueellisesta rajauksesta, joka olisi ollut yksi mahdollinen vaihtoehto tämän tutkimuksen toteutamisessa. Päädyin kuitenkin vaihtoehtoon, jossa tavoitan todennäköisesti enemmän kiinnostuneita vastaajia, kuin alueellisen rajauksen vaihtoehdossa. Kyselylomakkeeni linkkiä jaettiin Seta ry:n ja sen jäsenjärjestöjen sosiaalisen median kanavissa, joten oletettavasti suurin osa vastaajista seuraavat aktiivisesti jotakin näistä kanavista, eli osoittavat mielenkiintoa yhteistä asiaa kohtaan, aiheuttaen näin ollen vinouman tutkimuksessa. Vastaavalta vinoumalta olisi vältytty, mikäli kyselylomaketta olisi jaettu kaikissa suomen lukioissa. Tähän opinnäytteen resurssien ei kuitenkaan ole tarkoituskaan riittää, vaan jokin rajaus on tehtävä. (Anttila 1998, 400, 404.)

Anttila (1998) määrittelee useita eri validiteetin muotoja, joiden onnistumista voi arvioida tutkimuskohtaisesti. Seuraavaksi arvioin tämän tutkimuksen kontekstissa keskeisten validiteettien onnistumisen astetta. Tutkimuksen sisältövaliditeetti on nähdäkseni onnistunut, sillä aineiston analysointimenetelmä on valittu tarkoin vastaamaan tutkimusaineistoa. Samoin käsitevaliditeetin onnistumista tässä tutkimuksessa tukee valitun teorian – queer-teorian – tuki, sekä kriittinen ote, joka jatkuu läpi opinnäytteen. Konvergenssivaliditeetin onnistumisesta kertoo variaatio tutkimustuloksissa, jotka eivät ole kaikkien vastaajien kesken täysin yhteneviä, vaan sisältävät vaihtelua sisällöllisesti, mikä kertoo tutkimusmittareiden oikeellisuudesta. Kontekstivaliditeettia arvioidessani kiinnitin erityistä huomiota Turvallisemman tilan periaatteista kysymiseen lukiolaisilta. Arvioin kuitenkin kyseessä olevan hyvin keskeinen seikka sukupuolen moninaisuuden representaatioita tutkittaessa, joten nähdäkseni myös tutkimuksen kontekstivaliditeetti on onnistunut. (Anttila 1998, 404–405.)

Toteutin tutkimukseni osittain kvantitatiivisena ja osittain kvalitatiivisena. Anttila huomauttaa, että kvantitatiivisen, eli määrällisen tutkimuksen validiteettia arvioitaessa keskitytään valintoihin tunnuslukujen käytössä ja otannan edustavuuden kysymyksiin (1998, 407). Tutkimukseni otannan edustavuutta ja tunnuslukujen valintoja perustelin tarkemmin luvuissa 7.2 ja 7.3. Kvalitatiivisen tutkimusosion kohdalla perustelen tutkimusmetodini, kyselytutkimuksen parhaaksi tavaksi kerätä tutkimusaineistoa, sen luodessa vastaajille anonymiteetin mahdollisesti sensitiivistä aihetta tutkiessa. Sukupuoli-identiteetti on yleisesti hyvin henkilökohtainen aihe ja erityisesti nuorille voi tuntua epämurkavalta jakaa tuntemattomalle

ajatuksia aiheesta. Avasin tarkemmin perustelujani luvussa 4.1., sekä valotin syitä kohde-ryhmän valintaan tutkimuksen kysymyksenasettelun näkökulmasta. (Anttila 1998, 408.)

Ymmärrykseni akateemisesta tutkimuksesta on vahvistunut merkittävästi tämän opinnäyte-työ prosessissa. Aiheen tiimoilta olen kerryttänyt hyvän tietopohjan tehtyäni kandidaatin tutkielmani samasta aihepiiristä, mutta tämän tutkimuksen menetelmät, sekä erityisesti kehittämissä tutkimuksen metodien yhdistäminen taiteellisen produktion luomiseen laajensivat käsitteiksiäni tutkimuksen mahdollisuuksista, sekä sen haasteista. Hypoteettisesti, mikäli aloitaisin tämän tutkimuksen tekemisen uudestaan alusta, pyrkisin siirtämään painopistettä hieman enemmän kehittämistutkimuksen alueelle. Koen, että kehittämistutkimukseni produktio – opettajan opas – voisi tällöin olla hieman monipuolisempi ja sisällöltään vieläkin laajalaisempi. Nähdäkseni produktio ja itse tutkimus ovat kuitenkin onnistuneita suhteutettuna niihin valmiuksiin, joita minulla on tutkijana ollut.

Jatkotutkimusmahdollisuuksien näkökulmasta tätä tutkimusta voitaisiin käyttää hyödyksi esimerkiksi kaikille yläkoulun tai lukion opettajille ja henkilökunnalle, tai jollekin yksittäiselle oppiaineelle suunnatun sateenkaari- tai queer-aiheisen oppaan kehittämisessä. Tutkimukseni taustoittaa lukiolaisten kokemusmaailmaa sukupuolen moninaisuuden käsittelemisestä lukion kuvataiteen tunneilla, joten olisi kiinnostavaa, sekä nähdäkseni myös tarpeellista, tutkia tulevaisuudessa aihetta myös muiden oppiaineiden kontekstissa. Tutkimukseni voisi toimia myös osittaisena kimmokkeena isomman skaalan hankkeelle aiheen tiimoilta, sillä nimenomaan kuvataideopetuksen lähtökohdista aiheesta ei ole vielä tehty paljoa tutkimuksia. Näkisin myös tarpeelliseksi tutkia aihetta enemmän intersektionaalisuuden, eli eri erontekijöiden kategorisointien näkökulmasta, koska aiheen rajaaminen koskemaan ainoastaan sukupuolta, vaikkakin sen moninaisuutta, jätetään merkittävä osa tutkimuksen mahdollisuuksista ulkopuolelle. Ihmisen ollessa erontekijöidensä summa, on nähdäkseni liki mahdotonta muodostaa totuuksia ihmisyydestä vain yhden ominaisuuden läpi tarkasteltuna. Toisaalta koen samaan aikaan tärkeäksi luoda pohjaa ja näkyvyyttä intersektionaalisen tutkimuksen taustalle, vaikka tutkimusfokus olisikin tiukkaan rajattu.

Tätä opinnäytettä tehdessäni sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta on tapahtunut valta-avan paljon muutoksia kohti yhdenvertaisempaa koulutusta ja maailmaa yleisesti. Varmasti keskeisimpänä muutoksena on suomen uusi, huhtikuussa 2023 voimaan astuva translaki, jonka eteen lukuisat järjestöt ja yhä useammat yksilöt ovat taistelleet kymmeniä vuosia.

Toinen merkittävä muutos on oppilaiden toiveesta aloitetut Seta ry:n kanssa yhteistyössä toteutetut sateenkaarityöpajat Helsingin peruskouluissa, joissa käsitellään sateenkaarevuutta eri näkökulmista koulussa. Työpajat ovat uutisoinnin perusteella olleet menestys, joita toivon mukaan jatketaan myös muualla Suomen kouluissa ja oppilaitoksissa. Lasten ja nuorten toive aiheen käsittelemiselle viestii selkeästi siitä, että sukupuolen- ja seksuaalisuuden moninaisuutta olisi ensiarvoisen tärkeää käsitellä avoimesti kouluissa. Kirjoittaessani tämän opinnäytteen loppusanoja Rovaniemellä on meneillään Arctic Pride -viikko. Pride-tapahtumissa juhlistetaan moninaisuutta ja yhdenvertaisuutta, sekä palataan ajatuksissa sen alkulähteille Stonewallin mellakoihin, jotka muistuttavat Priden luonteesta mielenosoituksena. Arctic Pride 2023 tapahtuman suojelijan ja Opetusministeri Li Anderssonin sanoja lainaten: ”Jokaisen täytyy saada olla oma itsensä vailla pelkoa”.

Lähteet

Aho, T., Nieminen, J. & Salo, A. (2021). *Miestutkimuksen metodologiaa*. Tampere. Vastapaino.

Anttila, P. (1998). *Tutkimisen taito ja tiedon hankinta – Taito, taide- ja muotoilualojen tutkimuksen työvälineet*. Helsinki. Akatiimi Oy.

Butler, J. (1990/1999). *Gender Trouble. Feminism and the subversion of identity*. London and New York. Routledge.

Cameron, D. (1996). *Sukupuoli ja kieli – Feminismi ja kielentutkimus*. Tampere. Vastapaino.

Elonheimo, A-M., Miettinen, S., Ojala, H. & Saresma, T. (2022). *Intersektionaalinen feministinen pedagogiikka*. Tampere. Vastapaino.

Erkko, R. (2023). Pieniä palasia transhistoriasta. Haettu 7.3.2023 osoitteesta <https://saateenkaarihistoria.fi/pienia-palasia-transhistoriasta/>

Finlex. (2014). Yhdenvertaisuuslaki. Haettu 13.2.2023 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

Forssan yhteislyseo. Kuvataide. Haettu 20.2.2023 osoitteesta <https://peda.net/forssa/forssan-yhteislyseo/paivitettavia-sivuja/opetus suunnitelmat/arkisto/opetus suunnitelma/00-oppiaineet/kuvataide>

Grisard, D. (2018). *In the pink of things: Gender, sexuality and race*. Teoksessa *Pink: The history of a punk, pretty, powerful color*. New York. Thames & Hudson.

Hannula, M. (2003). *Kaikki tai ei mitään: Kriittinen teoria, nykytaide ja visuaalinen kulttuuri*. Helsinki. Kuvataideakatemia.

Häkkinen, K. (1996). *Fenomenografisen tutkimuksen juuria etsimässä – Teoreettinen katsaus fenomenografisen tutkimuksen lähtökohtiin*. Jyväskylä. Yliopistopaino.

Immonen, K. (2011). *Intersektionaalisen queer-tutkimuksen kytkentöjä: Pohdintoja postkoloniaalisen ja intersektionaalisen seksuaalisuudentutkimuksen lähtökohdista ja keskeisistä kysymyksistä*. Suomen queer-tutkimuksen seuran lehti 2/2011.

Kalha, H. (2005). *Tapaus Magnus Enckell*. Helsinki. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kannisto, T. (2015). *Queer-teoria ja kasvatustilafilosofia*. Helsingin yliopisto. Haettu 12.1.2023 osoitteesta <https://blogs.helsinki.fi/philosophy-of-education/files/2015/06/Queer-teoria-ja-kasvatustilafilosofia.pdf>

Kansallismuseo. Ilmaiset audiokierrokset näyttelyissä. Haettu 10.3.2023 osoitteesta <https://www.kansallismuseo.fi/fi/kansallismuseo/opastukset/ilmaiset-audiokierrokset-nayttelyihin>

Karvinen, M. (2021) *Sateenkaari oppilaitoksessa – Opas sateenkaarevasta yhdenvertaisuudesta ja turvallisemmasta toimintakulttuurista*. Setan julkaisut.

Karvinen, M. (2016). *Opas opettajille: Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus - Opitaan yhdessä!* Haettu 17.2.2023 osoitteesta https://www.dropbox.com/s/iffkzu8f0ft73wx/Opas_kouluille_2016_NETTI.pdf?dl=0

Komonen, Ate. (2020). *Biologinen sukupuoli* (s. 47–50) teoksessa *Tieteessä tapahtuu*. Haettu 28.2.2023 osoitteesta <https://journal.fi/tt/article/view/89802/49063>

Koppa. (2015). *Fenomenografinen analyysi*. Haettu 16.2.2023 osoitteesta <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysi-menetelmat/fenomenografinen-analyysi?searchterm=q+menetelm>

Kurki, J. (2014). *Ensyklopedia Logos: Lacan, Jacques Marie*. Haettu 17.10.2022 osoitteesta <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/lacan-jacques-marie>

Kähkönen, L. & Wickman, J. (2013). Sukupuolen moninaisuus ja queer-näkökulmat. Suomen queer-tutkimuksen seuran lehti 1–2/2013.

Lyseonpuiston lukion kuvataidelinja. (2023). Haettu 4.3.2023 osoitteesta <https://sites.google.com/roiedu.fi/www/lyskanet/kuvataidelinja>

Lääkäriliitto. (2021). Haettu 2.3.2023 osoitteesta <https://www.laakariliitto.fi/laakarinetiikka/hoidon-erityiskysymyksiä/sukupuoli-identiteetin-erilaiset-ilmentymät/>

Mustola, K. & Pakkanen, J. (2007). *Sateenkaari-Suomi – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Keuruu. Otavan kirjapaino Oy.

Mäkelä, A., Puustinen, L. & Ruoho, I. (2006). *Sukupuolishow – Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Helsinki. Gaudeamus.

Nuorisokanuuna. (2022). *Opas turvallisemman tilan periaatteiden laatimiseen*. Haettu 15.11.2022 osoitteesta https://www.nuorisokanuuna.fi/sites/default/files/materiaalipankki/2022-10/Opas_turvallisemman_tilan_periaatteiden_laatimiseen_Helsinki%281%29.pdf

Opetushallitus. (2019). Lukion opetussuunnitelman perusteet.

Opetushallitus. (2023). Haettu 28.1.2023 osoitteesta <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/sukupuolitietoinen-opetus-ja-ohjaus>

Paasonen, S. (2010). *Sukupuoli ja representaatio*. Teoksessa Saresma, T., Rossi, L-M. & Juvonen, T. (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* (39–49). Tampere. Vastapaino.

Pernaa, J. (2013). *Kehittämistutkimus opetuslalla*. Jyväskylä. PS-kustannus.

Ristkari, M., Suni, N. & Tyni, V. (2018). *Sukupuolena ihminen – Tietokirja transsukupuolisuudesta ja sukupuolen moninaisuudesta*. Helsinki. Tammi.

Rossi, L-M. (2008) Identiteetti, queer ja intersektionaalisuus – hankala yhtälö? Kulttuurintutkimus-lehti. (s. 29–39).

Rossi, L-M. (2006). *Heteronormatiivisuus – Käsitteen elämää ja kummastelua*. Kulttuurintutkimus-lehti (s. 19–28).

Rossi, L-M. (2003). *Heterotehdas – Televisiomainonta sukupuoliuotantona*. Helsinki. Gaudeamus.

Seta ry. (2021). *Sateenkaarisanasto*. Haettu 13.3.2023 osoitteesta <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>

Seta ry. (2023). *Suomi on pettänyt sateenkaarilapsensa- ja nuorensa*. Haettu 27.3.2023 osoitteesta <https://seta.fi/2023/02/16/suomi-on-pettanyt-sateenkaarilapsensa-ja-nuorensa/>

Seta ry. (2018) *Normipyöritys-menetelmä*. Haettu 7.3.2023 osoitteesta <https://setary.sharepoint.com/Setafitiedostoalue/Forms/AllItems.aspx?id=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit%2FNormipyoritys%5Flauta%5Fpainoon%5F3mmb-lead%2Epdf&parent=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit&p=true&ga=1>

Seta ry. *Tasa-arvolaki*. Haettu 14.3.2023 osoitteesta <https://seta.fi/ihmisoikeudet/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus/tasa-arvolaki/>

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2015). *Tasa-arvolaki 2015*. Haettu 3.3.2023 osoitteesta https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74511/Tasa-arvolaki_2015_2_painos_Julkariin.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2023). *Translaki*. Haettu 21.3.2023 osoitteesta <https://stm.fi/hanke?tunnus=STM009:00/2021>

Suomen elokuvasäätiö. (2021) *Moninaisuus elokuva-alalla: Ei mitään meistä ilman meitä*. Haettu 9.3.2023 osoitteesta <https://www.ses.fi/ajankohtaista/ei-mitaan-meista-ilman-meita/>

Suomen evankelisluterilainen Kirkko. *Sukupuoli ja seksuaalisuus.* Haettu 11.3.2023 osoitteesta <https://evl.fi/plus/seurakuntaelama/kasvatus/mita-kasvatus-on-/sukupuoli-ja-seksuaalisuus>

Tasa-arvovaltuutettu. (2015). *Tasa-arvolaki pätkinänkuoressa.* Haettu 3.3.2023 osoitteesta <https://tasa-arvo.fi/tasa-arvolaki-pahkinankuoressa>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2022). *Sateenkaarinuorten hyvinvointituloksia Koulu-terveyskyselystä.* Haettu 27.2.2023 osoitteesta [https://tasa-arvo.fi/documents/25249985/122229367/Satu+Majlander_Sateenkaarinuorten+hyvinvointi+-+tuloksia+kouluterveyskyselysta+\(pdf\).pdf/0acdc469-0ee5-9224-cf7e-b1bf99f3a6ea/Satu+Majlander_Sateenkaarinuorten+hyvinvointi+-+tuloksia+kouluterveyskyselysta+\(pdf\).pdf?t=1653910567078](https://tasa-arvo.fi/documents/25249985/122229367/Satu+Majlander_Sateenkaarinuorten+hyvinvointi+-+tuloksia+kouluterveyskyselysta+(pdf).pdf/0acdc469-0ee5-9224-cf7e-b1bf99f3a6ea/Satu+Majlander_Sateenkaarinuorten+hyvinvointi+-+tuloksia+kouluterveyskyselysta+(pdf).pdf?t=1653910567078)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2022). *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt ja väkivalta.* Haettu 27.2.2023 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/vakivalta/eri-ryhmat-ja-vakivalta/sukupuoli-ja-seksuaalivahemmistot-ja-vakivalta>

Tilastokeskus. (2022). *Opiskelijat ja tutkinnot.* Haettu 27.2.2023 osoitteesta <https://www.stat.fi/julkaisu/cktwlmaag3xcw0b04orot987w>

Toom, A., Onnismaa, J. & Kajanto, A. (2008). *Hiljainen tieto – Tietämistä, toimimista, taitavuutta.* Gummeruksen kirjapaino Oy.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2012). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Vantaa. Hansaprint Oy.

Vilka, H. (2010). *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen.* Juva. PS-kustannus.

Yle Areena. (2022). August Joensalo: *Space is quite a lot of things* (2021). Haettu 9.3.2023 osoitteesta <https://areena.yle.fi/1-62822699>

Liitteet

Liite 1.

OSMO – Opas sukupuolen moninaisuudesta opettajalle – Tietoa ja tehtäviä lukion kuvataidekasvattajan tueksi: <https://issuu.com/osmokuvis/docs/osmo>

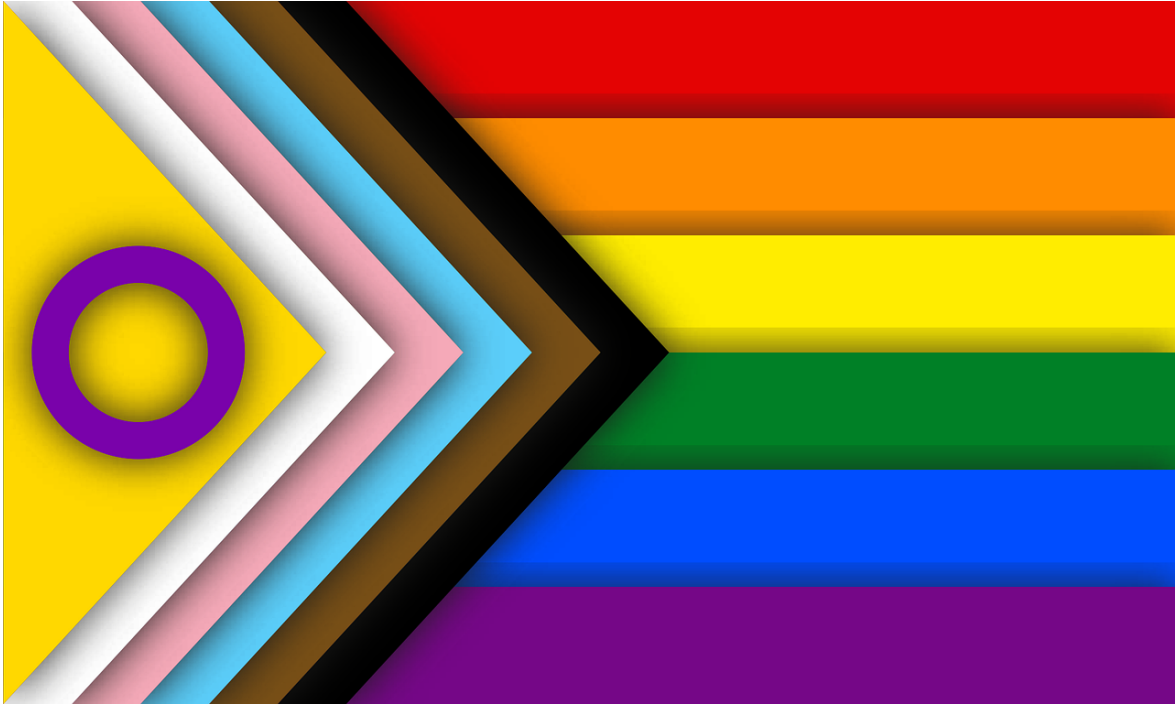
Liite 2.

Sukupuolen moninaisuuden representaatio lukion kuvataiteessa – Kyselylomake lukiolaisille.

Hei! Olen kuvataidekasvatuksen opiskelija Lapin yliopistosta ja teen pro gradu -tutkielmani (=päättötyöni) sukupuolen moninaisuuden representaatiosta lukion kuvataiteessa. Representaatiolla tarkoitetaan jonkin asian esiintymistä ja näkyvillä olemista. Tässä kyselytutkimuksessa haluan kartoittaa, miten sukupuolen moninaisuus tällä hetkellä ilmenee taidekasvatuksessa. Tutkimustuloksia hyödyntämällä laadin viitteellisen opettajan oppaan sukupuolen moninaisuuden käsittelemiseen lukion kuvataiteessa. Tutkielmani julkaistaan keväällä 2023.

Olen tietoinen tämän tutkimuksen mahdollisesta arkaluontoisuudesta, joten anonymisoin kaikki vastaukset, eikä yksittäistä vastausta voi tunnistaa lopullisesta tutkielmasta. Kyselyyn vastaaminen vie noin 10 minuuttia ja vastaaminen tapahtuu anonymisti. Kaikkiin kysymyksiin tai jatkokysymyksiin ei ole pakollista vastata.

Vastaa mielelläni mahdollisiin kysymyksiin sähköpostitse: sähköpostiosoitteeni.

1. Olen vähintään 18-vuotias tai vastaan kyselyyn huoltajan suostumuksella. Suostun osallistumaan verkkokyselyyn ja ymmärrän, että lähettämällä täytetyn lomakkeen myönnän luvan vastauksieni hyödyntämiseen anonyymisti tutkimuksessa.

Kyllä/Ei

2. Minkä ikäinen olet?

18/ 19/ 20/ 21/ 22/ Muu

3. Sukupuolesi? (Voit kirjoittaa myös ”en halua kertoa”)

Avoin vastaus

4. Kuinka monta kuvataiteen kurssia olet käynyt lukiossa?

1/2/3/4/5/6 tai enemmän

5. Onko kuvataiteen tunneilla tai luokassa tullut vastaan sateenkaarisymboleita (HLBTQAI+ -ihmisten symboli) kuten julisteita, lippuja tai muuta vastaavaa?

Kyllä/Ei

6. Koetko sateenkaarisymbolit kuvataideluokassa

Hyväksi/Neutraaliksi/Huonoksi

7. Onko käymilläsi lukion kuvataiteen tunneilla vähintään yhdessä tehtävässä esitelty sukupuoli-
puolivähemmistöön kuuluva taiteilija ja/tai hänen teoksiaan? Jos mahdollista, kerro esi-
merkki.

Avoin vastaus.

8. Onko käymilläsi lukion kuvataiteen tunneilla vähintään yhdessä tehtävässä käsitelty su-
kupuolen moninaisuuteen liittyviä teemoja? Teemoja voivat olla esimerkiksi sukupuoli-
vähemmistöt, performatiivinen sukupuoli, moninaisuuden representaatio, pride, queer-histo-
ria, drag-taide. Jos mahdollista, kerro esimerkki.

Avoin vastaus.

9. Onko sukupuolen moninaisuutta ja siihen liittyviä teemoja käsitelty kuvataiteen tun-
neilla mielestäsi

Ei yhtään, Liian vähän/ Sopivasti/ Liikaa

10. Onko kuvataiteen tunneilla esitelty [Turvallisemman tilan periaatteet](#)?

Kyllä/ Ei

11. Koetko olevasi turvallisessa ja tasa-arvoisessa ympäristössä kuvataiteen oppitunneilla?

Kyllä/ Ei

12. AVOIN: Millainen on mielestäsi turvallinen ja tasa-arvoinen tila?

Avoin vastaus

13. AVOIN: Miten toivoisit kuvataideopettajan käsittelevän sukupuolen moninaisuutta tai
siihen liittyviä teemoja kuvataiteen oppitunneilla?

Avoin vastaus

14. AVOIN: Koetko sukupuolen moninaisuuden käsittelemisen tärkeäksi aiheeksi lukion
kuvataiteessa? Perustele miksi.

Avoin vastaus

15. AVOIN: Voit kertoa vapaasti ajatuksistasi tai kokemuksistasi aiheeseen liittyen.

Avoim vastaus

16. AVOIN: Jäikö kyselystä puuttumaan jokin mielestäsi oleellinen kysymys? Mikä?

Avoim vastaus.